

H. HARASZTI ÉVA

Békéltetők

Magyarországon ezúttal első ízben teszünk közzé eredeti iratokat az angol békéltetési politikáról. Mit is jelent ez a szó illetve fogalom: békéltetés angolul „appeasement”? A utolsó másfél-két évtized történeti irodalmában a békéltetés az 1930-as évek második felében a Hitlert békés úton lefegyverző, megszelídítő angol politikai magatartást jelentette. S. Baldwin 1935-től 1937-ig terjedő miniszterelnöksége idején ennek előkészítő, passzívabb formája jelentkezett, N. Chamberlain fémjelzte, az ő miniszterelnökségével (1937—1940) vált aktívá az az angol külpolitikai vonalvezetés, amely Münchennel tetőzött s szükségszerűen csődbe került. E csőd indokolta, hogy a „békéltetés” fogalma a történeti irodalomban pejoratív értelmezést nyert.

A szégyenteljes müncheni szerződés huszadik évfordulója körül azonban a polgári történetírásban a békéltetésnek valamiféle újszerű értelmezése merült fel. A mindig eredetien gondolkodó, liberális neves angol történész, A. J. P. Taylor, számat vetve München tanulságával, így írt: „Hitlerrel nem lehetett alkut kötni. De ő olyan emberi jelenség (human phenomenon) volt, amelyik minden ezerévből egyszer fordul elő. A megbékéltetés ésszerű kísérlet (course) volt, még akkor is, ha nem az erre alkalmas emberen próbálták ki, és a diplomata szótárában a legnemesebb szó marad.”¹

Egy másik, München csaknem harmincadik évfordulójára megjelent munka, amely nagyobb távon és távlattal tárgyalja a békéltetési politikát s első, ésszerű (huszas évekbeli) valamint második, új és aligha igazolható (harmincas évekbeli) szakaszára bontja, jelmondatát Churchill 1950-ben, a koreai háború idején elhangzott beszédéből választja: „A békéltetés önmagában lehet jó vagy rossz a körülményeknek megfelelően. A gyengeségből és félelemből eredő békéltetés egyaránt meddő és végzetes. Az erőből fakadó békéltetés nagylelkű és nemes cél s lehet a legbiztosabb, talán az egyetlen ösvény a világbékéhez.”²

Az alább közölt okmányok, úgy vélem, nem hagynak kétséget aziránt, hogy a békéltetés, mint az angol politikai vonal a harmincas években, Hitler hatalomrajutása után egyértelműen rossz, elítélendő, mi több, laikus és felelőtlen irányelv és kivitelezés volt. A korszak egyik legjobb angol katonai szakértője és szakírója, az angol fegyverkezési politika és a Foreign Office korabeli (s nem utólagos) élesszemű kritikusa, Liddell Hart százados találóan figyelmeztetett 1935 márciusában: „Veszélyes azt a tigrist táplálni, amelyik ellened támadhat.”³ Ugyancsak ő írta az 1935. március 14-i

¹ A. J. P. Taylor: Munich Twenty Years after. Manchester Guardian Weekly, 1958. szept. 30. Idézi: F. L. Loewenheim: Peace or Appeasement? Boston, 1965. 160. l.

² Winston Churchill 1950. dec. 14-i alsóházi beszédéből. Idézi: M. Gilbert: The Roots of Appeasement. London, 1966. IX. l.

³ The Memoirs of Captain Liddell Hart. Vol. I. London, 1965. 291. l.

The Times-ben az ország védelmi készülségéről kiadott *White Paper*-rel kapcsolatban, hogy „a kollektív biztonság kérdése nem erkölcsi ideál, hanem a legpraktikusabb nézőpontból fakadó brit érdek...” S mithogy Nagybritanniában technikai és gazdasági okok miatt nem lehet a három fegyvernemet (hadsereg, flotta, légierő) egyaránt megfelelő szinten fejleszteni, azaz olyan szinten, hogy az biztosítsa az ország régi erejét, fölényét, így „akarva nem akarva a kollektív biztonság bölcs politikájára kényszerítenek a súlyos tények”.⁴ Mindezeket azért bocsátjuk előre, mert a békéltetési politikát nem lehet az angol fegyverkezéstől és a kollektív biztonság kérdésétől elszakítva vizsgálni: azaz, egy más alternatív lehetőség belső és külső vetületétől elszakítani.*

Ilyen megvilágításban válik beszédessé Országos Levéltárunknak az az okmánya is, amelyet Barcza György londoni magyar követ kapott kézhez egy bizalmi emberétől, aki jelen volt az angol konzervatívok jobbszárnyának egyesülése, az úgynevezett „1922-es klub” egyik szigorúan zártkörű, 1939. február 8-i ülésén.⁵ Ezen az ülésen a klub elnöke, Londonderry Marquess, a volt légügyi miniszter (1931—35) volt az előadó. Ő az angol—német viszony utolsó hat évének alakulását és annak várható jövőjét választotta elnöki székfoglalója témájául. Londonderry, aki „*Ourselves and Germany*” c. 1938-ban több kiadást megért könyve és Hitlerrel folytatott megbeszélései miatt német-barát és az egyik legismertebb békéltető hírében állt, a közel két és félszáz főnyi hallgatóság előtt meglepetésszerűen azt fejtegette, hogy békéltetési politikája csak szükségserű kényszer-megoldás volt, minthogy egyéb ajánlatai nem találtak meghallgatásra. De idézzük őt pontosan: „... Akkor állottam, mint miniszter a légügyi hivatal élén, a nemzeti koncentrációs kormányban, mikor Anglia még vezető pozícióban volt repülésügyi téren... a sors akaratából én vagyok az a személy Angliában, ki a náci vezetők legfontosabbjaival személyes kontaktust akkor vettem fel és azóta is szisztematikusan folytattam, mikor még itt senkisémm hitt egy megerősödött Németországban. Tettem ezt elsősorban értelmi és nem érzelmi motívumokból. Nem igaz, amit rólam ellenségeim állítanak, hogy maradéktalanul német-barát és antiszemita vagyok. Én csak származásom, hajlamaim és családi beállítottságomnál fogva konzervatív demokrata vagyok. A következőkben ki akarom fejteni, miért kellett a németekkel *modus vivendi*-t keresnem miniszterségem folyamán, sőt azután is, amikor egyéb ajánlataim nem találtak meghallgatásra... Az 1931 évi koncentrációs kormány, melyet én szívesebben nevezek konzervatívnak, ha ugyan nemzeti koalíció eredménye volt csupán, bár MacDonald volt az elnöke, éppen a konzervatív elemek sürgetésére egy és csupán egy kérdés megoldását tűzte ki első feladatául: ez a feladat az angol pénzügyek rendezése, a font értékállandóságának megóvása volt. Emellett minden más eltörpült. Ez az oka an-

⁴ Uo. I. köt. 286. l.

* Ha ugyanis Anglia időben felfegyverkezik (ami belpolitikai kérdés volt, s amit Liddell Hart állandóan és erőteljesen sürgetett) és képes külpolitikájában olyan vonalat követni, amely hatékonyan erősíti a hitlerellenes európai szövetségi rendszert — nem kerülhetett volna előtérbe s nem válhatott volna egyetlen lehetőséggé Hitler megbékéltetése.

⁵ Ez az „1922-es Klub” ténylegesen havonta 2—4-szer összejöveteleket tartó egyesület volt, amely mindig egy tagjának előadása kapcsán vitatta meg a legfontosabb politikai eseményeket és nem egy alkalommal — mint Barcza informátora helyesen állapította meg — „döntően befolyásolta ezen összejövetelek eredménye a konzervatív párt állásfoglalását sorsdöntő kérdésekben. A Carlton Club hatalmas konzervatív ülései elé innét kerülnek elfogadásra a határozatok. Itt döntötték el Baldwin miniszterelnökségének sorsát. Itt foglaltak állást VIII. Edward trónlemondási ügyében döntően. Itt határozták el Chamberlain kormányelnökségét.” Az 1922-es klub tagjai voltak Churchill, Eden, Chamberlain, Samuel-Hoare (1935-ben külügyminiszter, 1937—39-ben belügyminiszter), J. Simon (külügyminiszter 1931—35, belügyminiszter 1935—37, pénzügyminiszter 1937—40) és sokan mások, úgyszólván a konzervatív képviselők valamennyien,

nak, hogy akkor a fegyverkezést elhanyagoltuk és nem szentimentális okok! Én állottam akkor az angol légügyi hivatal élén és tervszerűen dolgoztam az akkor végsőnek látszó cél érdekében: Angliának 52 légitámaszpont van szüksége! Ekkor következett be Hitler uralomra jutása. Meg kell itt vallanom: ez idő előtt a német kérdés nem okozott gondot a vezetésem alatt álló minisztériumnak. Egészen másfelé, sokkal távolabb keletre irányult a mi légi fegyverkezésiünk éle. Senkisésem tagadhatja, hogy Hitlert a mi szocialista és egyéb kormányaink buta rövidlátása segítette nyeregbe, semmi egyéb. Nyugodtan bevallhatom, hogy ez időpontig én németet alig ismertem. Családi, társadalmi, amatőr-történelmi és politikai hajlamaim sokkal inkább a francia, spanyol és olasz történelmi és szellemi arisztokrácia felé orientáltattak, mint Berlin felé. Ha voltak Közép-Európában személyes nexusaim, úgy ezek a Habsburg-ház körül elhelyezkedett osztrák—magyar aulikus főnemesség családjaihoz vezettek Wienbe, vagy a csehországi és magyarországi nagybirtokokra. Röviddel Hitler hatalomra jutása után jelent meg Rothermere úr sajtójában a nyugtalanító hír, melyet kedves barátom és itt meg kell mondanom, régen fegyvertársam, Winston Churchill a parlamentben teljesen magáévá tett, ti., hogy Németország olyfokú légi fegyverkezésbe kezd, mely rövidesen 15 000 elsővonalbeli harci gépet eredményez. Mindenkor közel feküdt szívemhez a repülés óriási jelentőségű kérdése. Ezért vállaltam a tárcát! Ezért tanultam éjjel-nappal, hogy szakértővé képezsem ki magam! Ezért tettem le öreg koromra a legmagasabb pilóta vizsgát! Nyugodt szívvel mondhatom, Lordok és Uraim, értek kissé e kérdéshez! Jóllehet mi 1918 végére évi 35 000 gépes termelést értünk el, nyugodtan mondhatom, ily rövid idő alatt ez a 15 000 gép tisztára csillagászati szám. Mi akkor 18-ban a municiógyártáson kívül egész iparunkat két dologra koncentráltuk: harci gépek és tankok. Hol vagyunk ezenkívül a 15 000 géphez szükséges 50 000 képzett pilótától és rádiótisztától és további 30 000 magas képzettségű technikusoktól? Mi magunk, jóllehet nem fegyverkezünk, a pilótaképzést nem mulasztottuk el és 1934-ben a 875 elsővonalbeli gépünkhöz szükségelt személyzet, nyugodt lelkiismerettel mondhatom, a legpontosabb kiképzéssel, 10 000 főnyi létszámban állott rendelkezésünkre. Utána jártam tehát a Rothermere-sajtó és Churchill barátom állításainak. Utánajártam még pedig a legalaposabb módon. Három forrás állott rendelkezésemre:

1. a berlini brit királyi légügyi attaché és titkos szerveinek jelentése,
2. a londoni Board of Trade titkos statisztikája a német importokról,
3. a vezetésem alatt álló minisztérium Secret Service-ének nagy költséggel helyszínen szerzett tapasztalatai.

Az ezúttal szerzett értesülésekből számtani pontossággal állapítottuk meg a légi vezérkar illetékes osztályával kollaborációban a következőket: Németország 1935-ben jóval ezer első vonalbeli gépen aluli számmal rendelkezett. Bármennyire fokozza is termelését, az igen limitált anyag és úgyszólván teljesen hiányzó üzemanyag, — a légi vezérkar már ekkor számolt a Mexican Eagle olajtermésének esetleg Németország felé tendálásával, — két etappban fogja csak megvalósíthatni Németország légi fegyverkezését. Ez a két etapp 1938 nyara és 1940 tavasza! Ennek folytán azt ajánlottam először Baldwin pártvezérnek, majd az összkabinetnek, hogy tekintet nélkül a pénzügyi nehézségekre, szervezzük meg a légi vezérkar által szükségesnek ítélt 52 squadront és azonnal, amint Németország a legkisebb mértékben megsértené a versailles-i szerződést, törjük meg Hitler uralmát, ha kell erőszakkal, hogy azután az Osztrák-Magyar Monarchia restaurációjával száz esztendőre visszavessük a német hegemonia európai veszélyét. Ezen ajánlatom a State Document-ben van lefektetve. Lehet, hogy ez a State Document csak az én számomra volt az, a nemzeti kor-

mány számára pedig nem. Mindenesetre a kabinet a választások előestéjén félt a pénzügyi nehézségektől. Mint konzervatív pártpolitikus meghajoltam ezen érvek előtt. De ekkor kijelentettem, hogy ezen helyzetben csupán egy alternatívánk marad: teljes barátságot kötni a németekkel és befolyásunkat a náci-bolsevizmus lefokozására felhasználni! Ezért lemondtam és röviddel utóbb Németországba utaztam, miután a berlini brit királyi légi attaché Göringtől számomra meghívást szerzett. Ezen utam igen tanulságosnak bizonyult! A németek valószínűleg abból indulva ki, hogy egy időta angol őrgéppel van dolguk, másrészt a gyermekteleg büszkeségtől vezetve, a legteljesebb nyíltsággal mutattak meg nekem mindent. Annyira előkészítés nélküli nyíltsággal, hogy pl. láttam a döberitzi Richthofen Geschwadert előzetes bejelentés nélkül, illetve 20 perccel a telefonétesítés vétele után Udet tábornokkal és Milch államtitkárral kétszer leszálltam, — a levegőben észrevettem — katonai repülőterre. Eszembe jutott Hitlerrel folytatott megbeszélésimen Simon külügyminiszter referátuma, a kabinetben egy megbeszélésről, midőn Hitlert a német légierőről kérdezte és az kijelentette, hogy a német légierő (akkor alig 700 gépről volt szó) a legjobb! Nos hát uraim, 1935-ben a német légierő az volt, aminek mi a légi vezérkarral megállapítottuk! Teljesen másodrendű fegyver, mely 2000 gyorsképzésű pilótájával szinte akciókép- telen állapotban volt. Hazatértem, és röviddel utóbb bekövetkezett az első két bluff: a Rajna remilitarizálása és a német folyók nemzetközi kontroll alól való kivonása. Ekkor, mint régimódi angol állampolgár, felhívtam a St. James Palace-t és VIII. Edvardtól audienciát kértem. Egy héten keresztül próbált . . . és a mai Lord Hankey részemre a királytól felórát kieszközölni. VIII. Edvardnak más elfoglaltsága volt. Ekkor újból a kabinthez fordultam. Eredménytelenül. Ugyanakkor fiatal barátom, Eden erélyes helyett leckét adott diplomáciai jogszokásokról egy szélsőbaloldali, ha nacionalista is, forradalmi kormányzatnak. Az események torlódtak. Jött szerencsétlen állásfoglalásunk az olasz—abesszin kérdésben, mely csupán a németeket erősítette, de még ekkor is és az osztrák Anschluss pillanatában ugyanígy megvolt a lehetősége a sikeres beavatkozásnak. 1938. augusztus 1-én az általam és a légi vezérkar által megállapított első légi fegyverkezési etapp befejeződött. Most már nem lehetett többé szó erélyes akcióról, igen súlyos véráldozatok nélkül. Ekkor ismertem meg az általam előzőleg nem nagyra tartott Chamberlain politikájának igazságát. Ezért ma teljesen támogatom és mind ő, mind Halifax lord mai felszólalásom tartalmával előzőleg megismertettek. Nem igaz az, hogy oly mértékben készületlenek voltunk, mint ma ezt feltűntetik. Csupán egy szempontból ért váratlanul a krízis, ez a főváros kiürítése és polgári légvédelme. Kijelentem Önöknek, felelősségem teljes tudatában, hogy a Chamberlain-kormányban, — amennyiben a békés fáradozások nem lennének célravezetők, — megvan az erő a másik megoldás vállalására is, ha egyszer erre szükség lesz: hajlandó lesz 1/4 millió londonit feláldozni és a főváros egyes részeinek romja felett semmisíteni meg, ha kell száz légitámadás esetén, a német légitámadást; 1939 végére mi is készen leszünk! De ilyen óriási elhatározásnak a nép széles rétegeivel való megértetéséhez demokratikus államban teljes nemzeti egységre van szükség. Ehhez a nemzeti egységhez nemzeti jelszó kell. Ez a nemzeti jelszó lehetett volna a versailles-i szerződés első flagráns megsértésekor a közeli Rajna remilitarizálása, de Csehország nem lehetett. Ha azonban eljön az idő, amint, hogy eljön, midőn Hitler a kolóniákat követeli, akkor meglesz a nemzeti jelszó a kockázat vállalásához, mert angol területből a mai Németországnak egy fél hold földet sem, egyetlenegy színes angol állampolgárt sem, ezt én mondom, ki a németek ügyének jogosságát védtem akkor, amikor a nagy elhatározás mások hibájából nem volt effektuálható. Ha nemzetközileg ellenőrzött német és általános tefegyverzés következik be, akkor hajlandók leszünk nemzetközileg szervezett kereskedelmi vállalatoknak (Chartered Co.)

nemzetközi mandátumot adni, bizonyos kolóniák kitermelésére. De ez a maximum; addig se ez, se a mi hozzájárulásunkkal Danzig vagy Memel.”⁶

Mégha Londonderry volt légügyi miniszter az angol és német fegyverkezés részleteidőben vagy Chamberlain megítélésében tévedhetett is.⁷ igen szemléletes, az angol békeltetőkre és a mögötte rejlő szándékokra jellemző és megvilágító nyilatkozat volt ez. Rámutatott ugyanis arra, hogy az angol békeltetési politika szűklátókörűsége mellett — vagy éppen ezért — bizonyos sovén érdekpolitikát jelentett. Mint Eden külügyminiszter 1936-os ismert leamingtoni beszédében hivatalosan is pecsétet ütött rá: Kelet-Európa nem angol érdektérület, azaz mindaddig hajlandók vagyunk Hitler megbékéltetésében elmenni, míg ez nem sért angol érdekeket. Angol kézen levő volt német gyarmatok visszaadásáról már nem lehet beszélni. Ugyancsak nem vesszük fel a kesztyűt, amit Németország ledob azáltal, hogy kilép a Népszövetségből, hogy mozgósít, hogy elfoglalja a Rajna-vidéket. Nem érdekel bennünket a kollektív biztonság, hanem Anglia biztonsága, amelyet az európai egységű elvűl XIX. századi értelmezésével és a diplomácia bevett szokásos módszereivel akart egy huszadik századi mindenre elszánt politikai gonosztevővel és házardörrel szembeállítani.

A békeltetés már az említett baldwini inaktív szakaszában is komoly veszélyt jelentett. Amikor Hitler fenyegető lépései és elszántsága 1935 áprilisában utóljára még egyszer összekovácsolta a stresai frontba a három európai vezető nagyhatalmat (Angliát, Franciaországot és Olaszországot), ezen az 1935 júniusi angol—német flottaegyezmény ütötte az első rést. És ennek az angol—német flottaegyezménynek lehetőségét, útját éppen azoknak az amatőr diplomatáknak egyike, Lord Lothian (Philip II. Kerr) egyengette, aki szinte elsőként kereste az alkalmat a Hitlerrel való beszélgetésre és akit néhány más közéleti társával együtt az egyik legtevékenyebb önkéntes vagy félhivatalos békeltetők közé sorolunk. Lord Lothian (akkor még Mr. Kerr) Lloyd George-nak volt a magánitkára 1916-tól 21-ig. Utóbbi nagy hasznát vette intelligenciájának és értesültségének a versailles-i szerződés bevezetésének elkészítése idején és a háborút követő években is. A harmincas években Lord Lothian háza a békeltetők központja volt, legalább annyira, mint az ismert konzervatív Cliveden, az Astor házaspár kastélya. A Cliveden-társaság vagy klikk tagjait szoros baráti szálak, sőt rokoni kapcsolatok fűzték egybe. Körükhöz tartozott természetesen Nancy Astor és Wal-

⁶ OL. KÜM. Res. Pol. 1939-2335. Melléklet a 3. sz. titkos személyes jelentéshez. London, 1939. febr. 9. Angolul ld. a teljes szöveget lefordítva, tanulmány kíséretében közzétéve: *É. Haraszti: Two Secret Reports from the Hungarian Archives. The New Hungarian Quarterly. Vol. VIII. No. 27. 1967 Autumn. 107—134. l.* Mint a békeltetési politika új aspektusait tartalmazó közlést méltatja ezt *H. W. Koch: Hitler and the Origins of the Second World War c. cikkében. The Historical Journal. XI. I. 1968. 143. l.*

⁷ Londonderry említett feljegyzésével egyidőben ugyanis készült még egy feljegyzés az angol kabinet részére az angol és német légügyi felkészültségről. Ezt Sir John Simon külügyminiszter terjesztette elő (1935-ben) és tükrözte a Foreign Office, valamint a békeltetés- és hitlerellenes Vansittart külügyminiszterhelyettes véleményét. Eszerint Londonderryvéleménye 1935—1936-ra vonatkozóan reális volt, mert ő úgy ítélte, hogy a német élvonalbeli légierő gépeinek száma 1936-ban 1500—1600 lesz, de a jövőre nézve megítélésében tévedett, mert stagnálást jósolt. Vansittart sürgette a brit légierő fokozottabb kiépítését és 1939-re elő akarta irányoztatni a 3800 gépet. Ezt nem sikerült keresztülvitnie, úgyhogy a tervek szerint 1937-re 1500 brit gépnek kellett elkészülnie. Ld. Vansittart életrajzírója adatait: *I. Colvin: Vansittart in Office. London, 1965. 124—138. l.* Colvin még hozzáteszi, hogy ha a Vansittart által igényelt fegyverkezés folvt volna, ez más stratégiát eredményezett volna és valószínűleg más lett volna a brit politika is München idején. A szakfolyóiratok, *Annuaire Militaire*, napi sajtó, magyar Külügyi Szemle szerint 1937-ben Németországnak 3000 repülőgépe, Angliának 1125 + 546 gépe volt. Ld. *v. Németh Lajos: A világ fegyverkezési versenye. Külügyi Szemle, 1937. 3. sz. 250—253. l.* (Megjegyezzük, hogy Németh Lajos számai becslült számok.)

dorf (Viscount) Astor, a Cliveden-ház urai,⁸ továbbá T. Ph. Conwell-Evans, aki a náci Németország nagy csodálója és Lord Lothian közeli barátja volt. Ő szervezte meg Lothian látogatását Hitlernél, közreműködött, mint tolmács (kitűnően beszélt németül, 1932-től 1934-ig a königsbergi Egyetemen volt előadó), majd ő kísérte el Lloyd George-ot is Hitlernél tett vizitje alkalmával. Conwell-Evans évekig fáradozott azon, hogy tekintélyes liberális politikusokat, professzorokat, újságírókat és más közéleti embereket megnyerjen a békéltetés ügyének. Egyideig Ribbentropot is barátjának tekintette. A Cliveden kllk.hez tartozott még G. G. Dawson, a *The Times* neves kiadója, Baldwin bizalmasa és Th. Jones közgazdász, kormányzati gazdasági tanácsadó, aki szintén igyekezett Baldwint a békéltetés, az angol—német barátság irányában befolyásolni. 1936-ban, amikor Toynbee professzor egy Hitlerrel folytatott beszélgetése során annak a véleményének adott kifejezést, hogy Hitler őszintén óhajtja az európai békét, Th. Jones sietett ezt Baldwin és Eden tudomására hozni, hogy az akkor éppen a Rajna-vidéket megszálló német csapatok elleni fellépéstől a brit kormányt visszatartsa.⁹ Mindnyájuk közül a legfontosabb és leghatékonyabb szerepe Lothian lordnak volt, aki Edenre, de főképpen Chamberlainre gyakorolt hatást. Ő is, mint a Cliveden-társaság többi tagja, a Rajna-vidék demilitarizált zónájának német csapatok által történt megszállását „tisztán politikai szempontok szerint ítélte meg”. Amint Liddell Hart kifejtette: „nem látták, hogy az nemcsak a versailles-i, hanem a locarno-i szerződés megsértése is”, nem látták át vagy nem akarták átlátni ennek stratégiai, hatalmi, gazdasági és katonai jelentőségét és a *The Times*-en keresztül a közvéleményt Németország megértésének irányába igyekeztek hangolni. Lord Lothian-nak ennyi volt az összegező véleménye a Rajna-vidék megszállásáról: „Mindössze csak visszavették saját hátsó kertjüket.”¹⁰

E békéltetőkre jellemző, hogy előbb-utóbb maguk fordultak szembe saját politikai nézeteikkel és dezavudálni kényszerültek politikai ténykedésüket. Mint Londonderry nyilvános beszéde mutatja, 1939 elején már nem vállalta Hitler, illetve Ribbentrop iránti barátságát. Lothian lord viszont már 1938-ban vallott saját „bolondságáról” a békéltetés kérdésében és Vansittart előtt beismerte, hogy elhibázottan értékelte a német célokat, Conwell-Evans 1938 júliusban ábrándult ki az „appeasement”-ből és a cseh válság idején határozott Hitler-ellenes politikát sürgetett. A náciizmussal kapcsolatos bőséges ismereteit arra igyekezett már ekkor felhasználni, hogy Chamberlain politikáját megváltoztassa, szoros barátság fűzte már ezidőben Vansittarthoz és a háború kitörése után kapcsolatokat teremtett a Hitler-ellenes német ellenállókkal. Th. Jones úgyszintén 1938-ban csömörlött meg a megbékéltetéstől.

Az alábbiakban bemutatjuk a békéltetők Hitler-járásának néhány dokumentumát 1935 és 1937 között, tehát a baldwini előkészítő szakaszban, mindaddig, amíg 1937 szeptemberében Halifax külügyminiszter Hitlernél tett látogatásával a békéltetés aktívá nem vált — ez azonban már egy másik, a Münchenhez vezető szakasz. Ugyanakkor döntő szakaszatart nem jelent a halifaxi látogatás, és ez éppen az alább közölt okmányokból világossá válik: a magot elveti Lord Lothian, érlelik Lord Londonderry és mások,¹¹ Halifax és Chamberlain csak learatják.

⁸ Nancy Astor az első női képviselő volt az angol parlamentben. Erősen franciaellenes beállítottságú volt, férje közéleti férfiú, 1919—21-ben egészségügyi miniszter, később népszövetségi delegátus, az Observer konzervatív hetilap igazgatótanácsának elnöke, 1935—49 a Royal Institute of International Affairs elnöke.

⁹ Ld. *Sir Ch. Webster: Munich reconsidered: A Survey of British Policy. International Affairs.* 1961 ápr. Közli *Loewenheim*: i. m. 179. l.

¹⁰ *The Memoirs of Captain Liddell Hart. Vol. II. London, 1965. 126. l.*

¹¹ Természetesen nem minden békéltetőről szólunk e helyen; nem történt említés pl. Allen of Hurtwood-ról (R. Clifford Allen), a közismert pacifista-labourista politikusról, Macdonald

Némiképpen meglepő, hogy ebben a szakaszban a liberális Lloyd George, Nagy-britannia volt miniszterelnöke (1916—22) is a Hitlert látogató közéleti férfiak közt szerepel. De ha figyelembe vesszük, hogy már évekkel korábban helyeselte a német reparációs kötelezettségek eltörlését, hogy egyre jobban szembenővő vált francia-ellenessége és elfogultsága Németország iránt, hogy helyeselte a németek újrafegyverkezési igényét, a látogatás önmagában nem lenne meglepő. Inkább az a szinte megmagyarázhatatlan tény lesújtó, hogy ilyen szellemi szintű és képességű, tapasztalt és intelligens, idős politikusra Hitler olyan nagy hatást gyakorolt. Amikor 1936 szeptemberében a munkanélküliség és egyéb szociális kérdések tanulmányozása végett Lloyd George Németországban és két alkalommal Hitlernél járt, annyira hatott rá Hitler külpolitikai fejtegetése, hogy hajlandó volt eltekinteni a tényektől, a Rajna-vidék korábbi elfoglalásától, a köztársasági Spanyolország elleni hitleri segítségtől és elragadtatott cikket írt a *Daily Express* számára németországi tapasztalatairól. Csak Liddell Hart tudta a publikálásról lebeszélni, mondván, ha ez a cikke megjelenik, politikai hullá lesz. Még módosított formájában is sokat ártott az írás L. George tekintélyének. Liddell Hart, aki igen nagyra becsülte Lloyd George-ot, Hitler „hipnotikus erejének” tulajdonította e hatást.¹²

Természetesen ez a tény is, mint annyi más, felveti a Hitler-problematikát. Elszánt politikai gonosztevőnek és hazárdőrnek jellemeztük Hitlert fentebb, akinek portréját csak még plasztikusabban kidomborítják ezek a dokumentumok. Hatékony, célratörő volt, sőt ha kellett, igyekezett magát vonzóvá is tenni, hogy pokoli terveit valóra váltsa. Tömeghatását, egyéni szuggesztívóját, számítókészségét és tervszerűségét nem szabad lebecsülni vagy jellemzéséből kihagyni, mert csak így válik teljessé a huszadik század kiemelkedő politikai gengszterének arcképe. Ezek az okmányok sok más anyaggal együtt bizonyító erővel tanúskodnak arról, hogy Hitler szovjetellenes háborúra készült már 1935-től. Ekkor még joggal reménykedett, hogy számíthat az angol szövetségre vagy legalábbis semlegességre ebben a vonatkozásban. Törekvéseit és reményeit az angol békéltezők csak táplálták.

hívéről, aki Hitler hatalomrajtása után állandóan kereste a náci Németországgal a modus vivendit, főleg a versailles-i békeszerződés revízióját sürgetve. *Britain's Political Future* (1934) és *Peace in our Time* (1936) c. műveiben, felhívásokban, számos németországi látogatásával, a politikai foglyok ügyében való közbenjárásaival igyekezett a békéltezőnek vagy megegyezésnek valami konstruktív irányt és jelleget adni. Állandó fáradozása, aggodalma és kiábrándultsága — közvetíteni igyekezett a müncheni válság idején, 1938 nyarán Csehszlovákiában tevékenykedett — sietette leromlott, tuberkulotikus szervezetének hanyatlását. (1939 márciusában halt meg.) Nem említettük Lindbergh ezredet sem, aki csekély katonai repülési tudásával teljesen „bedőlt” a náciaknak és pánikot terjesztett London és Párizs befolyásos civil társaságaiban. Nem szólunk itt a hivatalban levő angol diplomatákról, közhivatalnokokról sem, mert az ő ténykedésük már a hivatalos angol külpolitika hatáskörébe tartozik, de nem hagyhatjuk említés nélkül Sir Neville Henderson berlini angol nagykövet káros működését, a béke minden áron való elfogadhatatlan tétel hirdetőjét, akivel olyan méltatlanul bánhatott Hitler és Ribbentrop, ahogy csak akart. Más alkalommal részletesen tisztázni kell Sir Horace Wilson miniszterelnöki tanácsadó szerepét is a chamberlaini békéltezői politika kialakításában. Wilson képességei és befolyása el nem túlozhatóan nagy volt, hatását, helyzetét Wolsey kardináliséhoz hasonlították a kor problematikájával mélyebben foglalkozó kutatók.

¹² Ld. *L. Hart*: i. m. I. köt. 371—373. l. Liddell Hart Churchillnél is többre becsülte Lloyd George-ot. L. G. előtt Churchill úgy viselkedett, mint egy tanítvány. L. George — Liddell Hart jellemzése szerint — rendkívül gyors felfogású, jól tájékozott, rendkívüli vitalitású, kedvességű és rábeszélőkészségű ember volt, aki mindig a lényegre tapintott a vitákban és gyorsan követte a szakemberek expozéit. I. M. Majszkij, londoni szovjet nagykövet visszaemlékezéseiből is kitűnik, hogy L. George e szakaszon túljutva, határozottan és harcosan küzdött a Cliveden-i politika ellen és leleplezően nyilatkozott Chamberlainról. Ld. *I. M. Majszkij*: *Háborús Emlékeim*. Bpest. 1968. Harmadik Könyv. A háború, 1939—1943. 100., 155. l. L. George München után vált a békéltező következő ellenzőjévé és sürgette az angol—szovjet együttműködést.

I.

**Lord Lothian 1935. január 30-i levele Sir John Simon külügyminiszterhez:
benyomásai Hitlerrel folytatott megbeszéléséről**

SEYMOUR HOUSE,
17, WATERLOO PLACE, S W; 1
30th January 1935

Kedves Simonom,

éppen most érkeztem vissza Berlinből, ahol 2 $\frac{1}{2}$ órás tárgyalást folytattam Hitlerrel, és találkoztam Neurathal, Bülowval, Blomberggel, Hess-szel, Ribbentropmal és Reichenau vezérkari főnökkel. Csatolom az egyidejűleg készült részletes feljegyzést, amelyet Conwell-Evans készített, aki tolmácként kísért el a Hitlerrel folytatott megbeszélésre. Főbb benyomásaimat az alábbiakban közlöm.

(1) Mai álláspontjuk szerint a németek nem hajlandóak aláírni semmiféle szerződést, melyet nélkülük szerkesztettek, vagy amelyet azzal a kéréssel tesznek eléjük, hogy azt a kipontozott vonalon írják alá. „Egyenlőségen” nem kizárólag a katonai egyenlőséget értik, sőt valójában kétlem, hogy a jelen pillanatban ragaszkodnának a Franciaországgal való teljes katonai egyenlőséghez. Azt inkább úgy értelmezik, hogy a tárgyalásokon már azok kezdetétől egyenrangú felekként vesznek részt.

(2) Második megállapításom szerint egyikük sem gondol — legalább is a következő tíz éven belül kirobbanó — háborúra. Úgy vélem, Hitler valóban felismeri a béke előnyeit. Szerintem Németországban mások is úgy vélekednek, legalább 8—10 évre van szükségük ahhoz, hogy egy súlyos háború megvívására felkészüljenek. Katonáságuk felszerelésére bőven áll anyag rendelkezésükre, de a háború befejezése óta nincsenek kiképzett tartalékosaik, és egy valóban átütőképes motorizált hadsereg kiképzése hosszú időt vesz igénybe. Ehhez pedig békére van feltétlenül szükségük.

(3) Készen állnak arra, hogy a megítélésük szerint megfelelő béke árát megfizessék. A Lengyelországgal kötött szerződés, amely Németországban most már befejezett tény, az igen súlyos ellentétek ellenére is az elkövetkezendő tíz évre kizárja a háború lehetőségét. Elzász-Lotharingia kérdése véglegesen lezárt ügy. Hitler, amint azt Ön az interjúból láthatja, határozottan kijelentette, hajlandó szerződéses kötelezettséget vállalni, hogy Ausztriával kapcsolatban tartózkodik minden erőszakos beavatkozástól, feltéve, hogy a szerződés egyenlő jogokat biztosít a feleknek, és a kötelezettségek sem tartalmaznak hátrányos megkülönböztetést Németország rovására. Véleményem szerint ellentmond a nemzeti szocializmus elveinek, hogy eltapossa a kelet-európai nemzetiségeket és megkísérelje azok bekebelezését Németországba, jóllehet a határokkal kapcsolatban vannak bizonyos problémák, amelyeket azonban diplomáciai úton kell rendezni.

(4) Úgy látom, politikailag nyilvánvalóan fennáll a lehetőség olyan, egyenlőségen alapuló, megállapodásra, amely — ha élünk a kínálkozó alkalommal — tíz évre biztosíthatja Európa bekéjét. Ahhoz azonban, hogy odáig eljussunk, lényeges előfeltételnek tekintem, hogy Anglia és Németország között őszinte tárgyalásra kerüljön sor. A leghalványabb kétség sem fér ahhoz, hogy Hitler és a többiek szívesen egyeznének meg velünk, mert az a meggyőződésük, hogy a pártokra szakadt Franciaországban nem akad olyan kormány, amely elég erős lenne arra, hogy megállapodjék velük. Én viszont ugyanakkor értésére adtam, hogy Angliát csak olyan angol—német megállapodás érdekli, amely az egyenlő-

ség alapján tíz évre biztosítja Európa békéjét. Amint azt Hitlerrel készített interjúmból láthatja, félreérthetetlenül megkérdeztem, hajlandó-e két alapvető szempont figyelembe vételével olyan megállapodásba belemenni, amely tíz évre biztosítaná Európa békéjét. Elsőként lemond Lengyelország, Ausztria és Franciaország ellen irányuló minden háborús cselekményről, a második szempont pedig az egyenlőség. Hitler válasza ugyancsak világos „igen” volt. Hajlok annak a feltételezésére, hogy ha most megragadjuk az alkalmat, könnyebb lesz a feladat, mint azt ma hisszük, mert Németország jelenleg nem a Franciaországgal minden szempontból azonos műszaki egyenlőségre törekszik, hanem inkább az a terv foglalkoztatja, hogy kiépítse szerényebb méretű, de erős hadseregének alapjait, aminek megvalósítása nyolc-kilenc évet is igénybe vesz. Szerintem nem sokat törődnek azzal, hogy Franciaország ma náluk nagyobb haderővel rendelkezik, feltéve, hogy nekik maguknak meglesz a szükséges hadseregük, amelyre támaszkodva szembe nézhetnek a tíz év múlva esedékes orosz veszéllyel; Hitler gondolatvilágát láthatóan Oroszország foglalkoztatja elsősorban, és ennek okait az interjú során ki is fejtette. Érzésem szerint, amennyiben Anglia megnyugtató megállapodásra jutna Németországgal, hogy fenntartják a békét és „tíz évre megteremtik az egyenlőségen alapuló stabilitást”, Németország nem támaszt leküzdhetetlen akadályokat Franciaország biztonságát szavatoló, még a locarnoi szerződést is meghaladó megoldással szemben, sőt hozzájárulna még ahhoz a francia elgondoláshoz is, amely garancia-szerződések rendszerével kívánja Kelet-Európa jelenlegi helyzetét fenntartani, — feltéve, hogy őt magát nem kéri fel e szerződések aláírására, és azok egyértelműen védelmi jellegűek. Hitler ugyanakkor kijelentette, minden szomszédjával hajlandó meg nem támadási szerződést kötni. Mindezeknek a lehetőségeknek feltárására kizárólag angol—német tárgyalások nyújtanak módot; francia—német tárgyalások eredménytelenül végződnének, amint hogy kudarcra járna, ha Anglia csak olyan javaslatokkal próbálkoznék Németországban, amelyeket előzőleg Francia- és Olszország, valamint szövetségeseik már megszavaztak.

(5) Hátra van még a tárgyalások nehéz kérdése. A nehézségek egyik oka, hogy Hitler és a nemzetiszocialista vezetők járatlanok a diplomáciai eljárások terén, másrészt a német Külügyminisztérium, a Külügyi Hivatal és a nemzeti szocialisták sanda gyanakvással figyelik egymást, és rossz közöttük az együttműködés. A siker érdekében szerintem Önnek valamilyen közvetlen kapcsolatot kellene teremtenie Hitlerrel.

Ha azt kívánja, hogy további részletes információk céljából személyesen is felkeressem, szívesen állok rendelkezésére akár ma este, akár holnap reggel.

Készséges hive
L(othian)

The Rt. Hon. Sir John Simon,
G.C.S.I., K.C.V.C.
Downing Street, S.W.I.
Lothian Papers
Scottish Record Office
G.D. 40. 17. 202.

II.

Feljegyzés Lord Lothian Hitlerrel

1935. január 29-én folytatott megbeszéléséről

Lord Lothian megállapította, hogy a veszély forrásai a következők:

1. A fegyverkezési verseny. Világos, hogy senki sem kívánja a háborút. 1914-ben senki sem nyomta meg a gombot, de a fegyverkezési verseny következ-

tében a hadseregek szervezete és a tervek úgy voltak előkészítve, hogy amikor a válság bekövetkezett, a háború kitörése már nem volt meggátolható.

2. A fegyverkezések korlátozására irányuló megállapodás csak abban az esetben jöhet létre, ha azt politikai rendezés előzi meg; Lord Lothian a washingtoni szerződést idézte*, mint az egyetlen sikeres ilyen természetű megállapodást, és az politikai megegyezésen alapult.

3. Mi lehetne a politikai rendezés alapja Kelet-Európa tekintetében? Ha helytálló az a feltevése, hogy a magyarok egy csoportját kivéve talán senkinek sem áll szándékában a határok erőszakos megváltoztatása, úgy ebben a tényben látja a rendezés alapját, ami egyben alapvető egyenjogúságot biztosítana Németország részére is.

Hitler egyetértett azzal, hogy a politikai rendezés elengedhetetlen előfeltétele a fegyverkezési egyezménynek; ilyen előzetes megállapodás hiányában, véleménye szerint, soha sem lehet fegyverkezési egyezményt megvalósítani.

Hitler így folytatta: De ha hosszú távra tekintünk előre, megállapíthatjuk, hogy a mai helyzetben figyelembe veendő politikai tényezők viszonylag rövid időn belül teljesen megváltoznak, és, bár idővel minden változik, azokat a tényezőket kell gondosan kiválasztanunk, amelyek tartósabbak és állandók.

Hitler példaként rámutatott, hogy Franciaországot politikai helyzetének bizonytalansága arra ösztönözte, hogy kalandos külpolitikával kösse le népe figyelmét, és szerezzen támogatást a kormány részére. Rámutatott Franciaország annak idején tanúsított magatartására, mikor az egységéért küzdő Olaszországgal kapcsolatos álláspontját hirtelen megváltoztatta, és a harc utolsó szakaszában rátámadt. Majd III. Napóleon kísérletét idézte, aki 1870-ben a Németország elleni háborúval akarta népszerűségét alátámasztani. Igaz viszont, hogy a sovinszta politika néha, mint Boulanger esetében is, ellenkező hatást vált ki, és a kísérletet kommunista felkelés hiúsítja meg. Franciaországban manapság azt látjuk, hogy a németbarátoknak aligha mondható konzervatív körök ellen-szenvvel nézik a francia—orosz szerződést.

A legbizonytalanabb tényező Oroszország:

A Távol-Keleten fennálló nehézségei folytán Oroszország ma szívesen működik együtt a legtöbb európai állammal a status quo fenntartására, hogy így szabad kezet nyerjen Ázsiában.

De mihelyt Ázsia lezárul előtte, figyelmét és terjeszkedési tevékenységét a Nyugat felé irányítja, mint azt 1905-ben tette, mikor a Japántól elszenvedett veresége után Európában keresett kárpótlást. Ő, Hitler, tudja, hogy miről van szó, ha a kommunizmus kerül szóba. Senki sem ismeri ezt a kérdést jobban, mint ő: látta annak németországi pusztításait, és az évek hosszú során át küzdött ellene. A kommunizmus nem olyan eszme, mely 10—20 év alatt letűnik. Az nem csak múló pártjelenség. Világhódító eszme, amelyet a nagy vallások, mint a kereszténység, buddhizmus stb. alapításához lehet hasonlítani. Nem szorítható az állam korlátai közé. Illúzió lenne így gondolkozni. Bárhol veti is meg a lábát, gyökeret ereszt, legyen az Amerikában, Spanyolországban, vagy bárhol másutt. Más filozófiát kell vele szembeállítani.

Mindehhez figyelembe kell venni továbbá annak az országnak, a kommunizmus hazájának hatalmát, nagyságát és erejét. Területe olyan mérhetetlenül nagy, hogy alig érintené, ha annak egy részét leválasztva, azt más ország területéhez csatolnák. Iparát mélyen az ország belsejébe, támadások ellen védett, távoli helyekre telepítették. Lakossága olyan nagyszámú, hogy egyidejűleg

* Utalás az 1922-es washingtoni flotta-egyezményre.

három arcvonalon is könnyen harcolhatna. Földjének gazdagsága és termőereje, valamint ásványi kincsei biztosítják Oroszország példátlan erejét, mellyel még a leghatalmasabb ellenfél támadását is kivédi. Nem képes ilyen ellenállás kifejtésére sem Anglia, sem Németország. Hasonlítsuk ehhez a német ipar helyzetét, mely nyugaton (Ruhr), és délkeleten (Szilézia) stb. egyaránt a határ mentén fekszik; ugyanakkor a német hadsereg egyharmada, vagy negyedrésze Oroszország hadseregének.

Ehhez az anyagi felkészültséghez járul a kommunista eszme ereje, melynek hatását a francia forradaloméhoz hasonlíthatjuk. Mit jelent ez? Ha Anglia Németország ellen harcol, az angol és a német nép egységesen áll kormánya mögött. De ha Oroszország kezd háborút más ország ellen, ott a lakosság nagyrésze a kommunista hatalom győzelmét kívánja saját hazája rovására. Kommunista ügynökök általános sztrájkokat szítanak.

Veszélyes Oroszország egy további lényeges vonatkozásban. Milliókat kényszerít durva eszközökkel alacsony színvonalra, és míg hasonló viszonyok Japánban természetesek, Oroszországban brutális hatalom tartja azokat fenn. Az angol munkás, akárcsak a német, érti a dolgát, és mindkettő elért bizonyos szintet, a verseny közöttük tisztességes. De az orosz ipari körülmények hatása pusztító. Példák állnak rendelkezésre: a 20 000 márkába kerülő német gépkocsit Oroszországban 740 márkáért állították elő és adták el; ott 10 márkáért árúsítanak olyan kerékpárt, melynek ára Németországban 39 márka. Oroszország ipara a következő 10 év alatt óriási méretűvé fejlődik, és romboló versenye aláássa a magasabb életszínvonalon álló országok gazdaságát és kultúráját.

E súlyos gazdasági kérdés megoldását leginkább úgy közelíthetnénk meg, ha összehozzuk az azonos nézetű és érdekű államokat. A londoni Világgazdasági Konferencia (1933. jún. 12.—júl. 27.) kezdettől fogva bukásra volt ítélve, mert erősen eltérő érdekeltségű államok gyülekezete volt. Viszonylag közös érdekűek a következő országok: Németország, Francia- és Olaszország, Anglia, Amerika és Skandinávia; ezeknek az államoknak megegyezésre kell jutniuk, hogy népeik megakadályozzák olyan országok iparosításának támogatását, mint Kína vagy India. Az ipar fejlesztésének támogatása Ázsia mezőgazdasági országaiban öngyilkossággal ér fel. Ezekből az országokból inkább nyersanyagokat kell vásárolnunk iparcikkeink ellenében. Ilyen megállapodás hiányában Anglia, Németország és Amerika kiviteli kereskedelme tönkremegy. Ha a távolabbi jövőt nézzük, ilyen értelemben kell cselekednünk, hogy megmentsük azt a civilizációt, melyet ezek az államok építettek fel.

Tartós lehet egy megállapodás, ha olyan országok között jön létre, amelyeknek gazdasági és politikai érdekeik egybevágnak. Ha ezek az érdekek összeütköznek, a megállapodás csődbe jut, amint azt most láttuk a washingtoni konferencia példáján, melyet a japánok otthagytak. A washingtoni egyezmény nem fedi a politikai realitásokat, tartós jellegű politikai tényezők hiányában nincs talaja.

Az előrelátás hiányának csattanós bizonyítékát adják a versaillesi rendelkezések, melyek megfosztották Németországot gyarmataitól. Ha Anglia el is határozta, hogy megszerzi e gyarmatokat, azok egy csoportjához nem lett volna szabad nyúlnia, ha figyelembe veszi saját érdekeinek jövőbeli tartós követelményeit. A Csendes-óceán német szigetei hadászati központokká váltak, melyek pusztulással fenyegetik a távolkeleti dominiumokat, Anglia legértékesebb és legjelentősebb birtokait.

Természetesen tudta, hogy a háború életbevágó szükségszerűsége kényszerítette Angliát e szigetek átengedésére.

Lefegyverzés

Minden alkalommal megjósolta a leszerelési konferenciák sikertelenségét. A politikusok fényes beszédekert tartottak a nyilvános üléseken, majd bizottságokra hagyták a tényleges munkát, de mindenki igyekezett, hogy kibújjék a kötelezettségek vállalása alól. Az vált a diplomaták rátermettségének mércéjévé, hogy mennyiben sikerült a kötelezettségek elől kitérnie. Franciaország például mindig emlegette a leszerelést, de mikor annak megvalósítására került volna sor, semmiféle engedményre sem volt hajlandó, és magatartását a „biztonság” szócskával indokolta.

Franciaország a lefegyverzés lényeges elemeként a biztonságot jelölte meg, és a biztonság fogalmának londoni meghatározását fogadta el, mely a lakosság számához viszonyítja a háborús potenciált. Franciaország lakossága 40 millió, Németországé 65 millió. Ezért Franciaországnak kell nagyobb hadsereget tartania. Hasonló okfejtés szerint Németország hadseregének felül kell múlnia Olaszországét — és Luxemburg hadserege legyen nagyobb, mint a világ bármely más országáé.

A háborús potenciált nem lehet normalizálni, mert az az országok adottságai szerint változik. Vegye Németország esetét: blokáddal sújtható, és ipartelei a határai mentén fekszenek. Ha Baldwin kijelenti, hogy Anglia határa a Rajna, akkor ezzel már egyben el is vágta Németországot az ipartelepeitől. Viszont elveszett Anglia, ha elveszti uralmát a tengerek felett.

Mindebből arra következtethetünk, hogy ha egy állam nem kíván a leszerelési egyezményhez csatlakozni, magatartását kitűnően indokolhatja. A népek csak abban az esetben állapodhatnak meg, ha kívánják a megegyezést. A közeledés előfeltétele a jóakarát. Meggyőződésem, hogy az angolok részéről ez a jóakarát fennáll, és remélem, hisznek bennem az angolok, mikor kijelentem, hogy éppen olyan határozott jóindulattal keresem én is a kölcsönös megértést. Kétlem, hogy vajon állandó tényezőnek tekinthető-e a jóakarát Franciaország részéről. Meggyőződésem, hogy Oroszországból hiányzik a jóindulat. Csak azok a nemzetek juthatnak eredményes fegyverkezési megállapodásokra, melyeknél a jóakarát a döntő tényező.

Mint a washingtoni konferencia is mutatta, három vagy négy nagyhatalom megegyezésre irányuló kísérlete járhat csak sikerrel. E hatalmak különféle szempontjait néhány lényeges pontban kell kikristályosítanunk.

A tárgyalások előfeltétele a független államok egyenjogúsága. Egyedül ez lehet a kiindulás alapja. Előző kormányaink megálltak az ajtóban, és kéregettek — ez az idő elmúlt. Nem veszünk részt azokon a tárgyalásokon, és nem írunk alá olyan megállapodásokat, amelyek nem ismerik el Németország egyenjogúságát. Mint ahogy a magánéletben sem fogadnék el meghívást, ha nem hívnának az asztalhoz, és nem kezelnének társadalmilag egyenrangúként, a politikai életben sine qua non a politikai becsület. (Itt a kancellár felemelte hangját és szenvedélyesen beszélt.) Nem vállalunk soha többé alárendelt szerepet, és ettől az elhatározásunktól nem téríthet el sem kényszer, sem „terror”. Ha pedig döntésünk következményei Németországot katasztrófába és romlásba döntenék, becsülettel fogunk elpusztulni. (Ezt az álláspontot ismételten kifejezésre juttatta.)

Feltétlen és világos akaratumk, hogy egyezsére jussunk azokkal, akikkel közösek az érdekeink. Anglia egy hüvelyknyi német területre sem tart igényt, és kereskedelmünket sem akarja tönkre tenni. Határozottan bízom jóakarátában. Nagyrészt bízom Franciaország jóakarátában. Oroszország jóakarátában nem bízom (itt a kancellár a róka és a szőlő allegóriájára utalt).

Leszerelés

Egy megállapodás létrehozásának kiindulópontját azok a nemzetek teremthetik meg, amelyeket a legszorosabb érdekközösség fűz össze, vagyis Anglia és Németország. Három fontos érdekszférát kell figyelembe venni: 1. Hajóhad, 2. hadsereg és 3. légierő.

1. A flotta életbevágóan fontos Anglia számára. Németország nem érzi magát fenyegetve az angolok tengeri fölénye miatt. Mindaddig, míg Oroszország nem válik tengeri hatalommá, hajlandók vagyunk hajóhadaink tekintetében a 35 : 100 arányt elfogadni.

2. Hadsereg. Amint mi, németek, elismerjük, hogy Angliára nézve létfontosságú tengeri szupremáciájának fenntartása, éppen úgy el kellene viszont Angliának ismernie, hogy Németországnak erős hadseregére van szüksége. Németország a világ legsebezhetőbb országa. Franciaország és Oroszország félelmetes erejű koalíciójával kell szembenéznie. Helyt kell állnia a fenyegetéssel szemben. Érdektelenek vagyunk viszont abban, hogy milyen erős az angol hadsereg.

A német történelem legnagyobb lélektani tévedése az volt, hogy a háború előtti német politika vitássá akarta tenni az angol népnek a tengeri szupremáciára irányuló történelmi jogát. Éppen ilyen képtelen gondolat, hogy egy szerződés megszüntetheti azt a hagyományt, mely az Európa közepén élő németiség létérékéből fakadt, amelyet Németország ezer éven át ápolt, és utóbb Poroszország testősített meg, — nem, ez abszurd gondolat. Az angol nép hagyományos erényein alapszik Anglia tengeri fölénye. Éppen így alakultak ki a német katona erényei.

3. Légierő. Ez új fegyvernem, és ebben teljes egyenlőséget kérünk Angliával. De ha Németország viszont csak Anglia fejlődő légierejével tart lépést, úgy súlyos hátrányba kerül Franciaországgal szemben; ebben az esetben az említett paritás a veszéllyel jár, hogy Németország nem lesz képes Francia- és Oroszország együttes támadásával szemben helytállni. Kétoldalú megállapodások ellen nem tiltakoznék. Az még mindig jobb a semminél.

Hiba lett volna talán, ha Németország és Anglia 1934 áprilisában javaslataik alapján, melyeket Franciaország elutasított, megegyeznek? Nem, Európára előnnyel járt volna, ha Németország és Anglia megállapodnak. Sajnálta, hogy Anglia elejtette ezt a kérdést.

Hajlandó volt kötelező szavatosságot vállalni Angliával szemben, hogy sohasem támadja meg Hollandiát vagy Belgiumot. A francia határookra vonatkozó álláspontja közismert volt; készen állt, hogy határait illetően garanciát adjon Franciaországnak.

Franciaország soha nem fog kézzelfogható javaslatot tenni a leszereléssel kapcsolatban. Én már néhány konkrét ajánlatot tettem. Egyiket sem fogadták el. Előnyös lett volna Európára nézve, ha javaslataim bármelyikét is elfogadják. Politikai helyzetének bizonytalansága folytán egyetlen francia kormány sem ismerheti el Németország egyenjogúságát. Németország és Anglia viszont megállapodásra juthatnak ennek az elvnek az elismerésével. Meggyőződése, hogy azután a francia kormány is elfogadhatná ezt a kész helyzetet, anélkül, hogy azzal veszélybe sodorná önmagát. A német kormány ezzel a javaslatával nem kívánta Angliát Franciaországgal szemben, vagy viszont, kijátszani. Nem él ilyen elavult diplomáciai módszerekkel. Ő már kijelentette, hogy a Saar-kérdés rendezése után semmi sem akadályozza a Franciaországgal való jó viszonyt.

Lothian: Németország nem nyugtalanítja Angliát. Az angolok nem érzik magukat Németország részéről fenyegetve. De, angol szemszögből nézve, ez a tény nem oldja meg a kérdést. Anglia abban látja a veszélyt, hogy ha Európában

háború törne ki, az aligha volna lokalizálható, és abba Anglia is belesodrónék. Ez volt 1914—1918 fő tanulsága. Az egyedül Németországgal kötött egyezmény nem oldja meg Anglia problémáját. Anglia szempontjából olyan politikai megállapodás lenne kívánatos, amely legalább tíz éven át biztosítaná az európai egyensúlyt. Ez a kérdés veleje, mellyel foglalkozni kell. Nem tudhatjuk, milyenek lesznek a viszonyok tíz év múlva, és milyen helyzetben lesz Oroszország. Majd az akkor fennálló helyzetnek megfelelő újabb megállapodás hozhat megoldást. De ha ma nem tudunk megállapodni, és tovább vitatkozunk, az alkalmat adna Oroszországnak, hogy Európát megossza, ami a kommunizmus céljait szolgálná. Saját védelmünk érdekében is szükségünk van olyan megállapodásra, amelyben Oroszország is részt vesz, hogy meggátoljuk a fegyverkezési versenyt. Oroszország részvétele esetén az egyenlőség elve könnyebben volna megvalósítható. Európa egyensúlya a fegyverkezési megegyezésektől függ. A fegyverkezési verseny, bármennyire is igyekszik azt mindenki elkerülni, háborúhoz vezet.

Hitler: Nincs vita az elvek tekintetében. Ő fenntartás nélkül egyetért azokkal. De az eddig alkalmazott módszerek, melyek nem vették tekintetbe a lélektani körülményeket, természetellenesek voltak. Döntöek ebben a vonatkozásban az egyes országokban tapasztalható bizonytalansági tényezők. Angliában teljesen megbízunk korrekt magatartását illetően, minthogy magasán fejlett demokráciájának klasszikus eleme az egyenes jellem. Ha Anglia kijelenti, hogy elismeri Németország egyenjogúságát, az olyan ígéret, amelyben teljes mértékben megbízhatunk. Nem volt ennyire biztos néhány más ország felől.

Olyan utat kellett választania, amely sikert ígért. Elismerte a francia határokat, Német- és Lengyelország kapcsolataiban megszüntette az erőszakot. Két évvel ezelőtt senki sem beszélhetett egyenjogúságról. Ma az már gyakorlati kérdéssé vált. Ha a lefegyverzés kérdését nem közelítjük meg első lépésként az angol—német fegyverkezési megállapodás szemszögéből, véget nem érő, meddő vitákba bonyolódunk, és eredménytelenül kereshetjük a megoldást.

Lothian: Úgy hát a Führer helyeselné, hogy Anglia és Németország folytassanak tárgyalásokat olyan terv kidolgozására, amely tíz évre biztosítan Európa egyensúlyát?

Hitler: Igen, feltétlenül.

Lothian: Salisburyt idézi, aki szerint a feleknek már eleve alapvető egyetértésre kell jutniuk, mire egy szerződés nyilvános tárgyalásra kerül.

Hitler: Egyetért ezzel.

Lothian: Szükséges volna, hogy egy, Simonhoz hasonló súlyú államférfi utazzék Berlinbe, — vagy viszont, és a látogatás ne végződjék kielégítő eredménnyel nélkül. A siker azokon az előzetes tárgyalásokon múlnék, melyek a végleges pontok elfogadásához vezetnek. Ő maga nem tölt be semmiféle hivatalos tisztséget, és diplomáciai megbízatása sincs, éppen csak egy kis „felderítésre” vállalkozott. Azt kérdezi: Berlin és London szempontjait figyelembe véve lehetne-e valami alapja egy ilyen megegyezésnek? A következő kérdéseket tette fel.

Lothian: 1. Németország sohasem tér el a lengyel kérdés megoldásában a békés eszközöktől, mint azt a lengyel szerződés előírja.

Hitler: Igen, egyetért ezzel.

Lothian: 2. A francia határok véglegesek. Erőszak alkalmazására soha többé nem kerül sor.

Hitler: Igen. Ez feltétlenül így van.

Lothian: 3. Nem tervezi az osztrák kérdés erőszakos úton történő rendezését, bár ez nem zárná ki a helyzet végleges, szabad népszavazáson alapuló megváltoztatását.

Hitler: (szenvedélyesen) Az erőszak feltétlenül elutasítandó.

Lothian: Ha a kérdések tekintetében tíz évre elutasítjuk az erőszakot, megtalálunk az egyenjogúságon alapuló fegyverkezési megegyezés platformját. A döntő kérdés a katonai megegyezés, amely a fegyverkezési verseny elkerülésével biztonságot nyújt minden nemzetnek.

Hitler: Senki előtt sem lehet kétséges, Németország elhatározta, hogy kerüli a háborút. Mit tehetünk még ennek bizonyítására? Meg nem támadási szerződést ajánlunk minden egyes szomszédunknak.

Lothian: Leghelyesebb, ha megbeszélésünkről tájékoztatom a miniszterelnököt, Simont és Baldwint, és közlöm, hogy angol—német tárgyalásokat folytathatnánk egy olyan terv megvalósítására, amely tíz évre biztosíthatná Európa békéjét.

Hitler: Helyes.

Ha most úgy beszélhetne, mint egy történelemszakos diák — és nem mint kancellár — azt mondaná, Anglia és Németország leginkább azzal óvhatnák meg a békét, ha közösen kijelentenék, hogy ez a két ország mindenkit megbüntet, aki a békét megszegi — bárki legyen is az.

Lothian: Rhodes nézetét idézi — az USA, Anglia és Németország együtt fogják a világ békéjét megóvni. Az a véleménye, ez egy nap valóra fog válni. Anglia mostanában aggódott, mert nem tudta kellően megítélni, hogy az új Németország terjeszkedni kíván-e, vagy sem. Úgy véli, az ilyen kapcsolatok, mint azt a jelen megbeszélés is tanúsítja, igen hasznosak a félreértések eloszlatására. Egyetért a Führerrel, hogy Németország, az USA és Anglia együttműködése szilárd alapot biztosít a Népszövetségnek.

Hitler: A legnagyobb tragédiát okozták, és súlyos bünt követtek el azok a háború előtti német politikusok, akik a jobb megértést szolgáló angol javaslatokat 1900-ban elutasították. Biztosíthatták volna azzal a germán népek jövőjét. A háború nagy örülség volt. De a legnagyobb örülség 1914-ben az angol és német nép közötti háború volt.

(Közlő: J.R.M. Butler: *Lord Lothian*

(*Philip Kerr*) 1882-1940. London, 1960

III. sz. függelék 330-337. l.)

1934 végén Lord Lothian üzleti úton volt Németországban, s ekkor nyilvánította ki óhaját, hogy náci vezetőkkel találkozzék. Conwell-Evans kezdeményezésére, Ribbentrop és a londoni német nagykövet, von Hoesch támogatásával jött létre az 1935. január 29-i Hitler—Lothian találkozó. Hoesch kormányát így tájékoztatta Lothianról: „Lord Lothian egyike Anglia nem hivatalos legbefolyásosabb embereinek és kétségtelenül a legfontosabb nem hivatalos személy, aki mindaddig fogadtatást kért a kancellártól. Németország irányában kedvezően hangolt ember, aki hozzá kíván járulni a Németország és Anglia közötti jobb megértéshez.” Lothiant Németországban a külügyminisztériumban fogadta Neurath, Bülow, a lefegyverkezésről tárgyalt Blomberggel, Hess-szel és Ribbentroppal. A Hitlerrel folytatott megbeszélés két és fél óra hosszat tartott, Conwell-Evans volt a tolmács, Hess és Ribbentrop is jelen volt. Lothian kifejtette, hogy nem hivatalos a küldetése, csupán óhajtotta „Täter le terrain”. Lothian benyomásairól tájékoztatta Baldwint, Sir John Simon külügyminisztert, és ekkor kialakult nézeteiről két hosszú levelet tett közzé a *The Times*-ben. Erről az 1935. jan. 29-i megbeszélésről röviden említést tesz a *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945. Ser. C. Vol. III. (II. M. S. O. 1959.)* A megbeszélést követő hetekben Lothian mint közvetítő működött a Whitehall és Wilhelmstrasse között, ennek lett az eredménye a Hitler—Conwell-Evans megbeszélés 1935. febr. 15-én, majd Sir John Simon és Eden március 25-i berlini látogatása. Eredetileg Simon márc. 8-án utazott volna Berlinbe, azonban a márc. 4-i, a fegyverkezésről kiadott angol White Paper miatt, továbbá a francia döntés miatt, amellyel meghosszabbították a katonai szolgálati időt, valamint a márc. 16-i német hadkötelezettséget bejelentő nyilatkozat miatt (36 hadosztályból, azaz 550 000 személyből álló német hadsereg bejelentése volt ez egyszersmind) eltolódott a találkozó március 25-re.

III.

**The Marquess of Londonderry beszámolója 1936. január 31-én
Göringgel, 1936. február 1-én Ribbentroppal,
1936. február 4-én Hitlerrel folytatott megbeszéléseiről**

Január 31. Dél előtt 11 órakor indult el kocsink az Adlon szállodától a Schorfheiden, Karinhall közelében tartandó vadászatra; ott áll Göring tábornok vidéki kastélya és a vadászlak. A napot ott töltöttük.

Teázás után, Schmidt úr tolmácsolásával, beszélgetést folytattam Göring tábornokkal. Megköszöntem a szívélyes fogadtatást és azt, hogy itt-tartózkodásomat egyaránt kellemessé és érdekessé tette. Ezután politikára fordult a szó, és én igyekeztem megmagyarázni, hogy az Európa-szerte fennálló félelem oka a német politika körüli bizonytalanság, és megítélesem szerint — ezt teljesen magánszemélyként mondtam — ha Németország közölné céljait és szándékait, messzeemenően hozzájárulhatna a nyomászító atmoszféra tisztázásához. Göring tábornok azt válaszolta, a kétoldalú megállapodások híve, és a tengerészeti egyezmény mintájára* hajlandó is ilyen szerződéseket kötni. A következőkben Göring tábornok Franciaországról beszélt, hogyan utasította el előbb a 200 000, majd utóbb 300 000 főből álló német hadsereg tervét, és most a demilitarizált övezetet érintő bármilyen változásra válaszul mozgósítással fenyeget. Göring tábornok céltalannak tartja, hogy Németország közölje álláspontját: kérelmeit Franciaország mindenkor kereken elutasította. A németek feladták minden Elzász-Lotharingiával kapcsolatos elképzeléseiket és békében akarnak élni Franciaországgal. Ugyanakkor viszont Franciaország elszántan áll szemben Németország jogos igényeivel és törekvéseivel. Végtére is, a németég hatvanmilliós nép, amely számban tovább növekedve jogosan tart igényt arra, hogy kelet felé terjeszkedjék és gyarmatokkal rendelkezék. (Itt a mandatórikus rendszert említette.) Hogyan tudnék én, mint angol, olyan helyzetet elfogadni, amelyben hat millió saját fajtámbeli el volna vágva (hazámtól) és egy alacsonyabb életszínvonalú és kultúrájú idegen nemzetnek lenne alárendelve?

Azt válaszoltam, hogy most, miután a helyzet a múlthoz képest alapvetően megváltozott, ezeket a körülményeket fel lehet sorolni a német állásfoglalásban. Azelőtt Németországnak csak a kérelmezésre volt lehetősége, de most nem erről kívánok beszélni, bár mindenkor Németország iránti élénk rokonszenvvel figyelek a versaillesi békeszerződést és az azt követő eseményeket. Németország helyzete megváltozott. Ereje növekvőben van, és én világosan láttam, hogy a nemzetközi értekezleteken, bármennyire tagadják is azt a félrevezetett idealisták, milyen jelentős szerepük van a fegyveres erőknél. Szerény véleményem szerint Németország éljen a változott viszonyok adta lehetőségekkel, és vállalja a nagy szerepet, amely a nemzetközi politikában rá vár. Ha jogos követeléseit nem méltányolnák kellőképpen, vagy ha Franciaország továbbra is ragaszkodnék domináló szerepéhez, akkor meg kell vallanom, kétségbeesve néznék a jövő elé, de elutasítok minden ilyen borúlátó elképzelést. Az angol nép alapvetően igazságos érzelmű, és szilárdan hiszi, hogy sikerül majd a nemzetközi kapcsolatokat a Népszövetség alapokmányában rögzített elveknek megfelelően rendezni; határozott nézetem szerint az angol közvélemény teljes súlyával támogatná Németországot, ha az, lehetőleg a Népszövetség tagjaként — ami jelenleg túlzott kívánságnak tűnik — őszinte nyilatkozatával eloszlatná azt a homályt, mellyel céljait és törekvéseit övezi.

* Utalás az 1935 júniusi angol-német flotta-egyezményre.

Göring tábornok arról példálózott, hogyan tiltakozott Franciaország valójában csekély jelentőségű kérdésekben, és nyilván ugyanúgy járna el fontosabb ügyekben is — ezt a kijelentését a semlegesített övezetre vonatkoztatta. Bátorkodtam ettől eltérő nézetemet előadni, és azt javasoltam, hogy Németország, amennyiben őszinteségével valóban hatást akar kelteni Franciaországban, nemes gesztusként mondjon le a semlegesített övezet megszállásáról, és ajánlja fel, ha helyesnek tartja, hogy Franciaország is foglaljon el hasonló övezetet. Úgy képezem, ilyen gesztus csillapíthatná a franciák félelmét, míg egy ezzel ellentétes lépés feltétlenül elmondhatatlan bajt okoz. Úgy éreztem, nem értem el különösebb eredményt, de azt észrevettem, hogy véleményem szerint égnek a vágytól, hogy jó viszonyt tartsanak fenn Angliával.

A lehetőségekhez képest igyekeztem felmérni az Oroszország iránti állítólagos félelmüket, amely szerintem semmiben sem különbözik attól az állandó félelemtől, amit minden más ország érez ebben a vonatkozásban. Amennyire megállapíthattam, a németek nem ismerik az orosz légierő számszerű adatait, de mérhetetlennek tartják annak lehetőségeit, és szívesen vennék a locarnoi szellem megerősítését. Az orosz fejlődés irányának látható jelei, szerintem, megerősítik a Németország részéről előterjesztett érveket, és ez olyan ügy, amellyel, remélem, foglalkoznak majd Genfben; ellenkező esetben a Népszövetség az egész világ előtt bizonyítaná, hogy teljességgel felesleges intézmény, és akkor ideális elképzelésünket jó néhány esztendőre felfüggeszthetjük.

Göring tábornok ezután megkísérelte, hogy — tényleges adatokat nem említve — elmagyarázza nekem a német légierő fejlesztésének módját, és mellékesen megjegyezte, hogy véleményem helyes volt. Céljuk instruktorki képzése, következőképp nem osztanak be annyi kiképzett pilótát repülő-rajokba, mint nálunk szokásos. Nagyobb fontosságot tulajdonított a repülőgépszerkesztésnek, és elmagyarázta, hogyan gyártják a gépek törzseit és szárnyait külön-külön, majd miként szerelik azokat össze három különálló gyártási műveletben; a tervek megvalósítására a gyárak három, egyenként ötszáz főből álló műszakban termelnek. Mellékesen megjegyezte, hogy az eltérő szervezeti felépítés folytán a mi repülő-rajaink száma a németekének a kétszeresét jelenti. Nem firtattam a részletkérdéseket, mert inkább általános képet igyekeztem szerezni a német terjeszkedési politikáról, de kifejtettem reményemet, hogy Németország vezető szerepet vállal majd a korlátozásokra irányuló politikában.

Szombat, február 1. Don kapitánnyal és feleségével lőncsöltünk, utána lőversenyre mentünk. A nehéz pálya tizenkét akadályát kitűnően vették a versenyzők. Vasárnap a kedves Don házaspár kivitt minket Potsdamba, ahol nagyon élvezetes túrát tettünk Sans Souci körül.

Két órakor Ribbentrop úrnál lőncsöltünk, aki kb. huszonöt vendéget hívott meg tiszteletünkre. Köztük volt Hess úr, Hitler helyettese, továbbá Schmidt úr, aki mint tolmács működött közre. Ez az eredetileg iskolai tanár kiváló hivatalos tolmács lett angol nyelvtudása révén. Lönes után Ribbentrop, Hess, Schmidt és jómagam leültünk az egyik sarokban és kb. másfél órán át beszélgettünk. Ribbentrop német beszédét legnagyobbbrészt megértettem, de Hessnél a tolmács segítségére volt szükség.

A Göringgel folytatott beszélgetéséhez viszonyítva ez a vita inkább elméleti jellegű volt. Nyilvánvalóvá vált, hogy Németország Anglia barátságát keresi, és azt reméli, hogy, a flottaegyezmény példáját követve, kétoldalú megállapodásokhoz juthatunk. Ribbentrop véleménye szerint a kristályosodási folyamat kisszámú egységgel kezdődik, mert majdnem lehetetlen megállapodásra

jutni, ha nagyszámú résztvevőt gyűjtenek a tárgyaló asztal köré. Hangsúlyozták a németek, nagyon fontosnak tartják, hogy Franciaország is részt vegyen a megegyezésekben. Úgy gondolják, hogy a franciák először majdnem hiszterikus magatartást fognak tanúsítani, de utána viszonylag gyorsan csatlakoznak Anglia elgondolásaihoz. Fő kérdésként nem a terjeszkedés és a gyarmatok, hanem a bolszevismus fenyegető veszély került előtérbe. Mint mondták, nekik már vannak tapasztalataik a kommunizmussal kapcsolatban ami viszont nálunk még hiányzik, mert mi a kommunizmust az ott élő, feltevések szerint 26 000 kommunista alapján ítéljük meg. Az angol birodalomnak csak javára szolgál, ha Németországgal összefogva gátat szab a Nyugat felé terjeszkedő kommunizmus útjának; a múlt minden nagy mozgalma Kelet-Nyugat irányban terjedt, és ezt az igazságot kellő időben kell felismernünk. Figyelemmel kísértem ennek az elméletnek a kibontakozását. Hitler, így mondták, szemben áll e keleti mozgalommal, és politikája arra irányul, hogy oly magas életszínvonalat teremtsen, amely lehetlenné tenné a szegénység és nyomor táptalajából fakadó kommunizmus terjedését. Erre a gazdasági kérdésre fordítják figyelmüket, és ennek megoldásához feltétlenül szükség van a nemzetközi kereskedelemre.

Ez viszont újból felvetette a gyarmatok problémáját, de képtelen voltam a kérdéseimre bármilyen határozott választ kapni. „Ha megegyeztünk, megtaláljuk majd a megoldást is.” „Az kívánják, hogy az angolok és franciák adják vissza a volt német gyarmatokat.” „Nyersanyag kérdése volt az egész.” Megkérdeztem, hogy nem a gyarmatbirodalomhoz fűződő presztizs kérdése volt-e itt a legfontosabb? Ribbentrop bevallotta, hogy igen.

Úgy látszik, hogy az európai terjeszkedést illetően Hess és Ribbentrop kevésbé határozott, mint Göring. Ribbentrop kijelentette, elismerik, hogy Lengyelország jogosan kíván kijáratot a tengerhez, és ezt a kérdést rendezni is lehet a lengyelekkel. Nem gondolnak Lengyelország elleni háborúra, ezt az ügyet barátságos úton kell rendezni. Az idegen uralom alatt élő németek áttelepítésére nem tesznek javaslatot.

A beszélgetésnek ez a része bizonytalanak hatott és nyugtalanított, mert úgy tűnt, mintha a német erők felkészülése — és ez aggaszt leginkább — az európai terjeszkedésre irányulna, amelynek egy nemzet sem lesz képes ellenállni. Ennek ellenére olyan tényleges alacsonyrendűségű érzést és kételyeket észleltem, melyeket angol támogatás és barátság későbbi időpontban feloldhat. A németek időt igyekeznek nyerni, a Népszöveget nem tartják sokra. Ellenkezőleg, úgy látják, kilépésük óta Németország helyzete minden vonatkozásban javult, és minthogy Ribbentrop nem bízik az angolok támogatásában Népszövegben, az a meggyőződés, hogy Hitler nem szándékozik oda visszatérni.

Azon az estén a vacsoránál kettesben tovább folytattuk ezt a beszélgetést Ribbentroppal, melynek során újra visszatért a mai nemzetközi helyzettel kapcsolatos komplex kérdéseknek angol—német megállapodások útján történő rendezésére, és hogy ebben Franciaországgal karöltve járjunk el.

Hétfő, február 3. Göring hárommotoros gépén Fassbergbe repültünk. A gépet Ilucke, Göring személyi pilótája vezette, aki 1911 óta repül. A röpteret egy fenyőerdő közepén fekvő tisztáson építették fel; a talaj teljesen fekete, és úgy látszott, helyenként egészen lágy. A levegőből a röptér alig volt észrevehető, és bár ez elég nagy állomás, legkevésbé sem feltűnő, mert az épületek az erdőben állnak. Több repülőraj állomásozhatik itt. A létesítmény, amely még nem készült el teljesen, egy alezredes parancsnoksága alatt áll, akinek viszonylag alacsony rangja nem áll arányban az állomás nagyságával. A légénységi szállások, kantinek

és konyhák kiválóak, és az épületek kivitelezése igen tetszetős. Az állomás tekintélyes távolságra van minden várostól. Több bombabiztos óvóhelyet láttam, amelyek az igazgatás céljaira készültek. Huzamosabb időt töltöttünk itt, majd a tisztekkal elfogyasztott igen kellemes löncs után háromnegyed óra alatt vissza repültünk Berlinbe. Idejövet útnk reggel másfél órát vett igénybe, mert erős ellenszéllel repültünk. Dr. Böttger, szerencsétlen tolmácsunk most repült először; az odautazásnál nagyon beteg volt, de visszafelé már jól helyt állt.

Kedd, február 4. Korán reggel, 10 órakor Göring tábornok gépén Dessaubába indultunk, ahol 10.30-kor, a leszállásnál, a Junkers cég tisztviselői fogadtak minket. Megszemléltük az igen korszerű gyárat, ahol nagy számban készülnek a Junkers gépek, és ahol a Jumo V diesel motorokat gyártják. Megtudtam, hogy itt 15 000 munkást foglalkoztatnak, akik egy műszakban dolgoznak. Véleményem szerint itt a tervezés és a szervezés egyaránt igen magas színvonalú. A gyárat most nagyobbítják, és közölték, hogy a tekintélyes munkával járó bővítést ápr. 1-re befejezik. Igen érdekes ember az értékesítési osztály vezetője, aki alig negyven éves, és készségesen szolgál felvilágosításokkal. Amerikában tanulmányozta az üzleti módszereket és járt már Kínában is. Minthogy a repgép-törzsek és motorok termelése meghaladja a katonai pilóták képzésének ütemét, nagy erőfeszítéseket tesznek az exportkereskedelem fejlesztésére. Göring tábornok gépe gyors és igen kényelmes, összehasonlíthatatlanul jobb, mint bármely ilyen kategóriájú angol gép. Gondolom ilyen gépe van Hitlernek és Ribbentropnak is.

Délután a Hitler úrral folytatandó tárgyalásra a kancelláriára mentem. Kettőnkön kívül jelen volt Hess birodalmi miniszter, Ribbentrop nagykövet és Schmidt követségi tanácsos, aki tolmácsként működött közre.

Bevezetésül közöltem, hogy baráti látogatásra jöttem Berlinbe azzal a céllal, hogy megismerjem Németország valódi helyzetét. Hangsúlyoztam, nem utazom semmiféle hivatalos minőségben, látogatásom tisztára magánjellegű, és éppen ezért személyemnek szóló megtiszteltetésnek tekintem, hogy mindenütt úgy fogadnak, mintha hivatalos személy lennék. A Führer válaszában kijelentette, hogy éppen nemhivatalos jellege miatt tartják látogatásomat örvendetesnek. Ilyen magánbeszélgetés során, mondta, sokkal nyiltabban beszélhetünk, mint egy nagykövet, miniszter, vagy hivatalos küldöttség jelenlétében. Olyankor minden szó súlyát le kell mérni, míg magánbeszélgetésben mindent nyíltan és világosan kimondhatunk. Azután megjegyezte, hogy jelenleg nemcsak az angol államférfiak gondterheltek, Németországban is le kell küzdeni bizonyos nehézségeket. Majd kijelentette: „Különösen aggaszt az oroszországi szovjet rendszer fejlődésének alakulása. Úgy vélem, megint nemzetközi szerepet kell vállalnom, mint Németországban tettem most 15 éve, mikor annak a prófétának a szerepe jutott rám, akit előbb kinevettek, de akinek jóslatai később beteljesedtek. Ma is az a helyzet, hogy a szovjet politika várható irányával kapcsolatos félelmeimet sokhelyütt túlzásnak tekintik.”

Közöltem, hogy éppen ennek a kérdésnek tüzetesebb tanulmányozására jöttem Németországba és remélem, hogy vezető személyiségekkel folytatandó beszélgetések során helyes benyomásokat nyerhetek, amelyeket azután kifejtetek angol barátaim előtt.

A Führer ezután kijelentette, leginkább a világot fenyegető, egyre növekvő bolsevista veszély izgatja. A mai helyzet a 160 év előtti, a francia forradalmat megelőző időkhöz hasonlít. Akkor is voltak sokan, akik megjósolták a küszöbön álló katasztrófát, de azokat, mint pesszimiztákat és fantasztákat, kinevették. Hozzáfűzte: „Európa és az egész világ azon a ponton áll, hogy hasonló katasz-

rófába zuhanjon. A veszélyt gyakran nem ismerik fel.” Más politikusok viszont azért *nem látják* a veszélyt, mert az nem illik bele politikai terveikbe. Majd így folytatta: „Politikai pályafutásom során sohasem követtem ilyen struccpolitikát, hanem mindenkor világosan láttam és higgadtan figyeltem az eseményeket. Ez a módszer rendkívül eredményesnek bizonyult, és ezért úgy vélem, szükségessé vált a jelenlegi nemzetközi helyzet nyílt és őszinte elemzése, hogy így elkerüljük a szerencsétlenséget.”

Azzal folytatta, hogy érzése szerint határozottabban felismerte a bolsevizmusban rejlő veszélyt, mint bármelyik más európai államférfi, mert egész politikai pályafutása ez ellen az irányzat elleni küzdelemmel fonódott össze. Ezen túlmenően pedig véleményének parlamenttől vagy a pártoktól függetlenül adhat hangot.

Egyetértettem vele abban, hogy Németország jelenlegi kormányzati rendszere mellett a Führer könnyebben nyilváníthatja véleményét, mint más európai államférfi. Ráműtöttem, hogy viszont éppen a német és angol kormányzati rendszerek között fennálló különbség az, amelyből a két népet elválasztó félreértések származhatnak. Hozzáfüztem: „Azért jöttem Németországba, hogy módomban álljon honfitársaimat a fennálló eltérésekről felvilágosítani.” Csak akkor érthetjük meg egymást, ha tisztán látjuk a különbségeket, mert csak így lehet a kölcsönös jobb megértés útját eredményesen megnyitni.

Ezt követően a Führer rátért Németországnak a mai Oroszországgal fennálló kapcsolatára, melyet Angliában gyakran félreértének. „A német nép szükségletei szabják meg Németország magatartását a bolsevizmussal szemben.” „Németországban, akárcsak Angliában, tekintettel kell lenni a közvéleményre, és csak folyamatos felvilágosító munka árán lehetett a német népet meggyőzni arról, hogy Szovjet-Oroszországgal kapcsolatban kormányunk álláspontja helyes. Ezen az úton ma az egész nemzet önként követi vezetőit.”

Újságírók és politikusok, folytatta, attól tartottak, hogy Németországnak a Szovjet-Oroszországgal szemben tanúsított hajthatatlan magatartása egyben azt is jelenti, hogy Oroszországot háborúba akarjuk sodorni. A nemzetiszocialista rezsim kezdetén a rapallói, majd a berlini szerződésben szabályozott kapcsolatainkat Oroszországgal. Az ezekben a szerződésekben rögzített politikai szempontok érvényesülése esetén rendkívül szoros szövetség alakulhatott volna ki Szovjet-Oroszországgal. Kijelentette, hogy „megszakítottam kapcsolatainkat Oroszországgal. De ezt nem azért tettem, mintha meg akarnám támadni Oroszországot. Ez gyakorlatilag lehetetlen, mert, hála az égnek, 700 km-es távolság választ el tőle. Oroszország irányában azért változtattuk meg politikai kapcsolatainkat, mert ha ezt nem tesszük, Németország teljes mértékben bolsevizálódott volna.”

A Führer véleménye szerint az európai kontinens egyensúlya szembetűnően felborult. Bizonytalan, gyenge kormányok és kormányrendszerek kerültek uralomra. A legtöbb kormány tiszavirág életű volt. Ezért a népek nem becsülték sokra kormányaikat, amiből súlyos politikai és gazdasági bizonytalanság keletkezett. Súlyos kételyek támadtak az eddig elfogadott politikai és gazdasági elméletekkel szemben, amelyeket a kormányok képtelenek voltak elosztatni. Így folytatta: „Politikai és gazdasági szempontból tekintve kontinentális Európa ma bizonyos fokig máról-holnapra él. Egyes királyságokban a helyzet annyira bizonytalan, hogy az uralkodó jóformán csak két hétre hagyhatja el birodalmát. Másutt az államférfiak csak rövid időre lehetnek távol fővárosuktól, mert különben megeshet, hogy közben kormányuk, de esetleg egyúttal az egész

kormányzati rendszerük is eltűnik. Még oly nagy országban is, mint Franciaország akkora méretet öltött a bizonytalanság, hogy sem a pártok, sem az egyes mozgalmi irányzatok nem mernek esetleges céljaik megvalósításáért erélyesen küzdeni, mert attól tartanak, hogy ezzel a legsúlyosabb válságot idézhetnék fel.

Ezzel az Európa-szerzte megnyilvánuló hanyatlással áll szemben a szovjet erők rendkívüli fejlődése. Szovjet-Oroszország a legnagyobb katonai hatalommá vált, és egyben egy eszme megtestesítője. A francia forradalom óta jól tudjuk, hogy mit jelent a nagy erőkre támaszkodó eszme. Még csak néhány esztendeje, hogy Németország a saját bőrén tapasztalta azt a fertőző veszélyt, amelyet a bolsevizmus terjeszt. Ezért rendkívül veszélyesnek ítéljük saját helyzetünket. A kép egyik oldalán a megzavarodott és bizonytalanná vált kormányok, és szemben velük a gigantikus szovjet kolosszus, amely területileg, katonailag és gazdaságilag egyaránt mérhetetlenül erős. Az ebből származó veszélyt jelenleg talán még nem mindenki ismerte fel, mert a veszély sem vált mindenütt annyira felismerhetővé, mint nálunk. De ha a fejlődés iránya nem változik, ha Európa széthullása még szembetűnőbbé válik, és ha ugyanakkor a Szovjet hatalom ereje az eddigi ütemben növekszik, milyen helyzetbe kerülünk tíz, húsz, vagy harminc év múlva?"

Akkor, mondta a Führer, a most kifejtett aggályai már nem feltételezések lesznek, de tagadhatatlan tények bizonyítják majd előrelátását. E tényeket az alábbiakban foglalta össze:

1. Oroszország 180 milliós nemzet,
2. Oroszország területe támadások ellen immunis,
3. Oroszországot nem lehet blokáddal legyőzni, és
4. iparát légi támadás nem veszélyezteti, mert jelentősebb ipari központjait 4—6000 km választja el a határoktól.

Majd így folytatta: „Ez a négy tényező már önmagában is kézzel foghatóvá teszi annak az országnak félelmetes hatalmát. De ezekhez járul még a forradalmi eszme ereje, és a hatalom birtokosainak elszánt törekvése, hogy megvalósítsák a világforradalmat. Erre a célre hozták létre hadseregüket, amelyet a legmagasabb műszaki színvonalon szereltek fel. Ugyanezt a célt szolgálja, hogy a gazdasági életben, a rabszolga-munkabérek adta lehetőséget kihasználva, veszélyes dömping politikát folytatnak, és azzal aláaknázzák más országok gazdaságrendszerét.

„Oroszország jelenlegi fejlődése gondolkodásra készítet”, folytatta. „1917-ben Oroszország teljesen tönkrement. 1920-ban polgárháború dúlt. 1924—25-ben, a vörös hadsereg létesítésével láthatóvá váltak a felépülés első jelei. 1927-ben indult az első öt éves tervük, amelyet teljesítettek. 1932-ben kezdődött a második tervidőszak, amely teljes lendülettel folyamatban van. Oroszország külkereskedelme szilárd alapokon nyugszik, a világ legerősebb tank-hadtestével és légierejével rendelkezik. Ezek olyan tények, amelyekre fel kell figyelniünk.”

Rámutattam, hogy Anglia egészen mostanáig — helyesen, vagy helytelenül — arra törekedett, hogy a világot a Népszövetségben egyesítse. Kifejtettem, hogy a Népszövetséghez nem kell szükségszerűen jelen felépítésében ragaszkodnunk. A Népszövetségben maga az elgondolás a lényeg. Megjegyeztem, hogy elgondolásban és elméletileg kétségen kívül és elvitathatatlanul a Népszövetség jelenti a fennálló nehézségek megoldását. Az volt a kérdés, miként lehet a Népszövetséggel kapcsolatos elképzeléseket gyakorlatilag megvalósítani.

Majd így folytattam: „Az Excellenciád által előadott elmélet szerinti politikai felbontás azért áll szemben a Népszövetség gondolatával, mert nézete

szerint az Oroszország és a világ többi része közötti konfliktus örökké fog tartani." Hozzá fűztem, időpocsékolásnak tartom a Népszövetség fejlesztésére törekedni mindaddig, amíg az európai kisebb államok léte bizonytalan. „Eddig még nem nyertem tiszta képet Németország álláspontjáról, hogy vajon teljességgel és véglegesen elutasítják-e Népszövetség gondolatát, mert úgy vélik, hogy Oroszország oly nagy és örökös fenyegetést jelent, mely a világot két táborra osztja.”

A Führer azt válaszolta, hogy mikor Németország tagja volt a Ligának, a szovjet kérdés még nem vált ennyire akuttá, mert senki sem gondolta, hogy egy napon Oroszország is tagjává válhat a Szövetségnek. Az oroszok belépéséből származó előnyök tekintetében még ma is megoszlanak a vélemények, és mint a legutóbbi fejleményekből láttuk, még olyan államok is megszakították diplomáciai kapcsolataikat Oroszországgal, akik egyébként tagtársai a Népszövetségben. Németország nem veti el a Népszövetség gondolatát, mint olyant. De egy valóságos Népszövetség nem korlátozódhat azoknak az államoknak a szövetségére, melyeknek nézetei és általános érdekei azonosak. Eleve eredménytelen kísérlet, hogy egy Népszövetségbe tömörítsünk olyan elemeket, melyek úgy különböznek egymástól, mint tűz és víz. Oroszországot befogadták a Népszövetségbe, ami őt Ravaszdi Róka történetére emlékezteti, aki szerény viselkedésével elaltatta a többi állatnak iránta táplált gyanakvását, és miután tagja lett az állatok szövetségének, ott sorra ölte társait, mert megszűnt az ellene korábban rendszeresített közös védekezés.

Hozzá fűzte: „Pontosan ez a helyzet Oroszországgal és a valódi Népszövetséggel. Oroszország kizárólag arra használná fel tagságát, hogy a Népszövetségen keresztül megszilárdítsa helyzetét, és a Népszövetség csatornáin keresztül könnyebben intézzen erkölcsi támadásokat más országok ellen. Végül halálos csapást mérne magára a szervezetre is. Mint ahogy nem engedhető meg a mindennapi életben sem, hogy bacillusgazzák vegyüljenek az egészséges emberek közé, úgy kell Oroszországot is távol tartani. Ezért tehát Németország nem magával a Népszövetséggel, hanem a jelenlegi szervezettel áll szemben, mert az csak elkenődőzi a lappangó veszélyt.” Megjegyezte még, hogy ilyenformán a Népszövetség végül papírszagú elképzeléssé válnék, amelyet néhány írógép jelképezhetne. És mire ez az átalakulási folyamat befejeződik, ott áll majd a roppant erejű Oroszország, mely álarcat levetve a világforradalom megvalósítására tör.

Megjegyeztem, hogy eltérő viszonyaink folytán mi angolok nem tulajdonítunk a bolsevista veszélynek ilyen nagy jelentőséget, és az Angliára nézve nem is jelent fenyegetést. Németországi tartózkodásom során szert tettem bizonyos benyomásokra és, mint katona, véleményt alkothattam Németország katonai erejéről, nem kell tehát Lord Rothermere és mások elképzeléseire támaszkodnom. Azt mondtam: „Teljességgel megértem, hogy Németország valóban nagy nemzet, és hogy annak megfelelően kell felfegyverkeznie.” De ugyanakkor kötelességszerűen rámutattam, hogy Németország újrafegyverkezése, és főleg annak mértéke körüli bizonytalanság milyen aggályokat váltott ki Angliában. Most tehát arra kell törekedni, hogy megtaláljuk az utat, mely a kölcsönös kapcsolatok javításához vezethet, mert éppen a bolsevizmus iránti eltérő magatartás következtében félreértés támadt Angliában, míg Németországban viszont az angol kormány egyes tagjainak tevékenységét magyarázták hasonlóképpen félre.

Ennél a pontnál közbeszólt Ribbentrop nagykövet, és egy jelentésre utalt, amely szerint a nemzetközi zsidóság anyagi forrásait a velük azonos célokért küzdő bolsevisták rendelkezésére bocsátotta.

Ezek után a Führer kijelentette, hogy a kölcsönös megértést csak a két ország mentalitásának tanulmányozásával lehet megvalósítani, meg kell keresni a kölcsönös megegyezés alapjait. Ezért jelent számára oly nagy örömet, hogy alkalma nyílt ezt a kérdést egy angol mgánemberrel megvitatni. Folytatólag utalt az orosz—japán viszony alakulására, és hangoztatta, hogy véleménye szerint Japán esetleges veresége nem jelentene semmiféle előnyt Angliára nézve, sőt éppen ellenkezőleg áll a helyzet, mert akkor a bolsevisták egész Kelet-Ázsiát meghódítanák, és veszélyeztetnék Indiát is.

Megismételtem Göring tábornoknak korábban tett megjegyzésemet, amely szerint Németország helyesen járna el, ha tervezett politikájának célkitűzéseit világosan leszögezné. Azt is megjegyeztem, hogy, bár Anglia rokonszenvenvel viseltetik Németország céljai iránt, attól tartunk, hogy Németország jelenlegi fegyverkezésének egyedüli célja a gyarmati hódítás, és ezért egy napon a gyarmatok kérdésében szemben találjuk magunkat Németországgal. Hozzáfűztem, hogy „a német célok szabatos körülhatárolása sokban hozzájárulna az Angliában jelenleg fennálló gyanakvás feloldásához”.

Erre a Führer azt kérdezte, azt hiszik talán Angliában, hogy Olaszország gyarmati vállalkozása olyan csábítólag hatott volna Németországra, hogy e példát követni kívánna.

Azt válaszoltam, nem gondoltam közvetlen háborús cselekményre Németország részéről, de a két nemzet közötti baráti kapcsolatok fenntartása érdekében az eddig olyan zavarólag ható kételyeket feltétlenül meg kell szüntetni.

Hitler kijelentette, hogy „Németországban senki sem értené meg, miért kellene háborús kockázatot vállalni egy gyarmatért, de viszont azt sem értenék, hogy miért vállalna Németország aktív szerepet a nemzetközi politikában mindaddig, amíg fenntartás nélkül nem tekintik más nemzetekkel egyenrangúnak.” Németország egyetlen ország gyarmatait sem szándékszik elvenni, de a tőle elvett gyarmatoktól igazságtalanul fosztották meg hazáját. Egy 68 milliós népnek vannak életszükségletei és jogai, melyekkel Németország soha sem fog visszaélni, de azokat számításba kell venni.

„Egy nemzet örökké érvényes életszükségleteinek felmérése — mondta a Führer — az államférfi legfőbb célja és művészete; amilyen mértékben ezeket a szükségleteket a többi ország megérti és elfogadja, úgy válik könnyebbé a nemzetközi együttműködés. Németország szoros baráti szövetségben kíván élni Angliával, és eljöhét még annak az ideje, amikor Angliának fontolóra kell vennie, hogy minek tulajdonít nagyobb jelentőséget: a Németországhoz fűződő aktív kapcsolatának, vagy néhány, Anglia szempontjából jelentéktelen gyarmatnak.”

E kijelentése után Hitler felállt, és ezzel a két órát is meghaladó tárgyalás véget ért.

(Közi: *The Marquess of Londonderry: Ourselves and Germany*, London, 1938.
75—93. l.)

IV.

Lord Lothian levele Anthony Edenhez

Seymour House
17, Waterloo Place S. W. 1.
1936. június 3.

Kedves Anthony,
ismerve elfoglaltságát meg sem kísérlém, hogy személyesen keressem fel. De azt hiszem, elérkezett a háború óta felmerült legkritikusabb és legveszélye-

sebb döntés órája, és minthogy az utóbbi 30 év alatt elég szoros kapcsolatban voltam a nemzetközi ügyekkel, írásban terjesztenék Ön elé néhány javaslatot. Véleményem szerint a leglényegesebb kérdés, amellyel szembe kell néznie, nem Mussolinival vagy Abessziniával kapcsolatos, hanem a Németországgal szemben követendő politikánk kérdése. Mert gyakorlatilag csak úgy tudjuk az abesszini-ügyben elszenvedett vereségünket ellensúlyozni, vagy politikánkat a Népszövetséggel és Európával kapcsolatban kialakítani, ha döntöttünk a német kérdésben követendő magatartásunkról.

I. Németország

Alapvetően el kell döntenünk, elismerjük-e, hogy a tartós béke alapfeltételeként Németországnak Európában és a világban azt a helyet kell elfoglalnia, mely történelme, civilizációja és ereje alapján megilleti, vagy pedig — akár szándékosan, akár a politikai sodrás folytán — tovább támogatjuk a Francia- és Oroszország irányítása alatt álló csoport politikáját, mely nyomasztó katonai szövetség fenntartásával igyekszik megakadályozni, hogy Németország hozzájusson azokhoz az engedményekhez, amelyek nélkül nem válhat egyenjogúvá. Döntésünknek részben az lesz az alapja, hogy mi az álláspontunk a Népszövetség alapokmányának felülvizsgálatát illetően (amire később visszatérek), de főként Ausztria jövőjével kapcsolatban követendő magatartásunk lesz döntő. (Feltéve, hogy a Rajna-vidék újbóli megerősítésének ügye már lezártnak tekinthető.)

Az osztrák ügy természetesen sokkal jelentősebb, mint az ausztriai és németországi németek egyesülése. Döntő kérdést vet fel egyrészt a bekerítésre alapozott európai rendszer, — tehát az elnyomás —, és másrészt az egyensúlyra épült megoldás, — tehát az egyenjogúság — között. Ha Ausztria, akár belső felkelés következtében, vagy más okból, Németország részévé válnék, úgy Németország lesz Közép-Európa, de nem egész Európa legnagyobb befolyású országa, és akkor a kelet-európai kis nemzetek Berlint tekintik majd vezetőjüknek, és nem Párizst. Ausztriát csak erőszakkal lehet távoltartani Németországtól, és az csak azért lehetséges, mert hatalmas erejű katonai szövetség áll vele szemben.

A magam részéről úgy vélem, ha hozzásegítjük Németországot, hogy bekerített helyzetéből kiszabadulva az európai egyensúly tenyezőjévé váljék, jó lehetőség nyílnék a Hitler által említett 25 éves békére, és ez esetben módunkban állna Mussolinivel tárgyalni; ha viszont szándékosan, vagy a körülményektől sodortatva a „bekerítőkkkel” társulunk, Németország felkészül, hogy kiszabaduljon a versaillesi szerződés szabta szűk korlátok közül, és miközben újrafegyverkezik, szövetségre lép Olaszországgal és Japánnal. Ez hozzásegíti majd Olaszországot a Földközi-tenger keleti medencéjében fekvő céljainak eléréséhez, de ezenkívül más módon is fenyegetheti a Brit Birodalmat. Nem hinném, hogy opportunizmus vagy határozatlanság segíthetne rajtunk, mert ha nem foglalkozunk most e kérdéssel legalább olyan mértékben, mint amennyire az saját szempontjainkat érinti, a legközelebbi jövőben nem lesz más választásunk, mint hogy háborút kezdünk Ausztria bekebelezésének megakadályozására, vagy megalázottan visszavonulunk. Ebben már volt némi részünk a múlt évben!!

A hagyományosan bölcs angol közvélemény úgy érzi, Németországnak még mindig igazságtalan bánásmódban van része; ugyanakkor felsőbb körökben nem ismerik fel a német igények jogosságát.

Nincs komoly történész, aki ma is vallaná azt a háború idején elfogadott legendát, hogy a háború egyedül Németország bűne. De 1919-ben elkerülhetet-

lenül ez a feltevés döntötte el helyzetét. Ezért történt, hogy megfosztották minden gyarmatától, tengerentúli befektetéseitől, európai területének egyheted részétől, és egyoldalúan leszerelték. Sziléziában elvesztette területének háromnegyed, iparvidékeinek ötharod és bányáinak háromnegyed részét, annak ellenére, hogy a népszavazásban résztvettek háromötöde, a franciák támogatta lengyel terror dacára, Németország mellett szavazott. A teljesíthetetlen jóvátétel behajtására megszállás alá került a Ruhr-vidék, jóllehet az angol külügyminisztérium ünnepélyesen kijelentette, hogy az ellentétben áll a békeszerződéssel és a Locarno-egyezménnyel; az utóbbi, melynek célja az volt, hogy angol szavatosság gátolja meg a Ruhr-vidék újabb megszállását, állandósította a Rajna-vidék egyoldalú demilitarizálását, és biztonságot nyújtott Franciaországnak azon az áron, hogy megfosztotta Németországot biztonságától. Bár utóbb felismerték a versaillesi szerződések szigorát és igazságtalanságát, sem a Népszövetség, sem a nagyhatalmak nem voltak hajlandók önkéntes megállapodás útján jóvátenni ezt a súlyosan hátrányos megkülönböztetést, eltekintve olyan kisebb intézkedésektől, mint a Saar-vidék katonai megszállásának lejárát előtti kiürítése és önállóságának helyreállítása. Eltörölték a jóvátételi és háborús adósságokat. Egy 1930-ban, az egyenlő leszerelésre elhangzott ígéret megvalósítását 1933 októberében Sir John Simon négy évvel, M. Paul Boncour pedig meghatározatlan időre halasztotta el. A későbbi kísérleteket M. Barthou hiúsította meg. Németországnak 15 év után gyakorlatilag nem maradt más lehetősége, mint hogy egyoldalú akcióval biztosítsa a minden szuverén államot megillető jogait. Amint a francia—orosz szerződést ratifikálták, elhagyta a Népszövetséget, a békeszerződés ellenére újra fegyverkezett, és Locarno ellenére visszafoglalta a Rajna-vidéket. Nem tehetjük a szerződések szentségét külpolitikánk legfőbb szabályává, ha nem áll hatalmunkban, hogy azok felülvizsgálását harmadik személyekre rákényszerítsük.

Nézetem szerint politikánkknak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy bármint vélekedünk is a nemzetiszocialista uralomról, nem lehetséges békés rendezés Európában mindaddig, amíg Németország mai, a status quo fenntartásából származó helyzete nem változik meg; az angol diplomácia legelső feladata az lenne, hogy minden Németország ellen irányuló akcióban való részvételt utasítson el, és elősegítse ezt a változást, mielőtt még Németország megkísérli, vagy rákényszerül, hogy erőszakkal érje azt el. Ez azt jelenti, hogy mindenekelőtt világosan kijelentjük, ha eljön az ideje, nem ellenezzük Ausztria és Németország egyesülését (ha Ausztria úgy kívánja), sem a danzigi és a Memel-vidék kérdés Németország javára történő rendezését, vagy a magyar határok bizonyos kiigazítását. Ezután nyílt vita következhetné a gyarmati, gazdasági és nyersanyag kérdéstről, ahol nem jut szóhoz az erőfölény diplomáciája, legalább is addig nem, amíg az angol—német flottaegyezmény érvényben van.

Milyen érvet lehet felhozni a politika ellen, mely önmagában egyetlen nép törvényes jogait sem tagadja, de amely ellenkezőleg, ha békés eszközökkel megvalósítható, mindenki számára meghozza a biztonság és béke áldását? Két alapvető szempontot lehet említeni, először azt a feltevést, hogy a nemzetiszocialista Németországban nem lehet megbízni, és ilyen engedmények Európa urává tennek Németországot, ami viszont újabb háborús fenyegetéssel járó imperialista követelésekhez vezetne — másodsor pedig visszariadunk azoktól a vitáktól, amelyekre feltétlenül sor kerülne, ha a Németország irányában eddig követett francia politikától akár csak részben is, eltérünk. Én nem szállok síkra a nemzeti-szocializmus mellett.

A totalitárius állam minden formája ellenszenves és gyanakvást kelt, mert azokban az állam jólétének szempontjai felülmúlják az erkölcsi meggondolásokat. De ezekre az ellenvetésekre két válasz is lehetséges. Elsőként, biztos vagyok abban, feltétlenül kitör az általános háború, ha megkíséreljük, hogy erőszakkal tartjuk fenn a Németország iránti igazságtalanságot és egyenlőtlen helyzetét; ha viszont Németország elfoglalhatja jog szerinti helyét, esély nyílik a békére és leszerelésre, amit más úton nem érhetünk el, — mert, a kommunizmussal ellentétben, a nemzetiszocializmus nem exportálható hit. Nem törekszik más fajok bekebelezésére. Másodszor Ausztria és Danzig bekebelezése nem jelenti azt, hogy Európa a németek katonai hegemoniája alá került. A valóság az, hogy Németország stratégiai helyzete ma gyengébb, mint 1914-ben volt. Egyetlen új lehetőség, hogy mint parancsuralmi állam, jobban leplezett, kevesebb rohammal támadhat, mint az 1914. év Németországa. De Olasz- és Oroszország, akár csak néhány kisebb ország, szintén totalitárius államok, és Franciaország, velünk együtt, ugyancsak magas szintű háborús szervezetet épít ki. De döntő tény, hogy 1914-ben Németország, az Osztrák-Magyar Monarchiával szövetségben, valamint a hozzátartozó Elzász-Lotharingiával és Sziléziával, együttesen 110 millió emberrel, és az ott fekvő erődökkel rendelkezett; ma csak 66 millió embere van, el van vágva Kelet-Poroszországtól, és az erődök most a franciák és a lengyelek kezén vannak. Másfelől Orosz- és Olaszország ma, főként munició tekintetében, jóval erősebbek, a kis államok hadseregei és légierői magas szervezetségűek, Németországot viszont egyszerűen, és minden oldalról érheti légitámadás. 1914-hez viszonyítva összehasonlíthatatlanul gyengébb helyzetből kísérelhetné meg Európa leigázását, és még tovább gyengülne, ha bekebeleznék is Ausztriát, és szövetségre lépne Magyarországgal. Ha pedig az Ausztria odaesatolását követő rendezés során néhány más, kisebb ország is Németország mellé sorakoznék, az európai egyensúlyt Franciaország és szövetségesei túlsúlyával kell helyettesíteni, amint ahogy az 1921 óta az európai helyzet alapját képezte. És feltehető, hogy még nélkülünk is jelentékeny túlerő áll majd szemben Németországgal.

Ami a második nehézséget, a Franciaországgal folytatandó vitát illeti, csak azt szeretném megjegyezni, hogy a francia közvélemény nagy része szívesen szakítana a bekerítés végzetes politikájával, melyet 15 év óta kényszerítenek bizonyos körök Franciaországra; felismerték, hogy a kis nemzetek függetlenségét csak úgy óvhatják meg, ha most megállapodásra jutnak Németországgal, és azzal megelőzik a háborút, mely elkerülhetetlenül megsemmisítésükhöz vezetne. Védelmi szövetséget kívánnak Angliával a bekerítés politikája helyett, mely egyaránt elkötelezi őket Oroszország és Mussolini mellett.

II. Olaszország

Most az olaszok szemszögéből vizsgálom az európai helyzetet. A Népszövetség alaptörvényében meghatározott kötelezettségeinek megsértésével győzött Olaszország Abesszíniában, mert egyrészt a feudális Abesszíniában a korszerű hadviselés csapásai folytán sokkal gyorsabban összeomlott az ellenállás, mint az várható volt, és másrészt annak megelőzésére a Népszövetség egyetlen tagja sem volt hajlandó a háború kockázatát vállalni. Következésképp Olaszország bízik benne, ha legközelebb nekünk támadnának nehézségeink másfelé, ráteheti a kezét a Földközi-tenger keleti medencéjében fekvő angol birtokokra és úrrá válhat a Szuezi-csatorna felett is. Ha egyenlenséget szítana köztünk és Németország vagy Japán között, aminek következtében flottánk fő erejét nem irányít-

hatnánk a Földközi-tengerre, elfoglalhatná Egyiptomot vagy a Szudánt. Parancsoló szükségszerűség, hogy ezen a helyzeten javítsunk.

Tavaly ősszel pártoltam azt a nézetet, hogy kérjük fel a Népszövetséget, zárja le a Szezei-csatornát, mert ez a hatásos módja annak, hogy Olaszországot béketárgyalásokra kényszerítsük. Még ma is sok szól e politika mellett, feltéve, hogy abban az esetben, ha Mussolini hadseregét Abesszíniából Közép-Afrikába vezényelné, az összes Földközi-tengeri hatalom csatlakozik a csatornalezárásához, és hajlandó Olaszországot blokád alá venni, és ha ugyanakkor Francia- valamint Oroszország nem ragaszkodnék ahhoz, hogy részt vállaljunk Németország bekerítésében. De biztosra veszem, hogy megfelelő megállapodások hiányában nem lehet ilyen tervet megvalósítani. Éppen ezért messzebbre kell néznünk. Ennek a politikának első lépéseként megállapodásra kell jutnunk Németországgal, vagy legalább is nem szabad gátolnunk, hogy Németország Kelet-Európában kiépítse az őt ott jog szerint megillető helyzetét. Mihelyt világosan kijelentjük, hogy semmiképp sem állunk útjába, hogy az osztrák kérdést a németek óhaja szerint oldják meg, ami azt jelenti, nem tiltakozunk, ha Németország megjelenik a Brenneren, Mussolininak súlyos nehézségei támadnak Európában. Vissza kell hoznia csapatait, és kísérletet kell tennie annak megelőzésére, hogy Ausztria szavazás útján egyesüljön Németországgal, vagy hogy német, magyar és jugoszláv együttműködéssel találkozzék északi és keleti határai mentén. Ilyen helyzetben Olaszország képtelen lenne, hogy egyidejűleg Anglia ellen irányuló terveket kovácsoljon a Földközi-tenger keleti medencéjének térségében, és rövidesen arra kényszerülne, hogy hozzájáruljon hajóhadának korlátozásához, és Abesszíniával kapcsolatban teljesítse a Népszövetség alapszerződésének XXII. cikkelyében előírt demilitarizálási kötelezettségét. Ha viszont továbbra is a németellenes irányzattal sodródunk, úgy gondolom, maga Mussolini ajánlhatja majd fel, a barátság kedvéért, Ausztriát Németországnak, amely azután, és valószínűleg Japán is, oly szörnyű nyomást gyakorol majd Angliára a gyarmatokkal kapcsolatban, hogy Olaszország szabad kezet kap a Földközi-tenger keleti övezetében. Amíg mi féken tartjuk Németországot, Mussolini teljes szabadságot élvez Afrikában. Ha nyíltan kijelentjük, hogy nem veszünk részt a németellenes kombinációkban és, főleg, ha ésszerűen barátságos viszonyba kerülünk Németországgal, akkor majd az európai egyensúly fenntartása Olaszország feladatává válik.

III. A Népszövetség

A fentvázolt politika azt jelenti, hogy Anglia, a biztonságot szem előtt tartva, Európával kapcsolatban visszatér hagyományos magatartásához — tehát nem kötelezi magát az erők európai regionális egyensúlyának egyik csoportosulása mellett sem. Egyetlen kivétel a nyugati védelmi garanciánk. Hogyan egyeztethető ez össze a Népszövetség támogatásával? Tökéletesen összeegyeztethető abban az esetben, ha felfüggesztjük részvételünket azokban az egyetemleges és automatikusan életbe lépő szankciókban, melyeket az alaptörvény X. és XVI. cikkelyei írnak elő. Azt hiszem, a Népszövetség fennmaradásának és aktivizálásának egyetlen módja e szankciók felfüggesztése. Az automatikus megtorlások voltak az alapszerződés legfőbb hibái; kezdettől fogva az volt az Egyesült Államok visszavonulásának oka, mert olyan akciókra kötelezte tagjait, amelyeket azok, helyzetüknél fogva, nem hajthattak végre. A Népszövetség gyökeres nehézségét az okozza (és ez a szuverén államok szövetségének velejárója), hogy a status quot csak abban az esetben változtathatja meg, ha ahhoz a közvetlenül

érdekelt államok hozzájárulnak. Viszont mindaddig, amíg a Népszövetségnek nem áll módjában, hogy biztosítsa a XIX. cikkely hatályosságát, a XVI. cikkely elkerülhetetlenül háborúhoz vezet, mert az minden, változtatásra törő erőszakos kísérlettel szemben a status quo fenntartására kötelez, végső esetben még háború árán is. Valójában a „kollektív biztonság” kifejezés hamarosan csupán néhány európai hatalom katonai szövetségét jelenti majd, melynek az a feladata, hogy a jelenlegi helyzetnek Németország előnyét szolgáló bármilyen kiigazítását megakadályozza. A Népszövetség gyengeségét mutatja, hogy francia befolyásra tevékenysége a múltban arra irányult, hogy egyoldalúan fenntartsa Németország hátrányos megkülönböztetését, most pedig, orosz befolyásra, antifasiszta szövetséggé válik. Ha a Népszövetség meg akarja tartani tagjait, vagy ezen túlmenően, arra törekszik, hogy azok számát megsokszorozza, — mert csak így érhet el eredményt, — az angol Commonwealth mintájára kell rendszerét felépítenie; tagjait ne kötelezze olyan akciókra, amelyek háborúval járhatnak, hanem mindenkor a körülményeknek megfelelő megegyezés legyen a közös akciók alapja. Ha ez a nézet megvalósul, a biztonság kérdése elsősorban regionális kérdéssé válik, bár a háttérben ott áll majd a Népszövetség, és revízióra bátoríthat, közvetítőként léphet fel, vagy ellenállhat az agresszióknak, ha tagjai a közös akciókban meg tudnak egyezni.

IV. Különválás az európai térségtől

A Népszövetség rendszerének ilyen felülvizsgálata után döntően fontos, hogy semmicsetre se képezzük részét az európai egyensúlynak, és (eltelkintve Franciaország és Belgiumi védelmének szavatolásától) függetlenítsük magunkat az automatikus európai kötelezettségektől; ez volt a múltban is a Birodalom biztonságának titka, mert míg az európai hatalmak maguk voltak kénytelenek Európa biztonságán munkálkodni, mi szabad kezet nyertünk másfelé. Ez életbevágóan fontos a következő okok miatt. Először is, Európa nem törekszik békés megegyezésre Németországgal, és, a revízió elől elzárkózva, az egyensúly politikája helyett továbbra is az elnyomáshoz ragaszkodnék mindaddig, amíg meg nem győződik arról, hogy nem vagyunk hajlandók a németellenes fronthoz csatlakozni. Sőt, ha biztosra vehetné, hogy oda tud bennünket kényszeríteni, a németellenes csoport néhány hónapon belül kirobbantaná a háborút, mielőtt még Németország befejezte újrafegyverkezését. Másodsor, amilyen mértékben csökkentjük szerepünket az európai egyensúly fenntartásában, úgy növekszenek Olaszország feladatai, ami gyengíti a Földközi-tengeren és ez ugyanakkor minket erősít. Harmadsor pedig szabad kezet ad nekünk a Birodalom, — a Földközi-tenger és a Távol-Kelet védelmezésére, ami egyben — minthogy egyik irányban sem vállaltunk kötelezettséget — biztosítja befolyásunkat az európai béke fenntartására. És negyedszer, a Kelet-Európa iránti teljes érdektelenségünk kinyilvánításának, a Franciaországnak és Belgiumnak, nem provokált támadás ellen adott locarnói garanciánkkal egyetemben, az lesz az eredménye, hogy újabb európai háború esetén a német vezérkar valószínűleg változtat majd a Schlieffen-terven, és Kelet felé támad, miközben Nyugaton védekezésre szorítkozik. Nehéz lenne a következő európai háborúból annak végéig kimaradni, de nagy a különbség, hogy szabad kezünk van-e, vagy pedig kötelezettségeink alapján automatikusan benne vagyunk a háborúban valamelyik fél oldalán, ha valaki megindítja a háború gépezetét. Ha végleg elkötelezzük magunkat az európai egyensúly francia oldalán, Németországnak az ellenünk folytatandó háborúra is fel kell készülnie, és

megkísérli majd, hogy légierőjével sújtsa le ránk, remélve, hogy legerősebb ellenfelét gyengítve utat nyit tengerentúli utánpótlásának. Befejezésül, különállásunk biztosítja az egyetlen lehetséges, a dominiumokkal közösen folytatandó Európa-politikánk alapját, — és a hivatalosan nem deklarált együttműködésünket az Egyesült Államokkal a tengereken, azaz az USA a Csendes-óceánon, míg magunk az Atlanti-óceánon, ami a legbiztosabb módja, hogy megelőzzük a diktatúrák térhódítását az óceánok útvonalain, és ezzel biztosítsuk a fél világ szabad intézményeit.

V. A követendő diplomácia iránya

Néhány hét vagy hónap múlva döntő szakaszba kerülnek a következő kérdések: a Rajna-vidék újbóli megerősítése, az abesszín-kérdés felszámolása, az európai békéről folytatandó tárgyalások és végül a Népszövetség alaptörvényének revíziója. Nem hiszem, hogy e kérdések bármelyike is megoldható volna mindaddig, amíg Ófelsége Kormánya nem határozta el, hogy törölni kell a XVI. cikkelyben kinondott, önműködően életbelépő kötelezettségeket, hogy semmiestre sem harcol Ausztria és Németország egyesülésének megelőzésére, és — fenntartva a Franciaországgal és Belgiummal szemben Locaruoban vállalt kötelezettségeit, — nem vállal részt Németország bekerítésében, vagy valamilyen európai regionális egyensúly készítésében. Így, és csakis így válik lehetségessé világos állásfoglalásunk. Véleményem szerint céltalan lenne, ha azon az alapon kezdenénk tárgyalásokat Németországgal, amelyhez Franciaország, Oroszország és Csehszlovákia ragaszkodnak, — vagyis, hogy Kelet-Európában tartsuk fenn a jelenlegi helyzetet. Mindaddig nem lesz nyugalom Európában, míg világossá nem válik, hogy Ausztria és Danzig előbb vagy utóbb csatlakozhatnak Németországhoz, hogy vége a bekerítési politikának, melynek éppen az volt a célja, hogy távoltartsa Németországot Ausztriától, és mi pedig semmiféle regionális egyensúly-politikában sem vállalunk részt. Ausztria és Danzig ügyét nem szükséges most rendezni, de a szélesebbkörű tárgyalások sikerét csak az a felismerés biztosíthatja, hogy a mai álláspontunk szerint a kelet-európai helyzet revízióját záros határidőn belül végre kell hajtani. Ha megindítandó tárgyalásaink során nem fenti szempontokból indulunk ki, háborúba keveredhetünk, hogy Mussolinit Ausztriában tartsuk, vagy ismét visszavonulhatunk, mert nem jelentettük ki kellő egyértelműséggel, hogy az osztrák kérdésben érdektelenek vagyunk. Most kell mindezzel szembenéznünk és nem amikor már késő lesz. De Mussolinival sem kezdhünk tárgyalásokat mindaddig, míg ki nem jelentettük, hogy nem csatlakozunk semmiféle németellenes kombinációhoz, hajlandóak vagyunk Németországgal barátságra lépni, és Németországnak, mely nem maradhat elszigetelten az iránta ellenséges Európa közepén, nincs szüksége az olasz vagy japán szövetségre, hogy jogos helyét a nap alatt megtalálja. Ezt a politikát elsősorban Francia- és Olaszország, valamint a baloldaliak fogják gáncsolni, akik majd a Népszövetség nevében arra törekszenek, hogy egy antifasiszta szövetséghez csatlakozzunk. Erre először az a válaszuk, hogy egyszer és mindenkorra szakítunk a szankciók automatikusan életbe lépő kötelezettségét előíró rendszerrel, de legalább is mindaddig, míg a XIX. cikkely egyaránt hatályossá és automatikussá nem válik. Másodszor pedig, nem leszünk hajlandóak, Németországra nyomást gyakorolni, hogy eltérítsük a Rajna-vidék remilitarizálásától. Az ott folyó erődtitési munkák valójában az európai béke ügyét szolgálják, mert gátolják a bekerítést. Harmadik válaszukként a nem provokált támadás esetére

vállalt locarno-i garanciánkat csak a feltétellel tartjuk továbbra is érvényben, ha Franciaország feladja eddig folytatott bekerítő és elnyomó politikáját, amellyel tizennyolc éve az európai megbékélés minden lehetőségét meghiúsítja. Franciaország csak abban az esetben juthat biztonsághoz Európában és tengerentúli területein, ha idejében hozzájárul, hogy Németország Európában egyenrangúvá váljék, Kelet-Európában pedig döntő befolyásra tegyen szert; mi pedig valójában csak abban az esetben tudjuk erre rászorítani, ha Locarno-szavatoságunkat összekapcsoljuk a határozott kijelentéssel, hogy semmiféle garanciát sem vállalunk a kelet-európai status quo fenntartására.

Ellenkező véleményekkel szemben én bízom abban, ha Németországnak igazságot szolgáltatunk, és visszanyerte egyenjogúságát, huszonöt éven át béke lehet a világban, mert a korszerű háború olyan megdöbbentően költséges, hogy egyetlen állam sem lesz hajlandó azt a mai, erősen felfegyverzett Európában vállalni, azok az alapvető okok pedig, amelyek a legutóbbi háborút kiváltották, — Törökország és az Osztrák-Magyar Birodalom akkor küszöbön állott felbomlása és az azt követő veszélyes rendezések — régen megszűntek. Ha a versaillesi szerződés szabta helyzet Németország javára módosult, azzal, nézetem szerint jó lehetőség nyílnék a tartós békére, és akkor a fegyverkezési verseny helyére a gazdasági újjáépítés kerülhetne. A végső döntés, hogy vajon ezt az irányt követjük-e, vagy pedig a veszély felé sodródunk, attól függ, hogy az angol külpolitika elég bölcs, határozott és erős lesz-e ahhoz, hogy szakítson az orosz—francia kombinációval; ezzel lehetővé tennék Kelet-Európa újjárendezését, és a bekerítést olyan regionális egyensúly váltaná fel, amelyben mi katonailag nem veszünk részt.

Őszinte híve:
Lothian

(*Lord Lothian 1936. június 3-i levele
Anthony Eden külügyminiszterhez. Közli
Butler: i. m. 354 362. l.*)

V.

Feljegyzés a Lloyd George és Hitler között Berchtesgadenben 1936. szeptember 4-én folytatott tárgyalásról (T. P. Conwell-Evans jegyzetei alapján)

Lloyd George du. 3-45 órakor indult el a Grand Hotelből a kancellár gépkocsiján annak vidéki kastélyába. Kíséretében voltak Ribbentrop nagykövet, dr. Schmidt, a német külügyi hivatal tolmácsa és T. P. Conwell-Evans.

A kocsni közeledtekor a kancellár már lefelé haladt a háztól az alpesi útig vezető széles lépcsősoron. Hitler szívélyesen üdvözölte Lloyd George-ot, akivel együtt ment fel a lépcsőkön dr. Schmidt társaságában, aki folyamatosan fordította beszélgetésüket. A kancellár egy igen széles folyosón át fogadó-szobájába vezette Lloyd George-ot, ahol egy olajfestmény előtt ültek le. „Ez Nagy Frigyes?” — kérdezte Lloyd George. Igen frappáns volt az azonosítás, mert a festmény egy gyermekről készült. Hitler válaszában megerősítette, hogy a kép valóban Nagy Frigyest ábrázolja, és ez az egyetlen portré, mely az élő modellről készült. Lloyd George azt mondta, úgy látszik a képen, mintha Frigyes szülei szigorától szenvedne. A kancellár mosolyogva nézett Lloyd George-ra, szeméből jóindulat és elismerés sugárzott.

A kancellár ezután kijelentette, nagyon örül, hogy Lloyd George-ot Berchtesgadenben üdvözölheti, és fokozza örömét az aznapi szép időjárás. „Csak jó

időben nyílik szép kilátás a távoli hegyekre, rossz időben még három méternyi resem lát az ember maga elé” — mondta Hitler.

Lloyd George közölte, hogy erről ő maga is meggyőződött, mikor vagy negyven évvel ezelőtt először járt Berchtesgadenben.

Hitler magatartása igen szerénynek és egyszerűnek tűnt. Nagy tiszteletet tanúsított vendége iránt, akiről alig vette le a szemét.

Ezután Hitler szerény mosollyal azt ajánlotta, hogy talán Lloyd George tenne fel kérdéseket. Hitler úgy vélte, ez lehetne a legmegfelelőbb bevezetés.

Erre Lloyd George nyugodt, meggyőző hangon elindította a tárgyalást. Kijelentette, sok év óta meggyőződése, hogy szükség van a két ország közötti egyetértésre. Már 1908-ban járt Németországban, hogy ott néhány szociális intézményt, elsősorban a betegbiztosítást, tanulmányozzon. Érdeklődése azóta sem szűnt meg, mindig kíváncsún tartotta a két ország szoros együttműködését. A háború okozta tragikus események után is erre irányult munkálkodása. Közeledésük feltétlen szükségszerűség, nem csupán a két nemzet jólétének fellendítésére, de a nyugati civilizáció fenntartásának biztosítására is.

Hitler olyan feszülten figyelt, mintha minden szót megértett volna. Az erre következő fordítás alatt Hitler dr. Schmidt felé fordult.

Válaszában Hitler is azt fejtette, hogy már mint fiatal embernek legheőbb vágya volt a két ország közötti egyetértés megteremtése. Ez volt az álma. A közelmúlt évek során is szakadatlanul ez a cél lebegett előtte, és ebben nem kételkedhetik senki sem, aki a háború utáni tevékenységét figyelemmel kísérte. Ő mindenkor elismerte az angol birodalom életbevágóan fontos érdekeit. Az angol —német flottaegyezmény a bizonyíték erre. Úgy gondolja, hasonlóképpen Anglia is ismerje el a maga részéről Németországnak érdekei biztosítására irányuló követeléseit; elsősorban vonatkozik ez Németországnak a kontinensen betöltött helyzetére, és ahhoz a feladatához, hogy lakosságának életszínvonalát a megfelelő szinten tudja tartani. Egyetért Lloyd George-zsal, hogy országaik együttműködésén múlik a világ civilizációjának jövője. Nem tartja szükségesnek, hogy hővebben foglalkozzék itt az angol és a német nép jellegzetes tulajdonságaival. E két rokon népnek a civilizáció fenntartására irányuló együttműködéséről vallott nézetei közismertek, és ezért a német nép örömmel üdvözli az erős brit birodalmat. Ezzel kapcsolatban a kancellár a bolsevizmusban rejlő fenyegető veszélyt taglalta. Bár tagadhatatlan, hogy Oroszország katonai ereje egyre félelmetesebb arányokat ölt, jelenleg mégis inkább az a bomlasztó hatás aggasztó, amellyel az európai nemzeti államok létét fenyegeti, és nem az ideológiáját kardjával terjesztő katonai nagyhatalom nyugtalanítja. A bolsevik veszélyre vonatkozó nézeteit egyesek megszállottságnak tekintik. Még azon az áron is, hogy fanatikusnak tartják, kötelessége népét szüntelenül figyelmeztetni, legyen résen a felforgató erőkkkel szemben. Tapasztalata szerint Anglia népe, úgy látszik, képtelen felismerni, hogy mi van készülöben, de a németek ismerik a szovjet-rendszerben rejlő veszélyt, mint ahogy ő maga is már személyes tapasztalatból tudja, mit jelent egy országra nézve a kommunizmus. Az orosz kommunista állam és az a támogatás, melyet a lakosság egyes szektorainak részéről minden országban élvez, olyan jelenség, melynek súlya felér a legnagyobb történelmi eseményekkel, és éppen annyira jelentős, mint pl. a népvándorlás vagy a mohamedánok betörése Európába. Miért nem látják ezt a népek tisztábban? Anglia és Németország egymáshoz való közeledésének a legnagyobb fontosságot tulajdonítja; Nyugat-Európa államainak konszolidációját leginkább e két állam tudná megvalósítani.

Lloyd George kijelentette, őszintén egyetért ezekkel az irányelvekkel. Elismerte, hogy Oroszország katonailag fenyegetést jelent. Legutóbb két, Oroszországot járt angol tájékoztatta őt arról a szörnyű fegyverkezésről, amit ott folytatnak; ugyanakkor mégis egyetért Hitlerrel abban, hogy jelenleg nem kell onnan kiinduló katonai támadástól tartani. De hogyan járjanak el a pillanatnyi helyzetben? Melyik az a közvetlenül küszöbön álló feladat, amelynek megoldására Anglia és Németország egyesítsék erőiket, hogy úrrá legyenek ezeken a veszélyeken? Világos, hogy minden a következő locarno-i konferencia sikeres kimenetelétől függ. Nem tudja, hogy azt a jövő hónapban, vagy novemberben tartják-e meg, de biztos abban, ha ott az elkövetkező két-három hónap során nem egyeznek meg, a helyzet igen súlyossá válhat, és abban az esetben Anglia és Németország útjai különválnak. A két kormánynak mindent el kell követnie, hogy sikerrel záruljon ez a konferencia. Európának gondoskodnia kell védelméről, és ezt biztosítani lehet, ha Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország, valamint a kicsiny, de földrajzi helyzete folytán kulcspozíciót betöltő Belgium összefognak. A helyzet sürgetően követeli, hogy új alapon éllesszék fel Locarnot, és az új alapot az összes résztvevő ország egyenjogúsága jelentse. Stresemann idejében az egyes hatalmak nem egyenlő feltételek mellett vettek részt a locarno-i paktumban, de ma más a helyzet, mert a Führer fáradozásai nyomán Németország elérte egyenjogúságát.

Lloyd George, méginkább a lényegre törve, megkérdezte a kancellárt, lát-e olyan nehézséget, ami gátolhatná a konferencia sikeres kimenetelét.

Hitler egyetértett azzal, hogy Németország, Franciaország, Anglia és Olaszország szempontjából, Belgiumot nem is említve, egyaránt fontos, hogy Locarnot az említett új alapon felelevenítsék. Németország egyenjogúsága ebben a vonatkozásban elengedhetetlen előfeltétel. Erről további vitának helye nincs. Nem gondolja, hogy az említett országok népei részéről ezzel kapcsolatban nehézségek merülhetnének fel. A mai Németország nézetei teljességgel megváltoztak; nyugati határainak rendezését kielégítőnek tartja, ami lehetővé teszi, hogy garanciális paktumokban részt vegyen.

A konferencia sikerét más oldalról fenyegetheti veszély; Moszkva befolyása jelenthet ilyen veszélyt. Oroszország törekvése arra irányulhat, hogy nyomást fejtessen ki a konferencia hatáskörének kiszélesítésére, ami után bizonyos keleti problémák megvitatását is lehetővé tenné. Már most látja, ha nem járnak el kellő körültekintéssel, a legszerteágazóbb kérdések kerülhetnek ott napirendre — esetleg még olyan problémák is, amelyek az orosz—japán viszonyt érintik. A konferencia eltérne célkitűzéseitől, elsekélyesednék, ott jóformán minden kérdésről tárgyalnának, és végül is az értekezlet kudarccal végződne. Nagyon fontos, hogy a tárgyalandó témakört előre és szabatosan definiálják, és annak megfelelően szigorúan behatárolják.

Hitler úgy gondolja, hogy ebben a vonatkozásban éppen Angliát terheli leginkább a felelősség. Igen lényeges, hogy az angol kormány akadályozzon meg minden kísérletet, melyek további témák napirendre tűzését erőltetnék. Anglia az a nagyhatalom, amely leghatásosabban tudja ezt megakadályozni.

Lloyd George itt élt az alkalmammal, és rátért a lényegre. A nehézségeket úgy lehetne legegyszerűbben kiküszöbölni, ha kijelentik, hogy ez az értekezlet, mint azt neve is mutatja, kizárólag a Locarno-hatalmak ügye. Egyetlen célja, hogy a Nyugat-Európában jelenleg fennálló tényleges helyzetet biztosítsa. Más kérdéseket, mint pl. a kelet-európai problémákat, egy későbbi értekezleten lehetne megvitatni. A kancellár, mondta Lloyd George, kijelentette, hogy Német-

ország bizonyos körülmények között hajlandó a Népszövetségbe visszatérni. Majd hozzáfűzte: „A Népszövetségben lehetőség nyílik bármilyen kérdés tárgyalására, ideértve a Kelet-Európát érintő kérdéseket is. Ezért egyik-másik kérdéssel kapcsolatban Németország bátran kijelenthetné, hogy azok nem tartoznak a locarnoi konferenciára, tárgyalják azokat egy későbbi időpontban a Népszövetségben, vagy ha úgy kívánják, egy másik értekezlet keretében.”

Lloyd George fentieket kiegészítette még azzal, hogy, amennyiben ezt az irányt követik, Hitler biztosan számíthat rá, hogy az angol kormány támogatni fogja a konferencia hatáskörének korlátozását célzó elképzeléseket.

Lloyd George nem tagadta, hogy a kormány tagjainak nézetei megoszlanak. Egyesek nehézségeket okoznak, mint azt Duff Cooper legutóbbi, Párizsban elhangzott sajnálatos beszéde világosan mutatta. Viszont megbízható támaszuk a miniszterelnök, aki azonban kissé határozatlan. Ha a német kormány az általa most vázolt kézenfekvő irányt követi, az angol kormánynak nem marad más választása, mint hogy ezt a politikát támogassa, és ezzel egyidejűleg az angol közvélemény támogatására is biztosan számíthatnak. Lloyd George szólt Hitler külpolitikai vonatkozású beszédeiről, és kijelentette, hogy azok kifogástalanok voltak, azokban, az angol közvéleményre gyakorolt hatásuk szempontjából, egyetlen hibát sem vétett. Boldogan ismerte el, hogy azok az angol—német kapcsolatok hasznos fejlődésére nagyon értékesek voltak.

A francia kormány magatartásával kapcsolatban Lloyd George elmondta, hogy a francia—orosz megállapodás igen komoly nehézséget jelent. Ennek ellenére a leghatározottabban sürgeti a német kormányt, működjenek közre annak érdekében, hogy a locarnoi értekezlet eredményesen végződjék. Mint volt miniszter, aki számos nemzetközi értekezleten vett részt, és e tárgyalásokon bőséges tapasztalatokat szerzett, a nézeteit bátorkodott fentiekben előadni.

Hitler egyetértően bólintott. Ha siker koronázza a locarnoi tárgyalásokat, a kelet-európai kérdések simán rendezhetők lesznek, ha előzőleg az erős nyugati tömb érdekszférájába vonta Csehszlovákiát, Romániát és Litvániát.

Hitler azzal folytatta, mindig szívesen gondolt egy Franciaország, Nagy-Britannia és Németország között létrejött háromhatalmi egyezményre, mire Lloyd George közbevetette és „Olaszország”.

Hitler azt válaszolta, Olaszország bármely pillanatban hajlandó csatlakozni, és semmiféle nehézséget sem fog okozni.

Lloyd George itt újra közbeszólt. „Hajlandó-e Németország egy esetleges háromhatalmi légi egyezményben részt venni?”

Hitler azt válaszolta „igen, de csak abban az esetben, ha a három hatalom közös védelmi rendszert állít fel, egyébként nem”. Már kísérletet is tett ilyen természetű szerződések kötésére, és első lépésként létrejött a flotta-egyezmény, mely garantálja Anglia elsőségét a nyílt tengereken, és ugyanakkor biztonságot nyújt Németországnak a Balti-tenger térségében. Franciaország nem fogadta el a szárazföldi haderőre vonatkozó javaslatait, és ez arra kényszerítette, hogy figyelemmel Németország sebezhetőségére, ő maga tegye meg a szükséges intézkedéseket hazája biztonságára.

Lloyd George kijelentette, ő úgy az alsóházban, mint másutt is, nyilvánosan tanújelét adta, hogy ezeket a lépéseket szükségesnek ítélte, és most sem habozik, hogy ennek a nézetének újra hangot adjon. Megállapította, ezeket az intézkedéseket az indokolja, hogy megghiúsultak a nagyhatalmak leszerelésére irányuló tárgyalások, és ugyanakkor tekintetbe kellett venni a közelmúltban létrejött francia—orosz szerződést is.

Hitler azzal folytatta, nem tekinti kellemes feladatnak az újrafegyverkezést. Szívesebben fordítaná a megnövekedett költségeket hazája fejlesztésére. Igaz ugyan, hogy a fegyverkezés munkaalkalmakat teremt, de ez nem jelent egyben produktív munkát. A biztonságuk növelésére tett intézkedései nem fokozták népszerűségét. Másfelől viszont ő nem diktátor; a német nép vezetőjének tekinti őt, és, mint kellemetlen szükségszerűséget, elfogadta intézkedéseit. Ha viszont létrehoznának egy közös európai védelmi rendszert, az egyes nemzetek csökkenő katonai védelmi kiadások mellett is megvédhetnék biztonságukat. A Franciaország, Anglia és Németország közötti megegyezés e kérdés egyetlen megoldása, mert a többi államnak nincs döntő jelentősége, ha az európai béke megőrzéséről kívánunk gondoskodni; Lengyelországban ugyan tekintély-uralkalmi rendszer van kormányon, de az nem élvez olyan nemzeti támogatást, mint amely a német kormányt oly erőssé teszi.

Lloyd George közbevetette, hogy Pilsudszky halálával a lengyelek elvesztették nagy vezetőjüket.

Hitler azzal folytatta, hogy a balti államok, jelentéktelen területük és földrajzi fekvésük folytán nagyon gyengék. Csehszlovákia a Szovjet-Oroszországgal fennálló szövetsége következtében pozitív veszélyt jelent. Fényképes bizonyítékaik vannak arról, hogy Csehszlovákia milyen katonai lehetőségeket biztosított területén Oroszországnak. Nyilvánvaló tehát, hogy Európa pacifikálása szempontjából döntő jelentősége lenne egy erős nyugati tömbnek.

Hitler, rövid szünet után, a spanyol helyzetről beszélt. Nagyon aggasztják az ottani körülmények. Ott mutatkoznak meg tragikus jelentőségükben azok a bomlasztó erők, amelyeket Oroszország támogat, és amelyekre már fentebb utalt. Spanyolország példázza azt a veszélyt, amely Európát fenyegeti. A nemzeti hagyományok fokozatos aláaknázását, valamint a törvény és rend összeomlását. Spanyolországban a baloldali sikere nem a spanyol kormány, hanem az anarchista szovjet rendszer győzelmét valósítaná meg. Más szóval, a barbárság győzelmét. És az átterjedne Franciaországra és Csehszlovákiára és utána, szövetségesként biztosan megjelennek Oroszország is a színen. Németország szigetetté válnék a bolsevizmus tengerében.

Lloyd George megjegyezte: „Ez lenne Anglia sorsa is.”

Hitler azzal folytatta, hogy ilyen helyzet mérhetetlen veszélyt jelentene Németországra. A németek igen keskeny mezgyn élnek. Kivételük legkisebb csökkenése is már súlyosan érintené gazdasági helyzetüket, és ha a környező világuk szovjet rendszerbe, vagy anarchiába zuhanna, az végzetesen aláaknázná Németország gazdasági életét, és országuk elszegényednék. Ez kihatna az élelmiszerellátásukra, és az inséges területeken terjedne a morális fertőzés. Láttuk, hogy az anarchia győzelmét követően mi történt Spanyolországban. A német nép fegyelmezett és józan, de inség idején ennek ellenére sem tudna a fertőzésnek ellenállni, és a szélsőséges irányzatok kilengéseinek áldozatává válhatnék. Ebben közvetlenül a háború után volt már részünk. Ma a franciákat is hasonló veszély fenyegeti. Ezért tehát természetes, hogy a németek inkább a franciaországi jobb-, mint a baloldallal, Spanyolországban pedig a nacionalistákkal rokonszenveznek.

Válaszában Lloyd George kijelentette, Hitler Spanyolországra vonatkozó nézeteivel nagyjából egyetért, de Angliában az emberek többsége nem látja tisztán a spanyolországi helyzetet. Úgy tűnik, hogy Spanyolországban két szélsőséges elem között folyik a küzdelem. Utalt a nemzetiek badajosi tömeggyilkosságára, amelynek több, mint ezer fogoly esett áldozatul, és hozzáfűzte, hogy barbárok küzdenek mindkét oldalon. Mindkét fél szélsőséges szemléletű. A fel-

kelők csupán egyoldalú militaristák. Franco nem államférfi; vezetőjük, pedig jóformán semmi háborús tapasztalattal sem rendelkezik. Primo de Rivera legalább utakat építtetett, melyeken a gépkocsik bizonyos fokú biztonsággal közlekedhetnek. Ennél a megjegyzésnél Hitler elmosolyodott.

Lloyd George azzal folytatta, hogy Franco és barátai reakciós militaristák. Mennyire más a helyzet Németországban, ahol Hitler hosszú időn át keményen küzdött a krónikussá vált zavargások ellen. Tízennégy éven át folytatott politikai munkájával és a német nép nevelésével új szellemet ébresztett hazájában. Helyreállította a haza jövője iránti bizalmat és hitet, és reményt nyújtott, mely az élet minden területén éreztette hatását. A spanyolországi katonai párt mögött viszont nem áll más, mint a nyers militarista erőszak. A küzdelem valószínűleg sokáig elhúzódik, és ezért, semlegességük megőrzésében, a nagyhatalmaknak igen gondosan és körültekintően kell eljárniuk. Helyeselte a német kormány ez irányú politikáját. A locarno-i értekezlet eredménye valójában attól függ, milyen magatartást tanúsítanak a nagyhatalmak a spanyolországi eseményekkel kapcsolatban. A francia miniszterelnök, Blum, azon van, hogy Franciaország csatlakozzék az új locarno-i paktumhoz, de álláspontja miatt jelentős ellenzékkel kell szembenéznie. Helyzete, mely már most is igen nehéz, végleg elviselhetetlenné válnék, ha a Locarnóban tárgyaló többi állam a nemzeti Spanyolország mellé állna ahelyett, hogy megőrizné leghatározottabb semlegességét. Az új locarno-i egyezmény tagjaként Blumnak igen nehéz akadályt, a francia—orosz szövetségi szerződést kell leküzdenie. Csatlakozásával ezt a szövetséget valójában mellékvágányra terelné, és eljárása igen erős ellenállást váltana ki. Vissza kell ugyanis emlékeznünk, hogy ezt a francia—orosz szerződést a francia jobboldal, és nem Blum, a szocialista, kötötte. Ez csak súlyosbítja feladatát. Ha tehát, ismételte Lloyd George, Németország, vagy bármely más Locarno-hatalom állásfoglalása a spanyol nacionalisták iránti rokonszenvről tanúskodnék, úgy Blum helyzete tarthatatlanná válik. Ezzel túl nagy terhet venne magára, nem kapná meg a csatlakozáshoz szükséges felhatalmazást. Ez kudarchoz vezetne, és az azt követő káosz viszont Oroszország esélyeit növelné.

Lloyd George azzal folytatta, hogy véleménye szerint a spanyolországi harcok sokáig tartanak majd. Ha a locarno-i tárgyalások sikeresen végződnek, a részt vevő nagyhatalmak felajánlhatják Spanyolországunk közös jószolgálatukat és az ország rendjének helyreállítására irányuló, intervenció nélküli támogatásukat.

Hitlerre láthatóan nagy hatással volt ez az érvelés, és különösen feltűnt, mennyire kedvére volt a saját tízennégy évi kemény munkájának eredményeire történt utalás. Gondosan figyelt a tolmácsolásra, majd javasolta, hogy a további tárgyalásokat napolják el, és most menjenek teázni. A lépcsőn lefelé menet folytatták beszélgetésüket, és Hitler elismerte, hogy a nemzetiek győzelme Spanyolországban diktatúrához vezetne, ami legkevésbé sem volna örvendetes. Ez világosan mutatta, hogy Lloyd George érvei célba találtak.

A Lloyd George és Hitler között folytatott politikai tárgyalás végeztével a kancellár azt javasolta, menjünk mindannyian teázni. Így tehát mind az öten, a kancellár, Lloyd George, Ribbentrop, Conwell-Evans és dr. Schmidt (a hivatalos tolmács) lementünk a lépcsőkön, lent pedig bevezettek minket egy rendkívül tágas fogadó-terembe, amelynek mindössze egy hatalmas ablaka volt — egy különlegesen nagy, színpadi függöny méretű, töretlen síkú üveglap — mely lenyűgöző látványra, a bajor és osztrák Alpokra, és a távolabbi völgyben tisztán látható Salzburgra nyílt. Ez a látvány oly megkapóan szép volt, hogy szinte elállt a lélegzetünk. Egyik sarkában e nagy teremnek, mely egy régi kastély nagy

halljára emlékeztetett, leült a társaság, hogy teáját, vagy kávéját inkább, elfogyassza. Lloyd George a kancellár és Ribbentrop között ült.

Néhány perc múlva a kancellár felszólította a fehér katonai zubbonyokban felszolgáló SS-gárdistákat, hagyjanak mindent az asztalokon, mert mi is ki tudjuk magunkat szolgálni. Mint mondta, nem akart semmi további formalitást.

A kancellár ezután megkérdezte Lloyd George-ot, hogyan jött Berchtesgadenbe. Lloyd George azt válaszolta, hogy Münchentől gépkocsin tette meg az utat a nagy autópályán. A kancellár láthatóan megörült a válasznak, és nyilvánvaló volt, hogy Németország újjáépítésének keretében ezeknek a nagy autópályáknak a létesítése kedvenc tervei egyike volt. Nagy lelkesedéssel kezdett erről a témáról beszélni. Mint mondta, három úttípus terveit készítették el, ezek: körzeti, ill. helyi jellegű utak, országos hálózat kb. 54 000 km összhosszúságban és mintegy 7000 km-nyi nagy autópálya. Terveik szerint az útépitési munkák négy évet vesznek igénybe. Eddig (1936 szept.) 1000 km-t építettek meg. A jövő évben 2500 km-nyi út készül, és remélik, hogy az azt követő esztendő végére már 7000 km áll a forgalom rendelkezésére.

Lloyd George kifejtette, milyen nagyra értékeli ezt a teljesítményt, és közölte, hogy hazájában ő is hasonló munkát szándékozott megkezdeni.

Kitűnt, folytatta a kancellár, hogy az autópályák használatba vételével lényegesen csökkent a balesetek száma. Megfigyelték, hogy az autópályák megnyitását követően az autósok nyolc napig igen gyorsan hajtottak, de további tizennégy nap után rájöttek, hogy nem kell óránként 120 km-es sebességgel vezetni. Áttértek a 80 km-es átlagsebességre, és ilyen tempóban is rekordidő alatt értek célba, mert az autópályák forgalmi viszonyai mellett nem kellett sem fékezniük, sem megállaniuk. Nem voltak idővesztéseget jelentő útkereszteszódések, és ami az autópályákra történő ráhajtást, illetve az onnan való lehajtást illeti, arra olyan megoldást terveztek, amely lehetővé teszi a forgalom lebonyolítását a sebesség csökkentése nélkül. Már is csökkent a balesetek száma az autópályákon, és építésük (Dr. Todt) szerint az egyéb utak baleseteinek, becslés szerint, mindössze 35 százaléka következik be ezeken az új utakon — ami kétharmados csökkenésnek felel meg.

A kancellár, mint elmondta, olyan törvényt léptetett életbe, mely a tehergépkocsik kivételével eltörölte a gépkocsik adóját. Intézkedésének eredményeként a Németországban üzemben tartott gépkocsik száma félmillióról már ezideig 1 800 000-re emelkedett.

A kancellár azután áttért az autópályák finanszírozásának kérdésére. Nagy lelkesedéssel beszélt. Elmagyarázta, elsősorban Lloyd George-nak szánt válaszként, hogy az útépitéseknél foglalkoztatott dolgozók nagyjából nem szakmunkások, akik ezért a munkáért havi 120 márka fizetést kapnak. Elmondta a kancellár, hogy ugyanezek az emberek korábban havi 60 márka munkanélküli segélyben részesültek, és így az állami kiadásokban mutatkozó költségtöbblet munkásonként a jelenleg kifizetett összeg 55 százaléka.

Nos, folytatta a kancellár, minden munkabérre fordított összeg 37 százaléka adók alakjában visszatérül. Más szóval, a munkabér minden egyes márkája 37 pfennig adóbevételt jelent (vagyis 1 shilling munkabér után 3.7 pence fizetendő). E két tényezőt figyelembe véve (a munkanélküli segélyt és az adótérítést) az autópályán dolgozó munkásoknak kifizetett többletköltség 25 márkával volna egyenlő. Ami azt jelenti, fejezte be a kancellár, hogy míg az autópálya egy adott szakaszára az állam 600 millió márkát előlegez, a többletkiadás valójában csak 230 millió márkára rúg, minthogy 400 millió márka megtérül a ki nem fizetett munkanélküli segélyek és az adóbevételek emelkedése révén.

Kiemelte a kancellár, hogy a szakképzetlen munkások részére teremtett munkaalkalmak következtében ennek a kategóriának az életszínvonala emelkedett, és ez kihatott az egyéb, szakképzett munkásokkal dolgozó iparok foglalkoztatottságára is. Minthogy az előbbieket most cipőt és ruhát vásárolhatnak, munkát adnak a cipészeknek és szabóknak. A foglalkoztatottság fellendülésével párhuzamosan az állami bevételek legutóbb, az adóztatás emelése nélkül is, 20 százalékkal haladták meg a múlt év négy azonos hónapjának számszerű adatait.

Megnövekedett állami bevételei következtében a kormánynak már nem lesz szüksége arra, hogy az útépités költségeit kölcsönökből fedezze. Így a példaként említett 200 millió márka többletköltséget felemésztő útszakasz kiadásait állami bevételekből fogják fedezni, elsősorban benzinre, tehergépkocsikra és a távolsági személyszállító autóbuszokra kivetett adókból — ez az egyetlen kocsitípus, amelyet megadóztatnak. Az autópályák mentén felállított összes benzinkút állami tulajdonban van. A jövőben nemcsak a folyó kiadásokat fogják az állami bevételekből fedezni, de futja majd az erre a célra már korábban felvett kölcsönök törlesztésére is. A tehergépkocsik adóztatása nem jelent további anyagi megterhelést a szállítási vállalkozókra, folytatta a kancellár, mert az autópályák használatával megtakarításokat érnek majd el. Így pl. a München—Berlin közötti távolság 100 km-rel csökken, és ezzel együtt csökken természetesen a kocsik benzinfelhasználása és a gumiabroncsok kopása is.

Ezt követően a kancellár négyéves tervéről beszélt, amelyet a következő héten Nürnbergben szándékozik bejelenteni. Beszélt azokról a műanyagokról, amelyeket Németországnak a következő négy év alatt elő kell állítania; gumit, benzint, amelyből már elérték az 1,700 000 literes termelést, és pamutot kell gyártaniuk. Feltétlen szükségszerűség, hogy ezeket a műanyagokat előállítsák, és ezzel felszabadítsák a rendelkezésre álló külföldi fizetési eszközöket a lakosság létfontosságú szükségleteinek, mint tojás, vaj, sajt, hús és zsiradékok behozatalára, mert ezekben a cikkekben, bármilyen belterjesen művelték földjeiket, nem voltak önellátók. Népének meg kell értenie, hogy mindaddig, míg ezeket a nyersanyagokat előállítják, a fontosabb élelmiszerekből csak hiányos ellátásra számíthatnak, de ő mindenkor feltárja a való helyzetet, és a nép megérti, mennyire fontos, hogy a jelenlegi időszakban megbékéljenek ezekkel a korlátozásokkal. Bízunk benne, a vezetőjükben; ő nem diktátor. Megértik, hogy milyen nehéz körülmények között él az ország. Ennél a résznél a kancellár igen lendületesen beszélt, és közben célzást tett arra a tényre, hogy Angliában nem értik meg, milyen nehéz Németországban a megfelelő életszínvonalat elérni és fenntartani.

Másnap, 1936. szeptember 5-én, Lloyd George küldöttségének minden tagját meghívták Hitlerhez teára. Hitler ez alkalommal is elküldte autóját Lloyd George-ért. A fogadáson megjelentek Ribbentrop és felesége, valamint Henckel, Ribbentrop sógora. A kocsik érkezését Hitler most is a lépcsőn várta, és ott üdvözölte Lloyd George-ot. Kettesben megvárták a küldöttség tagjainak megérkezését, akiket aztán sorban bemutatott a kancellárnak. Ezt követően Lloyd George és Hitler vezetésével felmentek a nagy fogadó-terembe, melynek hatalmas méretű ablakából a bajor Alpok panorámája látható. A teázáshoz a következő sorrendben helyezkedtek el: Lloyd George, Ribbentrop, Hitler, Lloyd George felesége, dr. Schmidt (a hivatalos tolmács), Lord Dawson, Tom Jones, Gwilym Lloyd George őrnagy, Henckel, majd Meissner, Hindenburg volt belügyi államtitkára, a köztársaság volt elnöke és jelenleg Hitlernek, mint államfőnek, belügyi államtitkára; az ő szomszédja Conwell-Evans volt, aztán Ribbentrop felesége következett, aki Lloyd George mellett ült, és így bezárta a

kört. Közben Sylvester fényképész, Ciné-Kodak gépevel kezében, fel-alá járt a teremben és felvételeket készített a társaságról. A fényképezéssel nem alkalmatlankodott, és nem látszott, hogy az zavarta volna a kancellárt. Egy ideig általános társalgás folyt, majd egyszerre azon vettük magunkat észre, hogy mindannyian Lloyd George és Hitler beszélgetésére figyelünk. Nehéz lenne azt a légkört leírni. Úgy tűnt, mintha az hirtelenül ünnepélyessé vált volna. Felismertük, hogy a brit államférfi, aki a nagy háború idején a birodalmat vezette, és a nagy vezér, aki Németországot mai helyzetére felemelte, azonos talajon állnak. Mintha a két nép megbékélésének jelképes aktusának lennénk tanúi. Mindenki feszülten figyelte ezt a megindító élményt. Rövid szünet után a kancellár intett az egyik felszolgálónak, aki erre behozta a kancellár ezüst keretes, Lloyd George-nak dedikált fényképét. Ezt Hitler átnyújtotta Lloyd George-nak, aki felállt, és kézfogással mondott meleg köszönetet a Führernek.

Lloyd George megkérdezte a Führert, hozzájárul-e, hogy ezt a képet Foeh, Clemenceau és a nagy háború többi vezetőjének fényképe mellé állítsa.

A kancellár azt válaszolta, hogy ez ellen nincs kifogása. Ha viszont fényképét Erzberger vagy Bauer mellé akarnák állítani, erőiesen tiltakoznék. Mert nem azon van a hangsúly, hogy Németország elvesztette a háborút. Ez bármely országgal megeshet, és önmagában nem is szégyen. A lényeg abban a magatartásban jut kifejezésre, ahogyan ezt a vereséget a népek azok a szerinte legsilányabb elemei fogadták, akiket az események szerencsétlen összejátéka abban az időben a felszínre vetett. Nem él bennük gyűlölet volt ellenségeik iránt. Mindannyian megértették, hogy katonák voltak, egyszerűen kötelességüket teljesítették, harcoltak hazájukért. Mi, a magunk részéről, ugyancsak kötelességünket teljesítettük. Haraggal és gyűlölettel viseltetünk viszont a német nemzet akkori hitvány képviselői iránt, akik 1918-ban elárulták hazájukat.

Hitler ezután Lloyd George felé fordult, és így folytatta: „Azt is felismertük Németországban, hogy ha a szövetségesek a háborút megnyerték, azt elsősorban nem katonáik győzelmeinek, hanem egy nagy államférfinek köszönhetik, aki nem más, mint Ön, Lloyd George Úr. Ön volt az, aki népének a győzelemre irányuló akaratát ébren tartotta. Mindig is ez volt a véleményem, és örülök, hogy ezt személyesen mondhatom el Önnek.” Akárcsak a katonák, mondta Hitler, ő (Lloyd George) is teljesítette kötelességét, mikor hazája érdekeit védte, és ezért nem gondolnak rá a németek gyűlölettel. Ezért nem tiltakozik legkevésbé sem az ellen, hogy fényképe azoknak a nagy államférfiaknak és katonáknak a társaságába kerüljön, akik az arcvonal túlsó oldalán szolgálták becsülettel hazájukat.

Hozzá fűzte a Führer, ha akadt volna 1918-ban alkalmas államférfi Németországban, másképp alakult volna a helyzet. Ha ő maga, ahelyett, hogy nyolc millió német katonával együtt állandóan, még néger katonákkal is szembe kerülve, halálos veszedelemben forgott, annak idején mint államférfi cselekedhetik, úgy gondolja, elhárította volna Németország bukását.

Lloyd George válaszában kijelentette, mélyen meghatják a Führernek személyével foglalkozó szavai, és büszkeséggel tölti el, hogy mindezt a kor legnagyobb németjétől hallotta. Teljes mértékben egyetért Hitler véleményével, és osztja nézetét, hogy egy tehetséges német államférfi elháríthatta volna a katasztrofát; egyébként emlékiratának utolsó kötetében, amelyen most dolgozik, megállapította, ha 1918 szeptemberében, októberében és novemberében Hitler áll Németország élén, az általa vezetett tárgyalások jobb békéhez vezettek volna. Mert ahogy az ügyek akkor álltak, nem is kerülhetett sor tényleges tárgyalásokra, minthogy teljes összeomlása folytán Németországnak nem volt olyan hivatalos szerve, mellyel tárgyalni lehetett volna.

Lloyd George elmondta egy beszélgetését, melyet 1919-ben folytatott Foch marsallal, akit megkérdezett, mint vélekedik Ludendorffról és Hindenburgról.

Foch azt válaszolta, hogy Ludendorff „jó katona”, Hindenburg pedig „jó hazafi”.

Hitler egyetértően bólintott és kijelentette, Ludendorff is jó hazafi, de lángoló hazaszeretete következtében annyira fanatikussá vált, hogy személyekről vagy dolgokról kialakult véleményét képtelen volt megváltoztatni, makacsul kitartott érzelmei mellett. Nem volt rugalmas, és nem tudott a változó körülményekhez alkalmazkodni, de vitathatatlanul jó katona volt, és ha 1918-ban rátermett államférfi állt volna mellette, aki politikailag támogatja, Németország nem zuhan akkor olyan mélyre.

Lloyd George ezután arról beszélt, milyen szerencse Európa szempontjából, hogy erőskezű vezetők vannak kormányon. Németországot 1914-ben gyenge emberek kormányozták. Erőskezű ember megakadályozta volna, hogy Európa nemzeti háborúba keveredjenek. Egy erőskezű államférfi már önmagában is a béke garanciája.

Hitler egyetértett ezzel. „Ha a világ méltányolná, hogy Németország 1918-ban bekövetkezett összeomlását követően első és legfontosabb feladatát abban látta (Hitler), hogy visszaállítsa hazája nemzetközi becsületét és hitelét, jobban megértenék politikáját. Németország annyira mélyre zuhant, hogy bizonyos kérdések megoldásához kissé csökönösebben kell ragaszkodnia, mint azt a normális körülmények között élő országok tennék, és ezért boldog, ha olyan külföldi államférfiakkal találkozik — mint elsősorban Lloyd George —, akik megértik ennek szükségességét. Lloyd George az egyetlen háborús miniszter, aki ezt megértette, és mint a Németországgal rokonszenvező nagyon kisszámú mai angol államférfiak egyike, legutóbbi beszédeiben világosan kifejezésre is juttatta, hogy teljes mértékben felismerte Hitler ezirányú különleges feladatait.”

Lloyd George azt válaszolta, a Führer ténylegesen megvalósította azt a célt, amelyet maga célé tűzött. Helyreállította Németország becsületét és egyenjogúságát, amit most a egész világ elismer. Angliában a közvélemény egyre fokozódó mértékben adja tanújelét, hogy megérti Hitler helyzetét, és aggódva várja, hogy a két ország között mielőbb megvalósuljon a legszorosabb együttműködés.

A Führer kifejtette, szenvedélyes érdeklődéssel figyeli e megértés fejlődését, és legutóbb azzal bizonyította az erre irányuló politikáját, hogy legjobb emberét küldte nagykövetségként Londonba.

Lloyd George azt válaszolta, hogy az angol nép Ribbentrop személyes tulajdonságaitól és a Londonban kialakított baráti kapcsolataitól teljesen függetlenül is örömmel üdvözli kinevezését, mert úgy látják, ebben a kancellárnak az a szándéka jutott kifejezésre, hogy legmesszebbmenően érvényre akarja juttatni békére törekvő politikáját.

E véleménycsere után, mely igen komoly hangon folyt le, és nagy hatással volt a társaság minden tagjára, mindenki felállt, és a nagy teremben fel-alá járkálva csodálta a széles ablakból a bajor Alpokra nyíló kilátást.

Hitler elmesélte Lloyd George-nak a termet díszítő faliszőnyeg eredetét. Később Conwell-Evanshoz lépett, és a látványos környezetről, majd a tavaly karácsonykor a berchtesgadeni sítáborban tett látogatásáról beszélt. E pillanatban hozzájuk csatlakozott Lloyd George, és kérte Conwell-Evanst, mondja meg a Führernek, hogy, véleménye szerint, helyes lenne, ha Hitler Angliába látogatna, és hogy az angol nép lelkesen üdvözlé. Hitler e szavakra felemelte kitért karjait, ezzel a gesztussal jelezve, hogy szeretné, ha ez valóban így történhetnék.

Lloyd George így folytatta: „Hamarosan elérkezik ennek az ideje.”
Mint ahogy az előző alkalmakkor történt, Hitler most is a kocsijához kísérté Lloyd George-ot, és nagyon szívélyesen elbúcsúzott tőle.

(Közli; *M. Gilbert; The Roots of Appeasement.*
London, 1966, 197—211. 1. 2. sz. függelék.)

VI.

Lord Lothian beszélgetése Hitlerrel és Göringgel

1937. május 4-én

Hitler du. négy órakor fogadta Lord Lothiant és Mr. Conwell-Evanst a kancelláriában, a Wilhelmstrassen; rajtuk kívül csak dr. Schmidt volt jelen a német külügyminisztérium részéről, aki tolmácsként működött közre. Mindkét vendéget szívélyesen üdvözölték, de már az első percben érezhetővé vált, hogy a kancellár komor hangulatban volt; bár hangja, a Németország iránt tanúsított legutóbbi angol magatartás miatt, időnként keserúséget, vagy inkább kiábrándultságot árult el, a két és fél órás tárgyalás azt mutatta, őszintén törekszik a kapcsolatok tartós javítására és együttműködésre.

L. Lothian azt kérdezte, német szempontból nézve mi az oka a két ország viszonyában az utóbbi hat hónap alatt bekövetkezett szemellátható romlásnak.

A kancellár azt válaszolta, hogy ez elsősorban a nemzetközi helyzet egyes, Angliát és Németországot csak közvetve érintő tényezők következménye. Abból származik, hogy Németország és Anglia eltérő módon ítéli meg az abesszín és spanyolországi eseményeket. További ok a gyarmati kérdés vitája, melyre később még visszatér.

Angliának és Németországnak az abesszín és spanyol kérdésben eltérő véleményének az a magyarázata, hogy Angliában másként látják a kommunizmust és annak veszélyeit, mint Németországban.

Lord Lothian azt kérdezte, mi az összefüggés az abesszín ügy és a kommunizmus között.

Hitler azt válaszolta, ha legyőzték volna Olaszországot, Európa elvesztette volna civilizációjának egy élenjáró védelmezőjét, mert Olaszország bolsevizálódott volna.

Mi, németek, mondotta a kancellár, megértettük volna, ha az angolok, saját szempontjaikra tekintettel, határozott irányvonalat követve, már az indulásnál lebeszéltek volna az olaszokat erről a kalandról. De a hadjárat megindulása után már veszéllyel járt a beavatkozás, mert azzal a következménnyel járhatott volna, hogy legyőzik azon kevés európai ország egyikét, amely immunis volt a bolsevizmussal szemben. Az angol miniszterelnök helyén ő, a német kancellár, két megoldás között választott volna: a Tana-tóhoz küld két-három angol zászlóalj, és meghatározta volna Abesszíniában a befolyási övezeteket, vagy pedig tartózkodik mindennemű akciótól. De nem ez történt, hanem ellenkezőleg, bekövetkezett a Népszövetség mozgósítása, élén a bolsevik Oroszországgal, ami, mint azt a kancellár kezdettől fogva előre látta, a teljes csödhöz vezetett. Olaszországnak a franciák részéről Laval adott szabad kezét Abesszíniában, és ezzel szemben elvárták, hogy Olaszország helyt áll a Brenneren; ilyen körülmények között Németországnak logkevesbé sem állt érdekében, hogy szembe szálljon Olaszországgal.

Spanyolországot illetően mondotta a kancellár, teljesen téves az az angol nézet, hogy Németország befolyást akar szerezni Spanyolországban. „Nem érde-

kel engem sem Spanyolországnak, sem gyarmatainak területe” — mondta a kancellár. De életbevágóan érintené Németországot, ha bolsevizmus seperne végig azon az országon. Érthetetlennek tartom Anglia politikáját. Ha valóban azt akarja megakadályozni, hogy Spanyolországban idegen befolyás érvényesüljön, úgy Francót kellene támogatnia. És ha ezt teszi, akkor a spanyolországi zavargások igen gyorsan véget értek volna.

A Führer, tüntetően meglepetést színlelve ráncolta a homlokát és kijelentette, teljesen érthetetlennek találta, hogy az angolok nem kívánják a nemzeti Spanyolország fennmaradását; Franciaország, mely „újabb társadalmi forradalom” előtt áll, nem jelent számottevő tényezőt. Kereskedelmi kapcsolataink már eddig is súlyosan érintve vannak, mondta a kancellár — 15 000 német, aki ott kereskedelemmel foglalkozott, kénytelen volt elhagyni az országot. Külkereskedelmünknek szüksége van a spanyol nyersanyagokra, gyümölcsre és olajra. A kancellárt csak a kereskedelmi kapcsolatok érdeklik és nem kívánta, hogy Olaszország berendezkedjék Spanyolországban. Miért ítélték meg politikáját Angliában ilyen tévesen? Anglia könnyedén szemlélhetné, hogy a kommunisták mint garázdálkodnak másfelé, de még terjeszkedésüket is viszonylag közömbösen fogadhatná. Ha Spanyolország bolsevizálódna, és Franciaország követné példáját, Anglia visszavonulhat, és birodalmára támaszkodhat. Nekünk németeknek nincs birodalmunk. Ránknézve a bolsevizmus terjedése létfontosságú kérdés, — lenni, vagy nem lenni. Ezért került sor négyéves tervükre, hogy azzal elérjék viszonylagos függetlenségüket. Hogy gondolhatná bárki is, hogy a nemzeti Spanyolország iránti magatartása Anglia ellen irányul? Azt óhajtana, hogy Anglia pozitív módon támogassa a spanyol népet, de Angliának jelenlegi állásfoglalása, Németország véleménye szerint, nem akadályozza az angol—német megértést. Nem hinné, hogy Olaszországnak szándékában állna, hogy lábát Spanyolországban megvesse. Sajnálatos, hogy az angol és a német állásfoglalás ennyire eltérő, de csak az idő fogja eldönteni, kinek volt igaza. A kancellár mélységesen sajnálatosnak tartotta „a fantasztikus történeteket, melyek a németek guernicai feltételezett akcióiról az angol sajtóban megjelentek.” (Nyilvánvaló volt, hogy a The Times és más lapok célzatos beszámolóit hozták ki a kancellárt sodrából, és ez okozta a tárgyalások első órájának feszült hangulatát.)

A gyarmatok kérdése

A kancellár azután rátért a gyarmatok kérdésére, amely, szerinte, egyik további oka a feszült helyzetnek. Ennél a pontnál még komorabbá vált. Utasította dr. Schmidt tolmácsot, hogy különös gonddal ügyeljen a most következők pontos fordítására.

„Nem fogok azon fáradozni, hogy a gyarmatokra vonatkozó igényünk ügyét itt kifejtsem. Ez nem áll szándékomban. Teljesen elegendő, ha ismétlem, hogy Anglia ránk nézve türhetetlen módon vélekedik igényünkről.

Anglia azt mondja: Amerikának nagy területre van szüksége, hogy ellássa népét élelmiszerekkel. Így van. Teljesen helytálló.

Oroszországnak nagy területre van szüksége, lakosságának ellátására. Helyes.

Franciaországnak ugyanezen okból szüksége van gyarmataira. Teljesen igaz.

Lakosságának ellátására Angliának szüksége van birodalmára. Jól van. Teljesen igaz.

Hollandiának szüksége van gyarmataira, hogy lakosságát ellássa.

Belgiumnak hasonló célból kellene gyarmatai. Így van. Helyes.
Portugáliának lakossága ellátására kellene gyarmatai. Helyes. Magától értetődik.

De Németországnak — mondják az angolok — semmiesetre sincs szüksége gyarmatokra, hogy lakosságát ellássa.”

„Ez” mondta a kancellár nyomatékosan, „teljességgel tűrhetetlen. Ilyen álláspont nem mutat államférfiúi bölcsességre, sem józan észre, vagy politikai érzékre.”

A kancellár nem hiszi, hogy ezt az álláspontot fenn lehetne tartani. Az angolok azonban még tovább mentek. Nemcsak az ellenőrzésük alatt álló területekre vonatkozó igényeket hátrították el, de kijelentették, hogy Németország más államok gyarmataiból sem juthat területhez. Ez ellenkezik a józan ésszel. Viszakerültünk 1918 novemberének légkörébe.

„Számomra” folytatta a kancellár, „kettős nehézséget okoz, hogy ilyen magatartással kerültem szembe. Mindenkor angolbarát voltam. Jóval kancellárságom előtt, író koromban, az Angliával való együttműködés szószólója voltam. Soha nem irányult Anglia ellen egy sor írásom sem. Mindig kiálltam a két ország szoros együttműködése mellett. De Angliának ez a tisztára negatív magatartása tűrhetetlen; makaességük és ésszerűtlen szempontjaik elkeserítenek minket németeket.”

Világos azonban, mondta a kancellár, hogy amennyiben az 1914-es háború nem bizonyult volna az utolsó háborúnak, a két nép között vívott újabb háború e két ország pusztulását jelentené. Ez a végsőig folytatott háború mit használhatna az azt túlélőknek? Biztos benne, hogy a józan ész kerekedik felül, és a két, fajlag is rokon, nemes tulajdonságokban bővelkedő nép nem követ el öngyilkosságot.

Lord Lothian kijelentette, Angliának nincsenek tapasztalatai a bolsevizmus terén; a háború óta mindössze két kommunista képviselő jutott be a parlamentbe. Spanyolországot illetően a legtöbb angol úgy gondolja, Spanyolországra kell bízni, hogy megtalálja majd annak a módját, hogy a spanyol nemzet jellegének megfelelő kormányt hozzon létre, mely nem lesz a tábornokok — sem pedig a kommunisták kormánya, hanem valahol a kettő között foglalt állást. Ebben a kérdésben az angol—német surlódás teljesen el fog tűnni.

Ami a gyarmati kérdést illeti, az elválaszthatatlanul összefügg a gazdasági kérdésekkel. Területek cseréje rendkívül nehéz dolog. De helytelen feltevés, hogy az volna Anglia álláspontja, hogy Németország ne jusson gyarmatokhoz; a gyarmati területek nem nagy méretű kiigazítása lehetséges volna. Más kérdések is vannak, különösen Kelet-Európában. *Lord Lothian* hosszan fejtegette, hogy a modern világban alapvető tényezővé vált a nemzetiségi kérdés, és az angol Commonwealth talpköve, hogy elismeri, mindenkinek joga van az élethez. Ez a gondolat tette lehetővé az új kapcsolatok kiépítését az USA és a dél-amerikai államok között. Vajon a Németország és a kelet-európai országok között létesítendő hasonló kapcsolatok nem oldhatnák meg Németország európai problémáit? Mérhetetlen változást jelentene Anglia szempontjából, ha ott bizalmat lehetne kelteni Németországnak arról a szándékáról és eltökéltségéről, hogy tiszteletben tartja a kelet-európai nemzetek integritását. Ezen felül nem alapvető tétel-e a nemzeti szocializmusnak a nemzetiségi elv elismerése? Németország szerepe ezen a területen világos. Az angol külügyminiszter — folytatta *Lothian* — az 1936. november 20-i leamingtoni beszédében meghatározta a hivatalos angol külpolitikát. Az angolok ezzel járultak hozzá a létfontosságú érdekszférák helyzetének tisztázásához. Angliának nincsenek alapvető érdekei Kelet-Európában.

Mr. Eden kijelentette, szükség esetén háborúba lép, hogy megvédje 1. az Angol Birodalom integritását, 2. Franciaországot és Belgiumot, ha azok nem provokált támadás áldozataivá válnának, 3. Egyiptomot, vagyis a Szuezi-csatornát, 4. Irakot; Anglia szükségszerűen a másutt felmerülő problémákat is megfontolás tárgyává tenné, mert a dolgok természete szerint bárhol is lép fel a háború lehetősége, az mindenkit érint. E négy helyen kívül azonban Anglia sehol sincs katonailag elkötelezve, és Mr. Eden ezt világosan megmondta Leamingtonban.

Hitler kijelentette, hogy a kelet-európai nemzetekkel kapcsolatban ő semmiféle nehézséget sem okozott. Teljesen helyesli a cseh és más népek függetlenségét. Ha már Lothian kiemelte a nemzetiségi elvet, mit válaszoljon ő a csehszlovákiai 3,7 millió német, valamint az osztrák és a Memel-vidéki németek követelésére?

Reméli, a csehek kellően értékelik majd azokat a szempontokat, melyeket Lord Lothian kifejtett. Azzal kísérleteznek abban az államban, hogy elnemzetleítsék a németeket, akik súlyosan szenvednek a hátrányos megkülönböztetésük miatt. Ez az elnyomás sokkal régebb keletű, mint az ő hatalomátvétele, évekkal megelőzte azt. Ez elviselhetetlen volt. És lehetséges, hogy hamarosan nyilvánvalóvá válik, hogy ez elviselhetetlen.

Éppen úgy, mint ahogy Mr. Eden kijelentése szerint Belgium és Egyiptom függetlenségének ügye közvetlenül érinti Angliát, Németországnak is vannak hasonló problémái Európában. Ha Csehszlovákia, az orosz állam „szekciójaként” (Sektion) folytatja német lakosságának elnyomását, Németország kénytelen lesz kijelenteni, hogy határai a jelenleginél jóval távolabb keletre fekszenek — mint ahogy Baldwin egyszer megállapította, hogy Anglia határai a Rajnánál vannak. Egyedül Csehszlovákia felelős azért, hogy a német—csehszlovák kapcsolatok nem kielégítőek. A lengyelek barátságosak irányunkban és nem tűrnék, hogy országuk Oroszország előőrsévé váljék. A következő sorsdöntő fontosságú kérdés a Memel-vidék. Az ott élő 160 000 német helyzete az utóbbi időben javult. De nem fogjuk eltérni, ha Litvánia a jövőben folytatni kívánná az elnyomás politikáját. Gyorsan fogunk cselekedni, és arra sem lesz szükség, hogy e célból az egész német haderőt mozgósítsuk.

További döntő esemény volna a Habsburg-monarchia visszaállítása Ausztriában, ami beavatkozásra készítené. A restauráció kihívás volna Ausztria lakosságának 90 százalékaival szemben. Ilyen lépést azonnal hatálytalanítana. A Lord Lothian által említett nemzetiségi elv különösképpen ide illik. Az osztrák népnek nem adtak módot arra, hogy maga válassza meg kormányát, pápai kormány uralkodik felette, mely nem élvezi a nép bizalmát. Gyakran állnak osztrákok a berlini Kancellária előtt, hogy érzelmeiknek kifejezést adjanak. Mi a véleménye Lothiannak olyan kormányról, amely bebörtönzi egy polgárát, mert megkoszorúzta az ő (Hitler) szüleinek sírját, jóllehet mindkét szülője osztrák állampolgár, apja pedig osztrák köztisztviselő volt?

Lord Lothian azt válaszolta, ebben nem Anglia, hanem Mussolini és a pápa okoznak nehézséget. Nyilván a pápa, mondta mosolyogva a *kancellár*. Lothian megállapította, sem Anglia, sem Németország nem nagyon kedvelik a pápa politikai tevékenységét, és tréfálkozva emlékeztette Hitlert, hogy a pápa volt Franco egyik fő támogatója. Nos, mondta a kancellár, a két rossz között ez volt a kisebbik; megtiltotta nagykövetének, hogy beavatkozzék Franco katonai műveleteibe, és hogy a nemzetiszocializmusról beszéljen.

E kis kitérés után a légkör jelentősen enyhült és mosolygásra fordult.

Hitler a továbbiakban azt mondta, német részről Kelet-Európával kapcsolatban nem fognak nehézségeket támasztani. De a cseheknek nincs joguk ahhoz, hogy elnyomjanak három millió németet. Feltéve, hogy a németek mentek volna be Svédországba vagy Dániába, és ott úgy viselkednének, mint ahogy a csehek teszik, mit szólna Anglia? *Hitler* nem lát semmi okot egy Franciaországgal való konfliktusra. A Saar-kérdést megoldották. Lengyelországgal kapcsolatban az egyetlen nehézséget az okozta, hogy a Népszövetség beleavatkozott a danzigi kérdésbe. Német- és Lengyelország harmónikus megoldásra juthatnak, ha Genf távoltartja magát. Sajnálkozással látjuk a Népszövetség magatartását ebben az ügyben.

Lord Lothian azt kérdezte, kedvezőnek tartja-e a jelen pillanatot a nyugati paktum- és egyéb kérdésekben folytatandó tárgyalásokra. A maga részéről azonban úgy gondolja, hogy a jelenlegi időpontban a személyes kapcsolatoknak döntő fontosságuk van. Mindkét oldalon nagymértékű az indokolatlan gyanakvás; ez megszűnnék, mielőtt a közvetlen kapcsolatok létrejönnének, mert a valóság egészen más, mint az a kép, amely mende-mondák és olvasmányok alapján alakult ki. Szükség van a vezetők közötti, személyszerinti bizalomra, mert a feladatok komoly nehézségeket okoznak, és csak abban az esetben oldhatók meg, ha helyreállt a megértés és bizalom légré a tárgyaló felek között.

Hitler egyetértett ezzel. A paktumokat illetően különösen nagy nehézségek vannak. A háborút elutasító egyezmény egyértelmű és vitathatatlan kell, hogy legyen. De valahányszor Németország ilyen elutasító szerződést javasolt, a franciák, csehek és a többiek azt csak fenntartással voltak hajlandók elfogadni, és arra hivatkoztak, szerződésük van Oroszországgal, Csehszlovákiával, és ez különleges elbírálást igényel. Sorozatos kifogásokkal élnek a háború elutasítását kimondó szerződésekkel szemben. Ez legkevesbé sem helyes. Németország a jövőben csak olyan háborúellenes szerződéseket ír alá, amelyek semmiféle megszorítást sem tartalmaznak. A Lengyelországgal kötött megnehtámadási szerződés valóban kifogásolható, mert azt lengyel részről feltételekhez kötötték. De a jövőben Németország olyan szerződésekhez fog ragaszkodni, melyek kifejezetten elutasítják a háborút. E feltételekhez kötött szerződésekben az ellenőrzéssel a Népszövetséget bízták meg. Ebben a vonatkozásban nincs bizalma a Népszövetséghez. Abesszínia példája világosan megmutatta, milyen következményekkel jár a Népszövetség iránti bizalom.

Továbbra is fennáll a Csehszlovákiának tett megnehtámadási szerződésre vonatkozó ajánlatom, folytatta a kancellár, de megkötésének lényeges előfeltétele a német kisebbség igényeinek teljes kielégítése.

Lord Lothian felvetette a fegyverkezések korlátozásának kérdését.

A kancellár ironikusan megkérdezte: hajlandó lesz-e Anglia korlátozásokra? Mi németek kezdtük? kérdezte a kancellár. Németország az újrafegyverkezést olyan szinten kezdte, mint a Berlin közelében fekvő alacsony kis domb, a Kreuzberg; Anglia viszont Bajorország legmagasabb hegycsúcsa, a Zugspitze magasságából indult. Majd így folytatta: több jelentős javaslatot tett a fegyverkezések korlátozására: 1934 áprilisában a légierők korlátozására, és idézte az erők arányosítására, a bombázások és támadó fegyverek eltiltására vonatkozó javaslatait. Aztán hivatkozott a 7000 tankot stb. számláló mérhetetlen orosz fegyverkezésre. Egyedül Anglia fogadta el javaslatai egyikét, és így jött létre a flottaegyezmény.

A kancellár kifejtette, hogy mindezek ellenére is az a meggyőződése, hogy Anglia szívesen tart fenn barátságos kapcsolatokat, és működik szorosan együtt

Németországgal. A spanyol ügy lezárásával azt remélte, Anglia meggyőződött Németország becsületes magatartásáról. Kifejezésre kívánja juttatni, hogy örömmel üdvözli az Anglia s Olaszország között létrejött gentleman's agreement-et. Az a véleménye, hogy Anglia, Olaszország, Japán és Németország egymásközi baráti kapcsolatai a legnagyobb előnyöket jelentenék ez országok részére. Azt a véleményét hangoztatta, hogy Japánnak az ázsiai kontinensen elfoglalt új helyzete kevésbé káros Angliára, mintha más irányokban terjeszkedett volna. A 90 milliós Japánnak valamerre csak terjeszkednie kell. A jelenlegi helyzet inkább megfelel Anglia szempontjainak. Reméli, hogy továbbra is fennmarad a hagyományos barátság Japán és Anglia között. Ő, Hitler, szívesen látná ezt a barátságot — reméli, az angol kormány felismerte, hogy ezen a téren arra irányult a politikája, hogy jó viszonyt és együttműködést hozzon létre e négy nagyhatalom között.

Angliának és Németországnak együtt kell működniük, a germán népek 120 milliós egyesült ereje ellenállhatatlan hatalmat jelentene. Hatalmas biztosítéka lenne a békének az angol tengeri erő, melynek a 35%-ra korlátozott német hajóhad segítkezik, és a német hadsereg, melynek képességeit egyik más országhoz sem múlhatja felül. Mások is szívesen csatlakoznának ehhez a hatalmas összefogáshoz. Olaszország ilyen körülmények mellett nem jelentene veszélyt, bár azt akarta kidomborítani, hogy Olaszország békét kíván és békés politikát folytat.

Lothian: És mint vélekedik a Németországra, Angliára és az USA-ra vonatkozó Rhodes-tervről?

Hitler így válaszolt: Ez a kombináció természetesen nagyon hatalmas lenne, de kétféle, hogy az USA feladná teljes különállását. Sajnálja azt a hibát, hogy 1900-ban nem fogadták el Joseph Chamberlain javaslatát. Anglia és Németország együttesen, csekély erőfeszítéssel és felkészüléssel is megvédehetik fontos érdekeiket. Energiáikat más célokra lehetne fordítani.

A kancellár végül Mr. Conwell-Evanshoz fordult, aki ekkor németül szólt és kifejezte örömét, hogy Herr Hitler, mint államfő, hangot adott annak a meggyőződésének, hogy Anglia szívesen tart fenn barátságos kapcsolatokat Németországgal és működik vele együtt. Kijelentheti, hogy tapasztalatai szerint Angliában a legmagasabb köröktől az utca emberéig félreérthetetlenül így vélekedik a többség. Határozottan javult a vélemény Angliában: az újságok nem tükrözik Anglia valódi arculatát. Az angol nép a Németországgal való jó viszonyt kívánja. Sajnálatos, hogy miközben a helyzet így javult, némi balszerencse, mint pl. a saját tudósítások (Guernica) tápot adtak bűnös erőknél, hogy azok a további haladást elgáncsolják; de az angol közvélemény olyan növekvő érdeklődéssel tekint a Németországgal való barátságos kapcsolatok elé, hogy — úgy érzi — a két ország jövőbeli viszonyát illetően meg kell erősítenie a kancellár meggyőző véleményét.

A kancellár kijelentette, az újságok nem közölnek majd e tárgyalásról tudósítást, de nincs kifogása ellene, ha Mr. Conwell-Evans feljegyzéseket készít.

Interjú Göring tábornokkal 1937. május 4-én

A két látogató érkezésénél Göring tábornok kijelentette, nincs szükség tolmácsra, minthogy Mr. Conwell-Evans beszél németül, és így a 2 $\frac{1}{4}$ óras tárgyaláson nem volt jelen senki más.

Göring tábornok fehér egyenruhát viselt és világos, kék szemei jóindulatot mutattak. A legnagyobb udvariassággal és komolysággal figyelt, és lassan válaszolt.

Azt mondta, Lord Lothian a nagyon is kisszámú angol államférfiak egyike, akik érdeklődést tanúsítottak Németország gondjai iránt. Az a tény, hogy Berlinbe látogatott, mikor sötét felhők tornyosulnak az égen, reménnyel tölti el őt (Göring tábornokot). Göring kijelentette, két okból szól az Angliával való együttműködés mellett:

1. mert hűséges híve a Führernek,

2. mert neki magának is az a meggyőződése, hogy e két nagy nemzet együttműködésén múlik a világ további harmonikus fejlődése. Reméli, Németország mindenkor az angol—német együttműködés útján fogja biztonságát keresni, és sohasem kényszerül más megoldásra.

Lothian kijelentette, teljesen egyetért a békére irányuló angol—német együttműködés jelentőségét illetően. Úgy véli, a megoldandó két fő kérdés: Kelet-Európa, valamint a gyarmati és gazdasági kérdés.

A Kelet-Európával kapcsolatos nehézség abból a tényből adódik, hogy, bár Anglia a nagy háborúban elsősorban saját biztonságáért küzdött, a közvélemény teljesen a vezetők, és elsősorban Wilson elnök nyilatkozatainak hatása alá került, és a háború után új államok keletkeztek; Csehszlovákia, Finnország, Lengyelország és Jugoszlávia; az angol birodalomban pedig Írország és Egyiptom önrendelkezéshez jutott, és erre mutat a fejlődés iránya Indiában és másutt is.

A nemzetiségi elv figyelemreméltó alapvető tényezővé vált. Hogyan alakul majd Németország viszonya a kelet-európai nemzetekhez? Ha Németország a helyes módszert választja — mert az a módszer kérdésén múlik — és ő úgy tudja, hogy a nemzetiszocializmus elismeri minden nemzet függetlenségére irányuló jogát, az angol közvélemény azt biztató jelnek venné, és helyreállna a bizalom. Mr. Eden rámutatott, hogy nincsenek döntő fontosságú angol érdekek azon a területen. Leamingtonban történt az első kísérlet, hogy a valóságos tények tükrében újra meghatározzuk Anglia politikai irányvonalát. Ebben a beszédében a külügyminiszter, a kormány jóváhagyásával, leszögezte azokat a kérdéseket, amelyekért Anglia háborúba bocsátkoznék, és e döntő fontosságú érdekek meghatározása jelentős hozzájárulás a béke ügyéhez. Ezek a következők:

1. Az angol birodalom integritása,
2. Franciaország és Belgium biztonsága nem provokált támadás ellen,
3. Egyiptom — a Szuézi-csatorna,
4. Irak.

Az a lényeges, hogy miként reagálna az angol közvélemény esetleges kelet-európai válság esetén, mondotta Lothian. Ez a körülményektől függ. De ha Németország meggyőzné az angol közvéleményt, hogy nem áll szándékában Kelet-Európában a nem német nemzetiségű népek függetlenségének eltiprása, az végtelenül leegyszerűsítene a helyzetet, kiváltképp, ha Németország megvédené a keleti államokat Oroszország növekvő erejével szemben. Lord Lothian rámutatott arra, mennyire hasonlóak az Anglia és dominiumai — illetőleg az USA és a dél-amerikai államok közötti kapcsolatok, melyek teljes felépítése a nemzetiségi elv elismerésén alapszik.

Másodsorban itt van a gyarmati kérdés, mondta Lord Lothian. A területek cseréje veszedelmes probléma, mindig ez a legnehezebb. Ez egyaránt érinti a nemzeti önérzetet és a szerzett jogokat. Anglia szerint Németország két politikai irány között választhat:

1. Bismarckot követi, és ez esetben Németország európai érdekei állnak első helyen;

2. II. Vilmos császár útját választja, a tengerentúli terjeszkedést, a tengeri fölényt Angliával vagy Amerikával szemben, ami végül összeütközéshez vezet. Nem hiszi, hogy Németország ma a második utat tervezné.

Ilyen alapon Lord Lothian nem lát leküzdhetetlen akadályt a szorosabb együttműködés felé vezető úton. Ha végül is sikerül a bizalmat helyreállítani, Anglia igen gyorsan reagálna; igen nagy jelentőségű volna e kérdések kimunkálása, mert a kölcsönös bizalom megkönnyítené a további problémák megoldását.

Göring tábornok kijelentette, hogy a tények alapján kíván a kérdésekkel foglalkozni. Nagy nyomatékkal beszélt arról, hogy mi Németország állásfoglalása a Brit Birodalom irányában.

Németországnak elsődrendű érdeke, hogy a Brit Birodalom ne gyengüljön meg. Németországnak nincsen a Birodalom területe ellen irányuló igénye. Sőt, annyira megy, hogy kijelenti, amennyiben súlyos fenyegetés érné a Brit Birodalmat, érdekében állna Németországnak, hogy segítségére siessen.

Németország nemcsak a Birodalom integritását tartja tiszteletben, hanem azon túlmenően, elismeri az egyéb fontos angol érdekeket is, mint a status quot Nyugaton, Belgiumban, a francia—német határon, a Földközi-tengeren és Kelet-Ázsiában. De Angliának 100 százalékosan saját érdekeit kellene szem előtt tartania ahelyett, hogy a Népszövetség bizonytalan követelményeinek megfelelő kétséges politikát folytat. Németország semmiesetre sem kíván beavatkozni az angol érdekekbe.

Ami a gyarmatokat illeti, folytatta a tábornok, Németország természetesen akar gyarmatokat. Szükségünk van nyersanyagokra.

De legalább ennyire jelentős, ha nem még ennél is inkább, jogszerinti befolyásunk a kontinensen. Nyilván nem ütközik angol szempontokba, ha Németország kiépíti érdekszféráját Kelet-Európában. Oroszország Indiában, Perzsiában és Kelet-Ázsiában fenyegetheti a Brit Birodalmat. Az angol érdekek szempontjából értékes lehet egy erős Németország. A reális politika területén nincsenek komoly ellentétek. Németország nyugati határai, a francia—német határ, örökre rendezettek. Azok megváltoztatására nem kerül sor. Még abban az esetben sem változtatnánk meg ezt a határt, ha Franciaország megtámadná Németországot, és Németország önvédelmében átlépné a határt — feltéve, hogy Anglia nem vesz részt a küzdelemben.

Vannak azonban lélektani nehézségek, folytatta Göring, amelyek abból adódnak, hogy eltérőek az egyes országok politikai rendszerei, egyik helyütt demokratikusak, másutt úgynevezett diktatúrák. Németországban nincs diktatúra, a nép akarata uralkodik, ha más formában is, mint Angliában. Tiszteletben tartjuk a demokrácia angliai értelmezését; nem támasztanánk a legkisebb nehézséget sem azzal kapcsolatban. De más formájú a mi demokráciánk, mely inkább megfelel jellemünknek és hagyományainknak. Angliának igen gondosan kellene őrködni demokráciáján, amelyet az angliai baloldali erők növekvő ereje láthatóan gyengít, mint ahogy gyengül a két-párt-rendszer is.

Különböznek a nézetek az egyházat illetően is. Mi egyetlen vallással vagy egyházzal sem állunk szemben, csak azt akarjuk meggátolni, hogy a szószékről politizáljanak. Ebben nincs alapvető különbség az angolok és németek között.

Nehézségek mutatkoznak, ha tekintetbe vesszük a német külpolitika összes célkitűzéseit. Az angol és a francia külügyminisztérium kapcsolatai jól ismertek. Mielőtt azonban e célkitűzéseket sorra vennénk, biztosítékot kellene kapnunk, hogy mindaz, amit ma a Foreign Office-szal közlünk, nem jut huszonnégy órán belül a Quai d'Orsay tudomására. Ez elengedhetetlen feltétel.

1. A 6 millió osztrák szerves része a német nemzetnek. A háború után Ausztria alkotmányának 1. §-ában kimondta, hogy része a Német Birodalomnak. Ellenséges hatalmak megakadályozták, hogy e nép éljen önrendelkezési jogával, és most egy pápai kormány tartja leigázva. Ausztria ügye nem tartozik más államokra.

2. 4 millió német él Csehszlovákiában. Göring tábornok megkérdezte, mit szólna Anglia, ha Irországbán 4 millió angol élne elnyomás alatt. Milyen megoldást ajánlana Anglia? Ebben a vonatkozásban a németek nem jobbak és nem rosszabbak, mint az angolok.

3. Itt van a német Danzig kérdése.

Ezekután, folytatta Göring tábornok, barátságos úton volna rendezhető a gyarmatok kérdése; Németországnak lehetőséget kell kapnia, hogy megalapozza kereskedelmét és befolyását Kelet-Európában; speciális övezetekre vonatkozó külön gazdasági megállapodások volnának köthetők, más zónákban az együttműködést kellene biztosítani. Angliának feltételek nélkül el kell ismernie Németország egyenjogúságát döntő érdekeit illetően, mint ahogy Németország is így jár el Anglia esetében.

Lord Lothian válaszában megállapította, Anglia felismerte, hogy Németország nem követi a császár politikáját — ezt bizonyítja az Angliával kötött flotta-egyezmény is, amit Anglia nagyra értékelt. Ennek következményeképp Anglia nem vezette be a sorozást.

Göring tábornok közbevetette, nem tartja a flotta-egyezmény kiegészítésének azt a körülményt, hogy az angolok nem soroznak. Őket, a németeket nem érdekli, ha Angliának nagy hadserege van.

Lord Lothian így folytatta: Nagy jelentőségük van az előre nem látható körülményeknek, mint azt Bismarck mondotta. A béke vagy a tartós egyensúly állapotát nem más nemzetek integritásának megsértésével érhetjük el. Bizonyos gyarmati rendezés lehetséges volna a Nyugat-Afrikai térségben, de, becsületesen meg kell mondania, nagyobb szabású változtatásokra nincs lehetőség. A közvélemény túl nagy nehézséget okozna.

Göring tábornok kijelentette, hogy a *Lord Lothian* által kifejtett nemzetiségi elvet alkalmazni kellene Ausztriával kapcsolatban. Mit szólna *Lothian*, ha az osztrák nép úgy döntene, hogy valamilyen módon visszatér a Német Birodalomba, és ez ellen csupán az osztrák kormány tiltakoznék? Fel sem merülne a háború kérdése. Ez esetben a nép akarata döntött.

Folytatólag azt mondta *Göring*, egyetlen osztrák sem fogna fegyvert Németország ellen, — ha háború törne ki, az osztrákok lengő zászlókkal állnának át a németek oldalára.

A továbbiakban *Göring* kijelentette, hogy Németország és Jugoszlávia kapcsolataiban teljes mértékben érvényesülnek a *Lothian* által említett elvek. Németország a legjobb viszonyban áll azzal az országgal, és segítségére sietne, ha bárki, Olasz-, Orosz- vagy Magyarország megtámadná. Kitérőnek a kereskedelmi kapcsolataik is Jugoszláviával.

Lengyelországgal és Csehszlovákiával kapcsolatban már nem ilyen világos a helyzet. A francia befolyás igen aktív. Mindkét országnak rossz a lelkiismerete, mert milliónyi a német állampolgáraik száma, és ezért Németország részéről fenyegetve érzik magukat. Csehszlovákiában olyan erős orosz befolyás érvényesült, hogy a *Lothian* által javasolt változás teljesen lehetetlenné vált: Lengyelországgal idővel barátságos kapcsolatba kerülhetünk, Csehszlovákiával soha.

Göring tábornok így folytatta: *Lothian*nak meg kell értenie, hogy Anglia mindennel el van látva. De Németországtól mindent elvettek; Németország

szűk határok között él növekvő lakosságával, a születések száma, mely 500 000-rel múlja felül a halálozást, hamarosan eléri az egy milliót. Mi fog velünk történni? Angliának be kell látnia, hogy egy megállapodás előfeltétele, hogy az tisztességes és reális legyen; értéktelen lenne az a szerződés, mely arra kötelezné Németországot, hogy mondjon le minden igényéről. A németek nem kívánják II. Vilmos politikáját folytatni. Nem küzdenek az erős hajóhadért. A flotta-egyezmény tanúsítja álláspontjukat. Anglia népei szétszórtaan élnek szerte a világban. Rossz néven venné Németországtól nehézségeinek e szerény megoldását?

Lothian a gyarmatok ügyében láthatóan csekély mérvű változást javasolt, és minden más úgy maradna, mint eddig volt. Németország mondjon le Ausztriára irányuló igényeiről stb. Ilyen egyoldalú javaslat nem szerződés, és nem szolgálhat a közeledés alapjául.

Göring azzal folytatta, sajnálja, hogy a Németországtól való hipnotikus félelme miatt Anglia politikája gyengül, és minden irányban tért veszít — ezért bukott meg az abesszin ügyben követett politikája is, és még más eseteket is felsorolhatna. Ezért magyarázták félre azt is, hogy Németország barátságos kapcsolatokra törekszik Olaszországgal és Japánnal.

Göring továbbá azt mondta, hogy egy sajnálatos érzés van kialakulóban. Az átlag német úgy érzi, valahányszor a német kéz „libatollat foszt”, rögtön megjelenik az angol csizma, hogy a német kezét lerúgja. Az átlag német szemében hamarosan Anglia lesz az az ország, mely Németország gyarmati igényeinek és kelet-európai jogainak ellenzője, és amely Prágában akadályozza a csehszlovákiai német kérdés megoldását; hogy az osztrák, a danzigi és a Memel-kérdés igazságos rendezését Anglia gátolja stb. Ez igen veszélyes. Reméli, nem folytatódik ez a politika. A német kormány mindent elkövet, hogy gátat vessen az ilyen érzelmek terjedésének, mert különösen nagy jelentőséget tulajdonít az angol—német együttműködésnek. Kérte Lord Lothiant, lássa be, e két nép nem tűrheti, hogy romlásba sodorják. Igen komolyan beszélt. Németország nem jelent fenyegetést Angliára nézve, miért folytat akkor Anglia ilyen politikát Németország ellen? Göring együtt kíván működni Angliával. Úgy érzi, kellemetlen és ellenszenves az Olaszországgal való együttműködés; ez nem az, amit tulajdonképp akartak, de még ez is jobb volt, mint ha egyetlen barátjuk sincs. Ünnepelesen kijelentette, Németország jelenleg egyetlen országgal sem áll szerződéses (szövetéses) viszonyban, sem Japánnal, sem Olaszországgal.

Eddig még semmi sincs veszve, folytatta Göring tábornok. De Angliának méltányolnia kell azt a tényt, hogy Németország nem fogja népe elnyomását eltérni. Németországot reális társként, felelősségteljes, egyenlő jogú partnerként kell kezelni.

Lord Lothian válaszában egyetértett azzal, hogy veszélyes szakaszhoz jutottunk. A század elején Anglia és Németország útjai elváltak, és mindketten szövetségeseket kerestek. Ne ismételjük meg ezt a tragédiát. Miben mutatkoznak a reális nehézségek? Nézeteltérések merültek fel a gyarmati rendezés méreteit illetően. De Anglia Kelet-Európát Németország érdekszférájának tekinti, feltevé, hogy Németország megvédi a kis nemzetek függetlenségét. E kérdés megoldása igen egyszerű lehet: meg kell szüntetni az Orosz-, ill. Franciaországtól függő kis nemzetek ilyen kapcsolatait, ami viszont csak úgy volna lehetséges, ha Németország szavatolja e kis népek függetlenségét. Ezzel a megállapítással Göring lelkesen egyetértett és azt válaszolta Lothiannak, ilyen körülmények között Németország iránt barátságos Csehszlovákiával könnyen, és területcsere nélkül is megoldható lenne a szudéta-német kérdés.

Göring tábornokot annyira érdekelte a vita, hogy szárnysegédjének figyelmeztetése ellenére, tudatosan lekésett a Führerrel elfogyasztandó villásreggeliről.

Előző nap tért vissza Olaszországból.

(Közl: *Butler*; i. m. 337–350. 1.)

(Lothiannak ez volt a második és utolsó találkozása Hitlerrel és Göringgel. Két és félórás megbeszélése volt ezúttal is mindkettőjükkel, külön-külön, Göringgel reggel, Hitlerrel ebédután. Visszatérése után memorandumokkal árasztotta el az angliai vezető államférfiakat, a dominiumok államférfiait, Roosevelttel számára is eljuttatott egyet az USA-ba. Berlini látogatásáról az volt az összegező véleménye, hogy „a helyzet veszélyesebb és megoldhatóbb, mint feltételezte.”)

VII.

Lord Lothian beszélgetése dr. Schacht-tal a Reichsbank-ban Conwell-Evans jelenlétében 1937. május 5-én

Lord Lothian megismételte azokat a bizalom helyreállítását célzó szempontokat, melyeket a Führer és Göring elé tárt.

Dr. Schacht örömét fejezte ki, hogy a személyének szóló látogatásban az üzleti világ megbecsülése is kifejezésre jut; eddig ugyanis nagy fontosságot tulajdonítottak a nacionalizmusnak és a szocializmusnak, de mellőzték azokat, akik ezekért fizettek. Anglia arra bátoríthatná a németországi kereskedelmi köröket, hogy foglalják el az őket jog szerint megillető helyet. Jelenleg ugyanis teljesen háttérbe szorulnak az ellenőrzés és a nagyszabású közmunkák következtében.

Lord Lothiannak a kelet-európai népek integritására tett megjegyzésére Schacht azt válaszolta, hogy a kelet felé tekintő régi nemzetiszocialista politika már a párt tömegei előtt is elvesztette vonzerejét. Nincs reális alapja. Lengyelország, Csehszlovákia, Ausztria és a többi állam lakossága túlságosan felszaporodott. Még Nyugat-Oroszország is túlnépesedett. Mit kezdhetne Németország ezekkel az egyébként is szegény országokkal, ahonnan nem kaphatja meg a szükséges nyersanyagokat, és amelyeknek nincsenek jelentős, exportálható mezőgazdasági feleslegeik? Ezen felül területi terjeszkedés háborút jelent, igen költséges eszköz egy igen kétséges célra. Minden más megoldásnál végzetesebb a háború. De az önrendelkezés elvét éppen úgy alkalmazni kellene a németekre is, mint más népekre, — például az Ausztriában élő németekre. Csehszlovákia esetében az ott élő németeket már annak az országnak a neve is sérti. Csehszlovákia békeszerződéses mesterséges szüleménye. Soha ilyen nemzet nem létezett. Egyetlen német sem nevezné magát csehszlováknak. Az ország lakossága németekből, csehekéből és tótokból áll. Schacht egyidejűleg kijelentette, hogy amennyiben kulturális autonómiát kapnának, továbbra is ott élhetnének a németek. Nem helyeselné kiválásukat.

Schacht a következőkben a 67 milliós, és tovább szaporodó Németországról festett képet. Mi történjék vele? Táplálékra van szüksége. Helyzete egyedülálló a nagy államok között. Felesleges rámutatnia, hogy gyakorlatilag a kis államok mindegyike ellátja önmagát. Vegye tekintetbe ezt a helyzetet. Németország kivételével az összes nagy állam eltartja önmagát. Az USA, Oroszország, Franciaország gyarmataival, Anglia birodalmára támaszkodva. Egyedül Németorszá-

got korlátozták szűk területre, és fosztották meg tengerentúli birtokaitól. Gyarmatokra van szüksége: milyen gyarmatokra? Könnyű a válasz, természetesen a korábbi gyarmataira, de nem ragaszkodik azokhoz, ha másutt kapna azonos értékű területeket. Ehhez minden országnak hozzá kellene járulnia. Roosevelt bocsáthatna ki felhívást Németország gazdasági problémáinak megoldásához való hozzájárulásra, amihez számos ország csatlakoznék. Ő maga háborús adóságok címén járulhatna hozzá. Ez nem kis ügy. Ez döntő fontosságú kérdés. A világ békéje függ megoldásától, és ha a nemzetek felismerik, hogy viszonylag jelentős (sic!) engedményeikkel megmenthetik a békét, készséggel megfizetnék annak az árát. Általában stratégiai megfontolásokból szoktak tiltakozni. Ellenkezőleg, a gyarmatok lennének a siker kezesei, különös tekintettel az angol — német flotta-egyezményre. Emellett Schacht hajlandó a legmesszebbmenő, kötelező korlátozásokat is vállalni. Nem ragaszkodnának ott szuverenitásukhoz, ha Németországra bízzák a gazdasági rendezést.

Schacht úgy gondolja, ha továbbra is kitartanak elutasító magatartásuk mellett, Hitler arra az álláspontra juthat, és azt nyilvánosan is kijelenti, hogy „Ő, Hitler számtalanszor megkísérelte, hogy Angliával békésen rendezze az ügyeket, ismételten békés megoldást javasolt a gyarmati kérdésben. Mindezt elutasították. És hozzáfűzné, hogy a béke fenntartásáért már nem ő felelős.”

Schacht a következőkben említette azt a tanácsot, melyet Amery adott Németországnak, — „nem lehetnek gyarmataik, de Kelet-Európa nyitva áll Önök előtt”. Ez felettébb embertelen tanács volt. Miközben Anglia bőségben és békében él, angolok azt tanácsolják Németországnak, indítson háborút a keleti országok ellen, hogy építő feladatok ellátása helyett az kösse le energiáit. Németország nem szándékozik így cselekedni.

Lothian megismételte érveit, melyek szerint Németország európai problémáit kizárólag azon az alapon oldhatja meg, hogy fenntartás nélkül elismeri a kis államok szuverenitását. Ebben az esetben lehetségessé válnék egy reális gazdasági megoldás, mint az USA-ban, vagy Angliában, és német védnökség mellett Kelet-Európa biztonságban volna.

Schacht szerint ez nem ütközik akadályba. Természetes, hogy a csehszlovákiai németekkel szembeni eljárás okozza a komoly nehézségeket; ott van továbbá Danzig és Ausztria. Másutt hol merülhetnének fel nehézségek?

Lothian azt mondta, a légkör annyira tele van gyanakvással, hogy sürgős szükség van a felelős személyek közvetlen, személyes kapcsolataira.

Schacht kijelentette, bármikor hajlandó Angliába utazni. Azt tartja helyesnek, ha miniszterek személyes találkozására kerül sor. Nem véli szükségesnek, hogy a találkozók előfeltételeként azokra a közvéleményt hosszasan előkészítsék — a közvélemény kialakítását legjobban a felelős személyek közeli találkozási fogják szolgálni.

Schacht így folytatta: ha Németország normális gazdasági körülmények között élne, eltűnnének az olyan idegenszerű eszmék, mint az antiszemitizmus vagy a fajelmélet. Annak a szörnyű nyomásnak és nélkülözésnek következményei ezek, melyeket a német népnek Versailles óta túrnie kell. Normális körülményekkel visszatérnének a normális gondolatok. Tévednek az angolok, ha úgy gondolják, normalizálódják előbb Németország, és azután kijelenthetik, hogy ezek után hajlandóak a helyzetén enyhíteni. Ez éppen fordítva áll. Különböző mód-szerekkel próbálkoztunk már: rábeszéléssel, teljesítéssel, hajlongással. Gondoljon Müller, Stresemann és Brüning fáradozásaira. 1923-ban nem szavaztam volna Hitlerre, de 1930-ban igen, mint ahogy minden német tette.

Schacht egyetértett, hogy eljárásuk a zsidókérdésben helytelen, de valamilyen módon csökkenteni kellett a zsidóknak a német nemzeti és kulturális élet feletti uralmát.

Schacht melegen pártolta azt a javaslatot, hogy személyes kapcsolatokat kell létesíteni. Ez nagyon sürgős, az idő viszont rövid.

(Közl: *Butler*. i. m. 350—353. l.)